

ת מ ו ל ש ל ש ו ם

פרקי זכרונות מימים עברו
לרבי צבי נחום בנימיני
1875 - 1964

אזרח הכבוד הראשון של רמת השרון

ראיין וערך ד"ר ה.י. ייבין

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לתרגם ולאכסן במאגר
מידע
כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה אלא על ידי בני
המשפחה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט, אלא ברשות המשפחה ©.

ר' צבי-נחום בנימיני
(1875 - 1964, ט"ז בשבט תשכ"ד)

תמול שלשום

פרקי זיכרונות מימים עברו
לרבי צבי נחום בנימיני

ראיין, הכתיב וערך ד"ר ה.י. ייבין

רמת-השרון, תש"ך 1959

דברי מבוא

כאחרון הבנים של צבי בנימיני, ראיתי חובה וגם זכות לטפל בפרקי הזיכרונות של אבא.

את השם לקובץ נתן ד"ר י.ה.ייבין ז"ל. הוא זה שדובב את בנימיני והוא בן שמונים וחמש, לספר לו זיכרונותיו, ייבין התגורר בבית הסמוך, אצל אחי חיים וגיסתי שרה ז"ל. ד"ר ייבין לקה בעיניו, אבל זכרונו היה פנומנאלי. (היה חתן התנ"ך השני), הוא הכתיב את אשר שמע מבנימיני לגיסתי שרה. היא זאת שהעלתה אותם בכתב-יד. הם הוקלדו אחר כך במכונת כתיבה ושוכפלו למספר עותקים בשביל המשפחה. אחד מהם שמור בארכיון משפחת בנימיני.

במשך השנים התבלו אותיות. עשיתי כמיטב יכולתי לשחזרם. עכשיו הם מוקלדים מחדש, באיכות טובה ושמורים בקלטת. צירפתי לקובץ כמה עמודים בהם צילומים ומידע נוסף על צבי בנימיני. דברים שפורסמו עליו בעודו בחיים. לאחר מכן, דברים שפורסמו לזיכרו.

נעזרתי רבות בארכיון המשפחה השמור בכספת. הקטלוג של הארכיון מכיל 130 עמ'. קובץ הזיכרונות אותו ערך ד"ר ייבין, רובו ככולו עוסק בצבי בנימיני, לכן מעט בו המידע על רעייתו, אשת-חיל, רחל, ועל פועלם של חמשת בניו.

כאשר עסקתי בליקוט החומר לארכיון משפחת בנימיני, במשך שלוש שנים, יכולתי להיעזר רק באחי שמחה ז"ל, לכן הוא לוקה בחסר חשוב. מדי פעם אני מוסיף לכספת הארכיון חומר חדש שבא לידי, הוא עדיין לא מקוטלג. אני מקווה שבוא יבוא היום ויהיה המשך למלאכה, על-ידי אחד מצאצאי המשפחה. כן ירבו.

הוספתי לקובץ מספר דפים ריקים כדי שכל אחד מבני המשפחה יוכל להוסיף את אשר ימצא לנכון.

בברכה,

אליהו בנימיני

א' טבת תשמ"ח, 29.12.1997

נולדתי על גדות הנימאן

נולדתי בעיירה הקטנה לופֶץ', השוכנת על הנהר נימאן במרחק עשרים ואחד ק"מ מעיר המחוז נובוגרוד. הנימאן משמש כאן גבול בין פלך מינסק לפלך וילנה. בהיותי בן ארבע ורבע הוכנסתי ל"חדר". הכל התנהל לפי הטקסט המקובל בבתי יהודים; לא חסר גם המלאך הטוב, הזורק ממרומים את הפרוטה על כובעו של הילד השקדן.

מקץ שנה אחת, בהיותי בן חמש ורבע, כבר התחלתי ללמוד חומש עם רש"י, וכשהגעתי לסוף שנתי השביעית, נמסרתי למלמד גמרא. תחילה למדתי לפי ספר "לקח טוב", ששימש מעין אנתולוגיה תלמודית, ולאחר מכן עברתי ללמוד מסכתות שלמות. מלמד הגמרא, לפי שהותנה עמו, לא היה רשאי לקבל יותר מששה תלמידים, ושכרו בעד כל תלמיד הגיע ל- 25 רובל ל"זמן" (חצי שנה), כלומר, ארבעה רובלים ומשהו לחודש - שכר שנחשב לגבוה באותן השנים.

אבי, ר' אליהו ידידיה בנימינוביץ הי"ד, היה למדן גדול, ופיו לא פסק מגירסא בכל שעות הפנאי שהיו בידו. את רוב ימי המעשה בילה בנסיעות לרגל מסחרו. אני הכרתי תמיד את "אבא של חג", שעה שהיה חוזר הביתה לבלות את היום הקדוש עם ילדיו ורעייתו; ואילו את "אבא של חול", את זה המתרוצץ בענייני פרקמטיה הכרתי בעיקר לפי השמועה.

זכורני, שני סדרי ש"ס היו לאבא בבית - אחד בפורמאט גדול ואחד בפורמאט קטן, הוצאת האלמנה והאחים ראם מוילנה. את הגדול היה משאיר בבית, ואילו מסכת אחת מן הפורמאט הקטן היה לוקח אתו, יחד עם הטלית ותפילין ולמד אותה בשקידה בקרון הרכבת ובאכסניה הארעית.

בעל מידות תרומיות היה, וידו פתוחה לכל נצרך. פעם אחת הופיעה בביתנו אישה אחת מדרום-רוסיה והשתפכה בדברי תודה לפני אמא שלי, מרת מושה ז"ל. היא סיפרה, שלפני זמן מה עמדה להשיא את בתה, אך לא היו בידה טלית וכר לתת מתנה לחתנה. כשהתאוננה לפני אבא שלי, שנסע לאותה עיר, היא קָרַמְנָצ'וק, לרגל מסחרו, קם אבא ונתן לה במתנה את טליתו ואת כרו.

כששמעה אמא את הסיפור נזכרה שלפני זמן מה חזר אבא ממסעיו הביתה ואמר שאבד את טליתו ואת כרו בדרך.

במוצאי שבתות היו כל נכבדי העיירה מתכנסים בביתו של אבא לשחות תה ולשוחח בענייני פוליטיקה מקומית וכללית. היו מלבים את ה"סמובאר" (המיחם) במגף השמור במיוחד למטרה זו, ואילו הגחלים שהושמו לתוכו נלקחו מן התנור שבו שימשו לשימור ה"חמין של שבת".

גם אבי וגם אמי לא מתו מיתה טבעית. אמי נהרגה בתאונה ע"י חשמלית שדרסה אותה למחרת יום כיפור, כשמהרה לבית-הכנסת, ואבי נרצח ע"י חורונז'י רוסי (קצין מחיל הקוזאקים בעיר אוראלסק שבגבול בין רוסיה האירופית והאסייתית), ועוד נשוב לדון על זה.

*****

בלימודי בתלמוד עשיתי חייל, ועברתי מדי פעם למלמדים מושלמים יותר. אכן, בהתמדה גדולה לא הצטיינתי. רציתי לדעת תורה, אבל לא היה לי חשק רב לתלמוד. באותו זמן היו מתקבלים בעירנו שני עיתונים עבריים: "המליץ" ו"הצפירה". מתוך קריאה באותם עיתונים, נודע לי שבעיר דרומית אחת, קְיִיב או אודיסה, יושב פרופסור לענייני מנמוניקה, היודע לפתח את כוח זיכרוןם של אנשים. מיד סחתי על כך לחברי בני גילי.

טיכסנו עצה והחלטנו לכתוב אל הפרופסור הנ"ל, שיתן לנו תחבולה לפתח זיכרוןנו, שהרי אם כוח זיכרוןנו יהיה מושלם, שוב נוכל לרכוש לנו ידיעות בתלמוד בלא יגיעה יתירה. מה מאוכזבים היינו, שעה שקבלנו מידי הפרופסור תשובה על שאלתנו. הוא הציע לנו שנדאג תמיד לכך שידיעותינו תהיינה סדורות בלבנו, כי אדם שידיעותיו סדורות, אינו חושש לשכוח אותן. משל למה הדבר דומה - לאדם בעל חנות בכרך גדול. כל הסחורות בחנותו ערוכות ומסודרות, כל אחת במקומה הנכון; והחנווני כשהוא צריך לאיזו סחורה שהיא, מוצא אותה מיד ללא טורח יתר.

נתברר לנו, איפה, שהידיעה והלימודים כרוכים זה בזה כשלהבת בפתילה ואין לקנות ידיעות בלי שקידה והתמדה מרובה ...

בהיותי בן 12, נתעורר בי, לראשונה, חוש העסקנות הציבורית. ואין לתמוה על כך. הבית היה רווי אוירה פעלתנית של דאגה לזולת. ואבי, כל שעה שהייתה פנויה הייתה מוקדשת למעשים לטובת הזולת.

והנה כשהגעתי לשנתי ה-12, יזמתי פעולה לשיפוץ הספרים שנמצאו בבתי-הכנסת שלנו, ושהיו רובם מוזנחים, מרופטים ומקורעים. דיברתי על לב חברי, והרעיון ישר בעיניהם. אספנו את הספרים הקרועים ומסרנום לתיקון. את אלה שחסרו בהם דפים החלפנו בספרים חדשים. חזרנו על פתחי בני-העיר והתרמנו אותם, הכל לפי הישג ידם, מקופיקה ועד לחצי רובל לחודש.

כך הצליחה האגודה שלנו "תיקון ספרים" לשפץ את כל הספרים בבתי-הכנסת שלנו לתועלת המעיינים בהם, הלמדנים ובעלי הבתים סתם. אנו חברי האגודה המהוללת "תיקון ספרים", היינו כולנו עולי ימים מבני 12 עד בני 15. אבל הנה נצטרף אלינו זקן אחד, ר' שמואל שמו. ר' שמואל חיים זה אסף כל ימיו מטבעות קטנות, מטבעות כסף בנות 5 ו-10 קופיקות, וכשהרגיש שקרבו ימיו למות, קרא אליו את חברי האגודה שלנו, מסר להם את כל אוצר מעות הכסף שהיו בידו וביקשם לאמר תהילים לשמו. הם נענו, כמובן לבקשתו, וכך, לקול אמירת תהילים מפי הצעירים יצאה נשמתו.

*****

באותו זמן כבר התקדמתי בלימוד גמרא ולמדתי אצל מלמד הגמרא את מסכת כתובות, הנחשבת לקשה ומסובכת הרבה יותר מה"בבות". אותו מלמד הייתה לו סגולה מיוחדת לעורר בלב תלמידיו את כוח ההתמדה, ואף אני, שלא הייתי נוטה להתמדה יתירה נמשכתי, בהשפעתו, אל הלימוד השקדני.

לאחר זמן מה, שלחני אבי ז"ל ללמוד לישיבה ברוז'אני, עיירה קטנה במחוז סלונים, פלך גרודנה. שם התגלה לי, לראשונה, עולם חדש של ספרות ההשכלה וחיבת-ציון. קראתי את יל"ג, פרץ סמולנסקין ואדם הכהן לבינזון וכו'... והלכתי שבי אחרי רעיונות חיבת ציון, שהיו רווחים בין התלמידים שם. כך הושפעת, לראשונה מזוהרו של הרעיון הארץ-ישראלי.

נכנסתי לישיבת וולוז'ין

כשהגעתי לשנתי השבע-עשרה מסרני אבי לאותה הישיבה שהיתה שיא המַאָוֵיִם של כל צעיר לומד תורה, הלא היא ישיבת וולוז'ין המהוללת. הגעתי לוולוז'ין זמן קצר לאחר שיצא משם ח.נ.ביאליק ז"ל כך שלא ראיתי אותו פנים אל פנים בישיבה.

היו לי שם חברים קרובים כגון בנו של יעקב ליפשיץ מקובנה, שאתו יחד הייתי צולל בים הש"ס. במיוחד עלי להזכיר את בן הרב מיאסני, את שמו הפרטי אינני זוכר. הוא לא הצטיין בלמדנותו, אבל עסק בהתלהבות בצרכי ציבור, וכאן הצליח לעשות גדולות. הוא פתח את שני מוסדות העזרה של בחורי הישיבה: ת"ת (תומכי תורה) וגמ"ח (גמילות חסדים) והרחיב את פעולותיהם. חוץ מזה יסד בית-חולים בשביל בחורי הישיבה, שכן ציבור גדול זה (ארבע מאות וחמישים איש) זקוק היה במיוחד לעזרה רפואית. לשם כך הוא התרים את בני העיר וגייס סכומים ניכרים. רופא אחד ממינסק, תלמיד וולוז'ין לשעבר, דר' לינץ, התנדב לבוא לוולוז'ין בכל מקרה של מחלה קשה והושיט עזרה שלא על מנת לקבל פרס.

אבל המעניין ביותר הוא שבן הרב מרסני אירגן בישיבה שביתה ממש נגד קצבי העיריה. אותה שעה העלו אנשי העיר את מס הבשר, המכונה "קורובקה", ובשל כך האמירו מחירי הבשר - דבר שפגע במיוחד בבחורי הישיבה העניים; והנה אירגן הצעיר שביתה בחורי ישיבה; כל הבחורים הדירו את עצמם מאכילת בשר ולא הפסיקו את השביתה עד שנכנעו ראשי הקהלה וניאותו להוזיל את מחירי הבשר.

שלושת רבעי שנה למדתי בישיבת וולוז'ין בלא תקלות והנה עברה הכוס על ישיבת וולוז'ין המהוללת. ומעשה שהיה כך היה: הרשות הצארית פירסמה פקודה המחייבת ללמד רוסית בישיבה. הערימו ראשי הישיבה על גזירת הצאר, שכרו מורה לרוסית ושלמו לו משכורת, אבל לפנים הישיבה לא הכניסוהו (אותו זמן עמד בראש הישיבה הנציב ר' נפתלי צבי יהודה ברלין זצ"ל) והנה נמצאו יהודים "מתקדמים" שהלשינו על ראשי הישיבה והודיעו למלכות שהבחורים עוברים על צו המלך ואינם לומדים רוסית. בוקר אחד הוקפה הישיבה ע"י משמרות מזוינים, משטרה וצבא. מראה העיריה היה כמראה עיר, כשנכנס לתוכה חייל כובש במלחמה. שערי הישיבה הוחתמו ונסגרו וכל הבחורים נצטוו לצאת את פלך ווילנה,

שוולוזין השתייכה אליו, תוך שלושה ימים. הרכבת אינה עוברת את וולוזין, והמגורשים היו אנוסים להשיג עגלות סוסים כדי להגיע לתחנת הרכבת הקרובה מולודצני.

באותה עת-צרה שוב עוררני לבי להיתפס לפעולת העסקנות הציבורית. לקחתי אתי 70 מן הצעירים המגורשים והבאתים אל עירי לובץ. שם הצלחתי להניע את בני העיר שיגישו עזרתם לתלמידי וולוזין הגולים. אחד מבני העיר אף העמיד לרשותנו דירה שלמה ובה פתחנו בית כנסת וישיבה והעמדנו ספרים לרשות התלמידים. כיוון שבשני בתי הכנסת הישנים של העיר הייתה הצפיפות מרובה ולא היה מקום בשביל הצעירים. (אצלנו בארץ ישראל סובלים בתי הכנסת מדלילות יתירה של המתפללים, ואילו בגולה באותם הימים הם סבלו מצפיפותם היתירה).

דרכי החיים בישיבה

כיוון שהגעתי לפרשת וולוז'ין, רוצה אני למסור אי אלו פרטים על החיים בישיבה ועל חיי גדוליה.

מאז למדתי אני בוולוז'ין עבר נחשול של פורענויות ואסונות על היהודים שם. עברו הצבאות הרוסים הצארים, עברו הבולשביקים מימי המהפכה הרוסית, עברו הפולנים וגזרו גזירותיהם, עברו חילות היטלר והשמידו כל נפש יהודית. רוצה אני, אפוא, לספר ממה שראו עיני ושמעו אזני על אותו אורח חיים יהודי שעכשיו כבר עבר ובטל מן העולם, והדור הצעיר לא ראה את מראהו ואת שמעו לא שמע.

הנצי"ב

כשבאתי לוולוז'ין עוד עמד הנצי"ב בראש הישיבה. הרבה סיפורים שהראו את גדולתו הנפשית. והרי סיפור אחד מן המציאות ההיא. הנצי"ב לא היה ממשפחת ר' חיים מוולוז'ין מיסד הישיבה. כשבא השדכן לביתו של הרב, ראש ישיבת וולוז'ין לשדך את הנצי"ב, קיבל ראש הישיבה את השדכן בסבר פנים יפות, כי כך היה נהוג בישראל: לקבל תמיד את השדכן בסבר פנים יפות ושלא למנוע ממנו אף אחת ממשאלותיו. אבל כשהביא השדכן את הבחור (הנצי"ב) אל ראש הישיבה הזקן, לא נשא הבחור חן בעיניו, כי הוא תהה על קנקנו ונתגלה לו כי אין הוא בקי כל הצורך בש"ס. אבל השדכן דיבר ודיבר, שידל ושידל, ולבסוף שיכנע את ראש הישיבה, והלה אמר לדבק טוב.

הנצי"ב שהיה אז בן 14, 15, נשא לאשה את בתו של ראש הישיבה, אך תיכף לאחר החתונה ולאחר שסיימו את שבעת ימי המשתה, הפליא החתן הצעיר את כל בית חותנו בהתנהגותו המפתיעה: הנצי"ב הסתגר באחד החדרים בבית חותנו, התיישב שם על התורה ועל העבודה ללמוד גמרא, בלי שפיו יפסיק מגירסתו, לא רצה לראות פני איש.

לא יצא מן החדר אלא לעניינים דחופים מאד וישב ולמד שמונה עשרה שעות ביממה, ובאותו החדר גם ישן את שנתו הקצרה. וכך עשה הנצי"ב יום ויום ושבעה שבוע, שש שנים תמימות. וכשמלאו שש השנים יצא הנצי"ב מחדרו, הופיע לפני חותנו. שוב תהה החותן על קנקנו ומצא שהנצי"ב הוא בקי גדול בש"ס ובפוסקים כאחד הבקיאים הגדולים אשר בארץ.

עתה נחה דעתו של החותן מחתנו. הוא גם הרשה לו לתת שיעור לפני תלמידי הישיבה, אך הנצי"ב עדיין לא היה מרוצה מעצמו וחזר להסתגר בחדרו עוד שש שנים תמימות. במשך השנים, בא בחליפת מכתבים בדברי תורה עם גדולי הגאונים ברוסיה, ושמך יצא לתהילה למרחקים. במשך השנים גם התחיל לכתוב את ביאורו המעמיק והמקורי על התורה. ומקץ שש השנים יצא מחדרו והתייצב בראש ישיבת וולוז'ין. כך עשה הרב הגדול שנים עשרה שנה בלימוד התורה - כרבי עקיבא בשעתו. ורק אחר כך התייצב בראש הישיבה הגדולה ביותר שבארץ רוסיה.

הרב ותלמיד הישיבה

בלומדי בוולוז'ין התאכסנתי בחדר אחד עם בחור מן העיירה באקשט. הוא היה בחור צנוע ונחבא אל הכלים, ונפשי נקשרה בנפשו. וזאת לדעת שהיחסים בין תלמידי הישיבה בוולוז'ין היו נפשיים מאד, והבחורים נהגו זה בזה מנהג של אהבה אחווה שלום ורעות. באחד הימים קיבל הבחור מכתב מביתו בבאקשט ובו הודיעו לו, שאמו נפטרה פתאום ואביו העיוור נשאר גלמוד ובודד.

לאחר שקם הבחור מישיבת "שבעה" התחיל לטכס עצה. מדת ההגיון הייתה חייבת, שהבחור יעזוב את הישיבה, ייסע הביתה וילמד מקצוע לפרנס את אביו הנכה ואת אחיותיו שנשארו בחוסר כל. אבל הצעיר נפשו חשקה בתורה וקשה היה לו לעזוב את הישיבה ולהיפך לבעל מלאכה בעיירתו. התחיל הצעיר להימלך בדעת רבותיו, ולבסוף פנה לרבי חיים ברלין, בנו של הנצי"ב. ר' חיים אמר לו: "מה אגיד לך? הדעת נותנת, שגם אם תוסיף ללמוד כאן, גאון לא תהיה, גם תלמיד חכם גדול לא תהיה; מוטב, איפוא, שתחזור הביתה ותלמד מלאכה המפרנסת את בעליה, ובזכות התורה שלמדת עד עכשיו תיחשב שם לבעל בית שיש בו מריח תורה. הצעיר הצטער מאד על עצתו של הרב, אבל לא יכול לשנותה.

בינתיים עברו ימי החורף הקשים והגיעו ימי הפורים, וזאת לדעת, שחג פורים נחוג בישיבה בחגיגות ובשמחה גדולה. את מצוות השמחה הזאת קיימו בחורי הישיבה ומוריהם לכל פרטיה ודקדוקיה גם בחרו "רב של פורים" שקידש להם קידוש של פורים תוך עירבוב הפסוקים המסורתי. גם שתו והטיבו את לבם.

הרב, הנצי"ב נהג בכל ערב ובכל לילה לקום ממשכבו ולעבור בחדרי הישיבה ולראות מי עושה שם לילות כימים ומאחר לשבת על הגמרא.

אף באותו ליל פורים סייר הנצי"ב את חדרי הישיבה. בטוח היה שלא ימצא שם אף נפש חיה, שהרי כל התלמידים שמחו בשמחת פורים. והנה מה גדלה השתוממותו, כשמצא באולם הישיבה את הבחור מבאקשט יושב על גבי הגמרא ולומד יחידי ברוב חשק.

ראה הנצי"ב את הדבר, נתן הוראה להגדיל לצעיר את משכורתו ולעשות את הכל כדי לסדרו סידור חומרי. והצעיר נשאר בישיבה ולמד כדרכו תמיד ברוב חשק והתמדה.

אינך מן הר"ן

לפי החוק הצארי מותר היה להחזיק בישיבת וולוז'ין 250 תלמידים. הערימו מנהלי הישיבה על החוק והחזיקו 450 תלמיד.

פעם אחת בא מפקח מטעם הרשות ("פופיצ'יטל") לבדוק אם אין בישיבה תלמידים "יותר מדי". אני ישבתי באותה שעה ולמדתי מסכת נדרים עם פרוש הר"ן (רבנו נסים גירונדי). ניגש אלי המשגיח של הישיבה שלנו ואמר לי בדרך הלצה: לך התחבא, אתה אינך מן הר"ן (ר"ן, בגימטרייה 250), כלומר, אינך מאלה ה-250 שמותר להם ללמוד כאן.

*****

גם כשחזרתי מוולוז'ין לעיירתי, הוספתי ללמוד תורה בשקידה מרובה. נצטרפתי לבחור ישיבה אחד מן העיירה שאקי, שנתפרסם לאחר מכן בכינוי "הגאון משאקי". היינו ישנים משעה 6 עד 12 בלילה, ובשעה 12 קמנו ללמוד יחד "חשן משפט" על כל נושאי הכלים. קיימנו את הכתוב: "חצות לילה אקום להודות לך אל משפטי צדקך". וכך המשכנו בלימודינו בחצות עד שמונה בבוקר. למה קבעתי את שעות לימוד התורה בלילות? משום שהייתי עסוק כל הימים בטיפול בשבעים בחורי הישיבה שהבאתי אתי בוולוז'ין, וראיתי את עצמי אחראי לסידורם. חזרתי על פתחי בעלי הבתים בכדי להשיג בשבילם מקומות מגורים, להאכילם ולהלבישם. וכך היה עלי היום לעסוק בצרכי ציבור, והלילה לתלמוד תורה. המצב הכלכלי בעיירה היה רע, בדרך כלל, ואבי היה אנוס לכתת רגליו למרחקים, ולהביא משם את לחמו.

בשנת 1891 היה רעב גדול במרכז רוסיה ובכל חבל הוולגה. באותו זמן קבע אבי את מושבו בעיר סמרה שעל נהר וולגה. שם עסק בהספקת תבואות ל'ימס'טו (מוסד של שלטון

עצמי בעל זכויות מוגבלות מאד, בימי הצאר). וזו חילקה את הגרעינים לאיכרים הרעבים. לאחר שחזרו השנים לתיקונן, עבר אבי לדור בצאריצין במורד הוולגה ועסק שם בסחר דגים. לאחר זמן עבר אבי, לפי עצת ידידיו הסוחרים לדור באוראָלְסְק, העיר הראשית של חבל הקוזאקים האוראליים.

יתכן שהקוראים ישאלו: הרי אוראלסק נמצאת מחוץ לתחום המושב וכיצד יכול היה יהודי לדור באותה עיר? התשובה על כך היא: שאבא שלי דאג להצטייד בתעודה של בעל מלאכה, ליתר דיוק - של צבעי, ובידוע שבעלי מלאכה יהודים היו רשאים לגור בכל רחבי רוסיה. והנה בתוקף תעודה זו הצליח אבא שלי להתיישב באוראלסק, שבה היו סיכויים טובים לפיתוח המסחר.

חבל הקוזאקים האוראליים היה מבורך בדגה. הדגים המרובים השורצים לרוב בים הכספי, היו נכנסים לשפך נהר אוראל בתקופות מסוימות ועולים במעלה הנהר, שכן דרכם של הדגים לעזוב את הים ולעלות במעלה הנהרות, כדי להטיל את ביציהם במקום שקט ומוגן מפני סערות הים העזות.

בני המקום היו מקימים סכר לרוחב הנהר, סכר שהיה עשוי מעשה סבכה. הדגיגות הקטנות היו עוברות דרך חורי הסבכה באין מפריע ואילו הדגים הגדולים - אלה הדגים הרוסים המפורסמים, שהם טמאים ואסורים באכילה על יהודים ואילו לרוסים הם מאכל תאוה. ה"אוסיוטור" (החרטומן), ה"ביולוגה" (הלבנונת), ה"סיומגה" - כל אלה מחוסרי סנפיר וקשקשת, אך מצוידים בהרבה בליות סחוסיות על גופם. את הדגים האלה על ביציהם יקרות המחיר צדו התושבים, שלחו לאוראלסק ומשום שלחו אותם למוסקבה, לוורשה ולמקומות רחוקים אחרים. והנה שלח אבי את ידו בסחר הדגה באוראלסק.

העיכוב העיקרי בהצלחת המסחר היה כרוך במחירי התובלה הגבוהים. הובלת קרון דגים אחד מאוראלסק עד ווארשה עלתה 600 רובל - סכום עצום לפי מושגי התקופה ההיא. אבא שלי שהיה בעל יזמה מרובה, שיגר תזכיר למיניסטרונין המסחר בו ביקש את הממשלה, שהייתה מעוניינת בפיתוח החבל, להוזיל את תעריפי ההובלה. זמן רב חיכה לתשובה, שהייתה נשלחת לפי הנוהג אל מוסדות השלטון במקום. והנה יום אחד הוזמן אבא שלי אל המושל, הוא ה"אטאמאן" של הקוזאקים. אבא שלי שמח להזמנה בחשבו שעתה יקבל את ההנחה הרצויה,

אך המושל קיבל אותו בפנים זועפות. הלה אמר לו: "אצלנו אתה רשום כצבעי, וכי דרכם של צבעים לשגר תזכירים למיניסטריונים על תעריפי הדגה?" כל תשובותיו של אבא לא הניחו את דעתו של השליט, והוא רשם לאבא "תעודת מעבר" הווה אומר, צו גירוש מן החבל.

אך אבי לא אמר נואש, הוא נסע לסמארה להיפגש עם ידידיו. שם התגורר באותו זמן השופט החוקר טיטל, היהודי היחידי בכל רחבי רוסיה שתפס משרה של שופט ממשלתי, עוד מימי הקיסר אלכסנדר השני. אבא שלי השיח לפניו את דאגתו. השופט טיטל קימט את מצחו, הרהר והרהר ולבסוף אמר לאבא: "יש לי עצה בשבילך". אבא עשה את אוזניו כאפרכסת, והלה שאל: "יש לך בעלי חובות הנושים בך?" "הן" - ענה אבא - "יכול אתה לבוא אתם בדברים?" - "הן", ענה אבא. "אם כך, פנה לנושיך ותבקש מהם שישגו נגדך תביעה משפטית ויבקשו את בית-המשפט להוציא נגדך צו-איסור תנועה, הווה אומר, שבית המשפט יאסור עליך לעזוב את החבל. יבוא צו-לאיסור-התנועה ויבטל את תוקפו של צו הגירוש.

אבא שמע בקולו של היועץ הפיקח והצליח להאריך את ישיבתו על אדמת חבל הקוזאקים עוד כחצי שנה נוספת.

***

לאחר מכן חזר אבא לשבת בצאריצין, שם עסק בענייני מסחר שונים. בינתיים עלו על שולחן הממשלה המרכזית תכניות שונות לפיתוח חבל האוראל. חברות פרטיות בעלות הון רב בנו מסילות ברזל מריאזאן לחבל האוראל. הממשלה גם הייתה מעונינת בפיתוח אוצרותיו הטבעיים של חבל הקוזאקים, בראש ובראשונה של סחר הדגה. החברות הפרטיות יסדו בנק מסחרי שמתפקידו היה לממן את פיתוח החבל האוראלי.

באותו זמן נפגש אבי עם אחד ממכריו הרוסים, איבאן מיכאילוביץ פולטוראצקי. אמר לו הלה: "נתמנתי למנהל הבנק המסחרי לפיתוח אזורי האוראל. רצונך לעזור לי בפיתוח זה? אולי תסכים להתיישב באוראלסק ולפתח שם את המסחר?" אמר אבא: "הייתי רוצה לעזור לך, אבל איך עושים זאת?" והוא רמז לצו הגירוש של האטאמאן. "אין דבר" השיב פולטוראצקי - "אני אסדר לך את זכות הישיבה". פולטוראצקי היה לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים. והוא גם היה זקוק ליזמתו המסחרית של היהודי.

לימים ערכו השלטונות טכס חגיגי לרגל התחלת ציד הדגה בנהר אוראל. בטקס נכחו גם פולטוראצקי וגם האטאמאן מקסימוביץ ועוד כמה נכבדים רוסיים אחרים. כטוב לב המסובים ביין, הציע פולטוראצקי להזמין לשם את ידידו היהודי. והפה שאסר הוא הפה שהתיר. הפעם נאות גם האטאמאן לזכות את אבא שלי בהיתר ישיבה באוראלסק, כיוון שזה לטובת המדינה. באוראלסק נהגו למסור את הזיכיון לצייד הדגה על פי מכרז, והסוחרים הרוסיים היו עושים "יד אחת" ורוכשים את הזיכיון בזיל הזול. הפעם, לאחר שאבא שלי, שלא היה קשור בקנוניה זו, נכנס לעסק, קבלה הממשלה 40,000 רובל נוספים תמורת הזיכיון, אך גם אבא שלי זכה בריווח נאה.

***

עם כל התמסרותו למסחר בעיר הרוסית הרחוקה, שבה ישב רק "מנין" יהודים, לא זנח אבא שלי את מצוות היהדות אף כחוט השערה. ביום ששי היה מתחיל את השבתון משעה 12 בצהריים, והוסיף הרבה שעות מחול על הקודש. בערב שבת בצהריים היה סוגר את כל ספרי החשבונות, לא פתח אפילו מברקים דחופים שנשלחו לו על שמו. אך פתח את ספרי הקודש, את הגמרות עם מפרשיהן, ולא הפסיק את לימוד התורה עד מוצאי שבת. כך היה נוהג אבא שלי מדי שבוע בשבוע.

אבא רוכש בית כנסת ומקווה באוראלסק

לאחר שאבי ז"ל התבסס באוראלסק, ניגש לבנות מקווה בשביל העדה היהודית בעיר. היו בעיר שני בְּלָנִים, אחד רוסי ואחד יהודי, ודווקא הרוסי הסכים שהמקווה תיבנה בבית המרחץ שלו, ואבא שלי לא חסך מכספו. כדי לקיים את המצווה כדת, הוזמן רב מן העיר הגדולה הסמוכה והוא השגיח על בניית המקווה, שתהא בתכלית הכשרות. מכיוון שמים שאובים פסולים למקווה, הביאו ערמות שלג, ולאחר שהפשיר מלא את המקווה שהייתה מעתה ראויה לשימוש.

כמו כן עשה אבא הרבה מאמצים כדי לרכוש בנין לבית כנסת בעיר. היה באוראלסק יהודי אחד, קוקמאן שמו, שנשא אשה מבנות הקוזאקים והגיע לתואר של חרונוז'י. לו בן שנשא לו אשה בתו של כומר פראבוסלאבי. וכך היה ביתו של קוקמאן תערובת מוזרה של יהדות

ונצרות. קוּכְמָן עצמו היה מתעטף כל בוקר בטליתו ובתפילין, בעוד שבחזר הסמוך דלק נר באיקונין לכבוד אמו של ישו. בכל חג ובליל הסדר בפרט, היה קוּכְמָן שומע קידוש וסועד את לבו על שולחנו של אבא ז"ל. והנה החליט אבא להשתמש ב"פרוטקציה" זו כדי להשיג רשיון לבניית בית כנסת. את הרשיון לא השיג, כי הכומר סירב לטפל בענין. אך בהשתדלויות מרובות רכש אבא בנין אחר, ששימש מעתה לתורה ולתפילה. בבית הכנסת הזה היו עורכים תפילה בציבור בכל חג ובכל שבת, ולעתים כשהיה לאחד מן היהודים בעיר "יארצייט" היינו מתפללים שם גם ביום חול.

פולטוראצקי מיטיבי

באותן השנים הראשונות של ישיבתו של אבא בצאריצין ולאחר מכן באוראלסק, הייתי רואה אותו רק בימי החגים, כשהיה חוזר אל משפחתו, ועל כן, כפי שכבר אמרתי, הוא היה לי תמיד בבחינת "אבא של חג". בשאר ימות השנה, קיימתי חליפות מכתבים ערה אתו, ומובן מאליו שהיא התנהלה בעברית. כבר מלאו לי 19 שנה ואבא רצה להשיאני אשה ואני סירבתי. בינתיים התבסס אבא שלי באוראלסק והזמין אותי לבוא אליו, אל אוראלסק הרחוקה. הנסיעה כשלעצמה, דרך הפלכים הרוסים שמחוץ לתחום המושב הייתה לי חוויה גדולה. אבל אינה דומה שמיעה לראיה. לאחר שעברתי ברכבת תחנות בורְיִסוב ואורשה והתקרבנו לקְמוֹלְנֶסק, נעלמו היהודים מקרונות הרכבת ומרציפי התחנות. לפתע ראיתי את עצמי אבוד ומבוטל בין המוני גויים, אם בפרוות כבשים ואם באדרות מהודרות של פקידים ממשלתיים וסוחרים. עתה נפקחו עיני לראות שאנו עם מפוזר ומפורר, ואילו הם - מלוא כל הארץ קיומם ושלטונם.

כשהגעתי לאוראלסק לבית אבא, הצטרכתי קודם כל להסתגל לתנאי המקום וללמוד רוסית על בוריה. אמנם, בנערותי למדתי רוסית אצל מורה, אבל אינה דומה רוסית מופשטת שגורה בפי מורים יהודים בעירות ישראל, לרוסית עסיסית של חיל הקוזאקים. וכאן עלי להזכיר לטובה את מיטיבו של אבי, את מנהל הבנק, איבן מיכאילוביץ פולטוראצקי. האיש הזה לא חסך מזמנו ומעמלו, כדי ללמדני קורספונדציה מסחרית בשפת המדינה. הוא עצמו, שהיה חסוך בניים, מצא עניין ללמד אותי את המקצועות הדרושים לי בשקידה רבה. וכך הצלחתי

להתערות בחיים באותה עיר, שאף על פי כן נראתה בעיני כשוממה, כיון שהייתה כמעט נעדרת יהודים.

ההשתמדות לא תמיד היא סגולה לפרנסה

נחזור לאירועים של שנת 1892, השנה שבה נסע אבי לראשונה לאוראלסק. לפני נסיעתו שאל את ידידיו שהכירו יפה את החבל, היכן יוכל להשיג מאכל כשר בעיר זו שרובה ככולה גויים. הידידים נתנו לו את הכתובת של אחד איסלריס, שאצלו אפשר היה, לדבריהם, להשיג ארוחות כשרות.

כשבא העירה פנה מיד אל ביתו של איסלריס, אך הלה הודה לו בגלוי, שמטבחו אינו כשר למהדרין מן המהדרין. יתירה מזו: הוא פתח את מטבחו והראה לו שמאכלי עכו"ם ומאכלי יהודים משמשים אצלו בערבוביה. ואף על פי ששם משפחתו העיד עליו שהוא מצאצאי הפוסק הגדול הרמ"א ז"ל, הסתבר שלא אחז מעשי אבותיו בידיו. בעל הבית הציע לאבי לשכב על הספה בחדרו לנוח קצת. לאחר שעה קלה נתעורר אבא לקול צעקה נוראה. אבא שלי חקר ודרש לפשר הדבר, והנה התברר לו שזה עכשיו בא אחד ממכריו, יהודי מומר ובישר את איסלריס בשורה רעה, שהרשות הממשלתית עומדת לקחת ממנו את חנויותיו ולשבור ממנו את מטה לחמו. וזה היה גופו של המעשה: כיוון שבעל הבית הצטייד בתעודת בעל-מלאכה בלבד, הרי מותרת עליו הישיבה באוראלסק, אבל אסור היה לו להחזיק בית-מסחר ולנהל עסק. לאמיתו של דבר, החזיק מארחו הזריז לא חנות אחת אלא שלוש חנויות: אחת של שעונים ותכשיטים, אחת של גלנטריה ואחת של כובעי גברות. ובכדי להכשיר אותן ביקש לרשמן על שם קרובתו, אשה שבעלה היה גולה, מגורש ע"י השלטונות לחבל ארץ זה, וגם לאחר שריצה את זמן גלותו הייתה הזכות גם לו וגם למשפחתו לשבת במקום ולסחור כאוות נפשם. סבור היה בעל החנויות, שיוכל מעתה לשבת בשלווה, אך לפתע קפץ עליו רוגזו של יועץ ראשי ממשד השלטון (במשרד האטאמאן), שהיה שונא ישראל גדול. הלה חיטט וחיטט בחוקים ומצא סעיף הקובע שגולה יהודי שריצה את זמן גלותו אמנם מותר לו לשבת במקום ולסחור בו, אך במה דברים אמורים? בשעה שאנשי הקהילה שממנה הוגלה מסרבים לקבל אותו אל קהלם. אבל הוא לא הצטייד בתעודה המוכיחה שמקום מוצאו סגור בפניו - הרי

הוא מאבד את זכותו להמשיך בישיבה במקום גלותו. ועל סמך זה שלל הפקיד הצארי הרשע מן המארח של אבי את הזכות לנהל את העסקים הרשומים על שם האשה.

מבשר הבשורה הוסיף ואמר לאיסרליס: "עתה נשארה לך הברירה לפשוט את הרגל או להשתמד". אבי הטוב שמע את הדברים, שקל אותם בדעתו ומיד הציע לישראלים ברירה נוספת: "יש לי בעיר הסמוכה לסמארה (הלא היא קובישב היום) מודע יהודי שיש לו זכויות של חייל מימי ניקולאי, ורשאי הוא לעסוק בפרקמטיה כאן כאוות נפשו. אדון איסרליס, תואיל לרשום את חנויותיך על שמו ושוב יהיו כל עסקיך כשרים בתכלית".

איסרליס שמע בקולו של אבא, אך מכלל הברירה שהציע לו אותו מבשר לא פטר עצמו. לימים נסתבך איסרליס בעסקיו המרובים ונמצא גם שהשלטונות ערערו על זכויותיו במקום, וכדי להיטהר בעיני הרשות, הלך והמיר את דתו לדת הלותרנית. הוא לבדו השתמד, ואילו אשתו נשארה ביהדותה, ובכל פעם שהייתה הרה, נסעה לווארשה ללדת שם ולהכניס את ילדה לבריתו של אברהם אבינו.

כיוון שגם ההשתמדות לא עמדה לו לאיסרליס לשפר את מצב עסקיו הרעוע, הלך ופשט את הרגל, ואבא שלי היה נוהג לאמר לידידיו: "הנה לא השתמדתי ולא פשטתי את הרגל והקדוש ברוך הוא שולח לי את פרנסתי. וזה גם השתמד וגם פשט את הרגל".

מצבו הרע של איסרליס, ואפשר גם מוסר הכליות על בגידתו בדת אבותיו, הניעו אותו סוף סוף לעזוב את רוסיה ולנווד לאנטוורפן ולפריס. שם חזר ליהדותו ועסק בסחר תכשיטים וכלי כסף. פגשתי אותו בשנת 1912 בפריס, והוא שמח לקראתי ונתן לי במתנה שני גביעי כסף, שאחד מהם שמור אתי עד היום, כאן בארץ-ישראל.

אבא מצליח במסחר התבואות

בשנת 1894 מת הצאר אלכסנדר השלישי ובנו ניקולאי השני עלה על כסא המלוכה. להלווייתו של הקיסר נקבצו ובאו הפקידים הבכירים מכל רחבי המדינה. בא גם האטאמאן של חבר אוראלסק, מקסימוביץ. את זמן שהותו בפטרבורג הבירה ניצל האטאמאן כדי לשוחח עם מיניסטר המלחמה קרופוטקין (מי שהיה אחר כך המצביא העליון של הצבא הרוסי שניגף במלחמת רוסיה יפן) על ענייני החבל; כי חבל הקוזאקים האוראליים נחשב לשטח צבאי

שהמרות העליונה עליו ניתנה לא לרשות האזרחית אלא לשר המלחמה. המיניסטר נענה לבקשת המושל והעניק, בין השאר, לאבי, זכות ישיבה וגם זכות לעסוק במסחר כרצונו. מלבד הסחר בדגים, עסק אבי גם בתבואות.

אותה שנה הגעתי לגיל עשרים ואחת, השתחררתי מעבודת הצבא, ואבי הזמינני לצאת מלובץ' ולבוא לשבת אצלו באוראלסק ישיבת קבע. נעניתי להזמנתו ובאתי לאוראלסק כדי לעבוד אתו במסחרו, כיוון שכבר הגעתי לגיל הבגרות. אכן בגרות זו היתה בחינה אליה וקוץ בה, שהרי עד שהתבגרתי יכולתי לשבת מחוץ לתחום המושב על יסוד היתר הישיבה של אבי, ואילו משנתבגרתי, חדלה זכות אבי לעמוד לי ונהפכתי ליהודי היושב ישיבה בלתי ליגלית מחוץ לתחום עם כל הטעמים המרים הכרוכים בחוויה "בלתי ליגאלית" זו.

בשנת 1897 פרצה מלחמת ספרד-ארצות הברית. אמריקה עמדה ליטול מידי ספרד את כל נחלותיה מעבר לים, מקובה בים הקריבי עד הפיליפינים, באוקיאנוס השקט. ספרד התאמצה להטיל הסגר על תנועת האניות מאירופה לאמריקה ושיבשה את דרכי היצוא של החיטה מקנדה ומארגנטינה לאירופה. כתוצאה מכך עלתה קרנו של יצוא החיטים מרוסיה. היצואנים של התבואה הרוסית לאירופה זכו לרווחים גדולים.

זכורני, שבאותו הזמן שלחנו כמה קרונות חיטים לקניגסברג שבגרמניה. והנה קבלנו מברק דחוף מן הסוכן בקניגסברג, שהחיטים נמכרו ברווח מרובה ב- 40, 30 קופיקות לכל פוד (16.38 ק"ג). המברק הגיע באמצע הלילה, שעה שאבא ואמא כבר ישנו שנתם. כשקראתי את המברק, גמרתי בלבי לעורר את אבא ולבשרו את הבשורה. לא האמנו למקרא עינינו. הלכנו למשרד הדואר שהיה סגור באותה שעה מאוחרת. את פנינו קיבל חייל חמוש חרב. ולאחר הפצרות רבות הרשו לנו לראות את פני המנהל, שנמצא ביחסי ידידות עם אבי. מנהל הדואר קרא את נוסחת המברק מסרט הטלגרף ותוכנו נמצא מכוון בדיוק לתוכן המברק שקבלנו. שוב לא היו ספקות בדבר.

למחרת מיהר אבא לבקר את מכריו הסוחרים בעלי מחסני התבואה. הימים היו ימי הפסחא ותושבי אוראלסק, שהם פראבוסלאבים אדוקים, הזהירים במצוות שמירת חגיגה, לא נענו ברצון להצעותיו של אבא. אף על פי כן הצליח אבא להכין משלוחים חדשים לקניגסברג.

בסך הכל שלח כ- 40 קרונות שהריווח הנקי מהם הגיע ל- 20,000 רובל - סכום שנחשב לגדול באותה תקופה.

קשים היו עלי החיים באוראלסק באותה תקופה ללא היתר ישיבה, עברתי לגור בעיר אילק המרוחקת 170 נְוֶרְסְטָאוֹת מאוראלסק. בעיר הזאת חי יהודי אחד ויחיד, שהחזיק שוחט מיוחד, שפירנס את המשפחה בבשר כשר. שם הייתי קונה חיטים מסוג מיוחד "חיטים רכות" שטוחני הקמח מערבבים אותם עם החיטים הקשות כדי לשפר את איכות הקמח.

באותו זמן לא חדלנו אני ואבי לגלות יזמות מסחריות חדשות. הממשלה הרוסית, שדאגה לפתח את חבל תורקסטאן, אירגנה את משלוח הכותנה משם לאיזורה התעשייתי של פולין במסילה היוצאת מאורנְבוֹרְג. מטְשְקָנְט עד אורנְבוֹרְג היו שולחים את הכותנה על דבשות גמלים.

חברת הרכבת ריאזאן - אוראלסק, שהיתה חברה פרטית, היתה מעונינת להטות אליה את משלוח הכותנה מטְשְקָנְט במסילת הברזל ריאזאן-אוראלסק. החברה גם רכשה גמלים, שעל דבשותיהם העבירה את הכותנה מטְשְקָנְט עד אוראלסק. והנה פרצה מגיפה בין הגמלים ורובם מתו. אותה שעה פניתי למנהל חברת הרכבת ריאזאן-אוראלסק והבנק בהצעה להשתמש בשארית הגמלים כדי להעביר את הסחורות השונות מאילק לאוראלסק (במקום שהיו נשלחות מקודם מאילק לתחנת הרכבת הממשלתית נובוסֶגֶיִבְסְקָאָה במסילת הברזל סאמארה זלאַטָאוֹסְט) מה שיסייע לפיתוח החבל. ההצעה ישרה בעיני המנהל ומעתה הוסעה הסחורה בדרך חדשה זו.

זכורני את המסיבה החגיגית שערכו הפקידים הבכירים במקום לרגל פתיחת הדרך החדשה. כל המסובים היו שמחים ואני הצטדדתי לי בפינה. הייתי כאבל בין חתנים. הרהרתי בגורלו העגום של היהודי השרוי תמיד בין נכרים. הנה יזמתי אני בשבילם פעולת פיתוח שלא עלתה כלל על דעתם. הנה הם חוגגים וצוהלים על הפעולה שלא היתה אלא פרי יגיעת המוח שלי, של היהודי. ואני היהודי היוזם, המיגע את מוחו לטובתם, אין לי אפילו זכות לדרוך על האדמה הזאת, ואני משוטט כאן במצב בלתי ליגאלי למחצה, עשוי בכל רגע ורגע להיגרש ככלב מצורע מן האזור שבו השקעתי את עבודתי ואת מוחי.

לבסוף ניגש אלי מנהל הבנק, שאלני לפשר עצבותי. וכשהסברתי לו את הדבר, הבטיח לסדר לי זכות ישיבה וזכות מסחר בכל חבל אוראלסק. והוא קיים את הבטחתו. אכן, הצלחה פורתא זו לא היה בה, כמובן, כדי לשנות את עצם הלך מחשבותי על גורל היהודי בין הגויים, ואמונתי הציונית התחזקה בי באותו זמן עוד יותר.

בשנת 1898 נשאתי אשה, ואני אז כבן 24. אשתי היתה מן העיירה הליטאית הקטנה ווישיי. אמרתי: ליטאית, אך לאמיתו של דבר יש לקבוע כינוי זה מתוך הסתייגות מסויימת. היהודים חשבו את העיירה לליטאית בהתחשב בסימן "מובהק" אחד: יהודי העיירה דיברו יידיש בהברה ליטאית. אך מקץ עשרים שנה כשקמה מדינת ליטא העצמאית, נשארה ווישיי, כמו כל פלך סובאלק שאליו השתייכה, מחוץ לתחומי ליטא.

היה חוט דק שקשר את משפחת ארוסתי על מקומותינו: סבא של אשתי היה מורה הוראה בוולוז'ין והוא הכיר אותי בזמן שלמדתי שם בישיבה.

נדוניה פסקה לי החותנת (בעלה של זו נפטר כשנה לפני חתונתי) בסכום של 2000 רובל, ומלבד זה היה לי סכום של 600 רובל.

זכורני: ימים אחדים לאחר ה"תנאים" אמרה לי ארוסתי: "יש לך כסף הנדוניה?" אמרתי לה: "הן". אמרה לי: "מן הסכום הזה נצטרך להפריש בשביל אמא והאחיות שלי".

לאחר שנתייחמה אשתי מאביה, הרגישה את עצמה אחראית לגורל אחיותיה ודאגה להן דאגה אמהית. לקחתי חמישית מן הנדוניה, 400 רובל ומסרתי לארוסתי בשביל אחיותיה. נהגתי לפי אמרות חז"ל: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

חודש ימים ישבתי אצל החותנת שלי בווישיי. החתונה נערכה בה' כסלו אותה שנה. בתחילת דצמבר 1899 לקחתי את אשתי ואת צרורותי ונסעתי אל אבי לאוראלסק הרחוקה. באוראלסק נולד לי בני בכורי חיים. שלושת בני: ברוך, יצחק ושמחה, נולדו בגרודנה, ובני הצעיר אליהו, נולד לי בזמן שבתי בביאליסטוק בסמוך לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. החלטתי לצאת לרשות עצמי.

אני נפגש עם גרים

באותן השנים שהתגוררתי במעמקי רוסיה, הייתי בא לעתים קרובות, לרגל ענינים מסחריים של אבי, לעיר צאָרְיָצִין הידועה כיום בשם סטאלינגראד. וכיוון שהיה לי צורך לבקר בהרבה בתים של סוחרים, הייתי נוהג לשכור עגלון "איִזוֹוְצ'יק" בלע"ז למשך כל היום. והוא היה ממתין לי על פתחי הלקוחות שהייתי מבקר אותם. באחד הימים נכנסתי לביתה של גברת שהיתה מחזיקה מסעדה כשרה וישבתי לאכול שם ארוחת צהרים. העגלון העבדקני המתין לי ליד החלון. כשגמרתי לאכול "צמצמתי" במקצת את ברכת המזון ומיהרתי אל העגלון. אך הוא שאל אותי בהשתוממות: "צ'בו נִיע מוֹלִישְטָה?" (למה אינך מתפלל?) אמרתי לו: מה אני צריך להתפלל? השיב לי: לברך ברכת המזון. אתה יהודי, אתה בחיר אלוהים ואתה חייב לברך ברכת המזון. שאלתי אותו: וכי מה זה עיסקך אם אני מברך או איני מברך? אמר לי: זהו עסקי, משום שגם אני יהודי כמוך, אני גֵר.

נכנסתי אתו לשיחה ארוכה, והוא סיפר לי שיש בצאריצין הרבה גרים ויש להם שני בתי כנסת בעיר.

לא ביקרתי בבתי כנסת אלה, משום שעוד קודם לכן היתה לי הזדמנות להכיר מקרוב את אורח חייהם של הגרים הרוסים, בעודני רווק.

ומעשה שהיה כך היה: באותו זמן התגוררתי בעיר אילק והנה התקרבו ימי הפורים. אותה שנה חל פורים ביום ראשון וקריאת המגילה במוצאי שבת. הכינותי את עצמי מבעוד זמן לנסיעה לאוראלסק, כי רציתי לבלות את הפורים בבית הורי. יצאתי, איפה, ביום החמישי מאילק לעיר הפלך אורנבורג. באורנבורג נגשתי לתחנה ולקחתי כרטיס נסיעה ברכבת עד לתחנה נובוסרגייבסקאיה. חשבתי לרדת בנובוסרגייבסקאיה כדי לפרוע שם חובות לכמה מלקוחותי שמכרו לי חיטים בהקפה, ולנסוע משם לאחר פרעון החובות עד אוראלסק. והנה ארעה לי תקלה שבמשך זמן רב התביישתי בה: כשנכנסתי לקרון באורנבורג הייתי לבוש בגדים חמים מאד, שני מעילים, שתי לסוטות ועוד ... מחמת החמימות נרדמתי ולא השגחתי בכך שהרכבת הגיעה לנובוסרגייבסקאיה ועברה משם והלאה. כשנתעוררתי כבר היינו קרובים לבוזולוק שבסביבת סאמארה. מיהרתי לרדת בתחנה הקרובה ומשם, לפי עצת מנהל התחנה, קניתי כרטיס נסיעה בחזרה עד נובוסרגייבסקאיה.

אבל את הזמן שהחמצתי תוך שינה אי אפשר היה להחזיר, כשהגעתי לנובוסרגייבסקאיה היה אור ליום הששי, ואי אפשר היה להגיע משם לאוראלסק בלא לחלל את השבת. נמצא שהייתי אנוס לבלות גם את השבת וגם את חג הפורים במקום הזר והנידח. תינתי את צערי בפני אחד מלקוחותי, מוראטוב, אך הלה ניחם אותי: אין דבר, תוכל לחוג את חג הפורים שלך כאוות נפשך כאן, בכפר הסמוך לתחנה שגם הוא ניקרא נובוסרגייבסקאיה נמצאים הרבה גרים החוגגים את כל חגי ישראל, ואתה תוכל לחוג את הפורים בציבור בחברתם.

נעניתי לו, ועלי להודות שהתעוררה בי סקרנות לראות במו עיני כיצד חיה חטיבה מיוחדת ומוזרה זו של נידחי ישראל. ביליתי את השבת בתחנה, וברדת החשכה, עם צאת השבת, ישבתי בעגלה הרתומה לסוסים ועברתי את שלושת הקילומטרים שהבדילו בין התחנה ובין הכפר. שם הכניס אותי מוראטוב מלווי לביקתה אחת, שבה התכנסו הגרים לשמוע את המגילה. היתה זו ביקתה פשוטה שלא נבדלה במאומה מביקתות רגילות של איכרים רוסים. במדור החיצון שלה הסתופפו שני עגלים ובמדור הפנימי נצטופפו כשני "מנינים" של גרים והאזינו בדחילו ורחימו למקרא המגילה בתרגומה הרוסי.

על הקיר היתה תלויה קופסת רבי מאיר-בעל-הנס, כפי שהיה נהוג אז בכל בתי ישראל. לאחר שסיימו את המגילה ברכו את הברכות, גם כן ברוסית ולאחר מכן כיבדו אותי במצוות "הבדלה" וגם מזגו לי כוס י"ש להבדלה והסבירו לי שהם רואים את זה כזכות גדולה לעצמם שיהודי אמיתי, בחיר אלוהים, יבדיל בביתם בין קודש לחול. לאחר ההבדלה סעדו האנשים את לבם בכעכים ובשום ובי"ש. בדרך כלל, בהלכות שתיית י"ש לא נפלו הגרים במאומה מן הרוסים בני דת עשיו.

על השולחן בפינה מכובדת ראיתי תיק, שכל הנוכחים התיחסו אליו בהדרת כבוד רבה. בעלי הבית הסבירו לי את פשר התיק: הוא הכיל חליפת "שאלות ותשובות" בין השוחט היהודי מאורנבורג לבין הרב הגדול רבי יצחק אלחנן ז"ל שהיה באותו הזמן בעל סמכות גדולה ונחשב לרשבה"ג (רבן של כל בני הגולה). אותו שוחט פנה לרב הליטאי הגדול בשאלה אם מותר ליהודי מדורי דורות לקחת אשה מבנות הגרים, ור' יצחק אלחנן השיב על השאלה הזאת בחיוב: ללמדך שהגרים הם גרי צדק ונחשבים ליהודים גמורים לכל דברי דבריהם.

לא ייפלא איפוא, למה הקצו הגרים מקום נכבד כזה לתעודה, שעליה היתה גאוותם. באותו מעמד גם סיפרו לי על תלאותיהם ויסוריהם, הצאר ניקולאי הראשון רדף את הגרים עד חרמה, מילא בהם את בתי הסוהר. באותו זמן הם כונו בשם הבוז "יְדוֹבְסְבוֹיֹשְצִיָה", אבל אלכסנדר השני בסוף ימי מלכותו ביטל את כל הגזירות שנגזרו עליהם והתיר להם לשמור את דתם, לחיות בכל מרחבי רוסיה ולעסוק במשלוח ידם וגם בחקלאות באין מפריע. על כן נקראו הגרים מאז: האיכרים של אלכסנדר. לאחר שגמרו את האכילה שמחו הגרים להכנס אתי לשיחה על ענינים הכתובים בתנ"ך. הם הראו בקיאות מפליאה במיקרא - בתרגומו הרוסי, כמובן מתוך מסיבות חיייהם המיוחדות נזדמן להם תכופות להכנס לוויכוחים דתיים גם עם כמרים פראבוסלאבים וגם עם בני כיתות אחרות כגון: הסובוטניקים (שומרי השבת) והמולוקנים, ולשם ניהול וויכוחים אלה הצטרפו לדעת את התנ"ך על בוריו. ואני בוש להודות שבענין הבקיאות בתנ"ך היתה ידם על העליונה וידי שלי, של היהודי מדורי דורות, של בחר האלוהים, על התחוננה.

למחרת בבוקר שוב התפללו הגרים וקראו את המגילה. הפעם היתה הביקתה מלאה מפה לפה, כיוון שבאו הרבה גרים מהכפרים הסמוכים, שלא יכלו לבוא אתמול משום שהצטרפו לשם כך לנסוע בשבת. לאחר התפילה סעדו את לבם וכיבדו גם אותי בעוגות אפויות עם דגים. לאחר הסעודה יצאו לכיכר בית היראה ונפגשו עם האכרים הנוצרים שיצאו מן הכנסיה לאחר תפילת יום ראשון. הנוצרים והגרים האירו פנים אלה לאלה, ברכו אלה את אלה בברכת החג ושרו ושתו כדת.

בזמן שהותי בכפר סיפרו לי רבות על דבקותם של הגרים בדיני ישראל שהגיעה עד מסירות נפש:

בכפר לא היתה "מקווה", מה עשו הגרים? בימי הקיץ היו נשיהם טובלות בנהר ובחורף היה הבעל מבקע את הקרח שכיסה את הנהר ושופך לתוכו חבית מים רותחים ומוריד את אשתו לטבילת בימי הקרח. מסתבר שמשום כך היו רבות מנשי הגרים סובלות ממחלות השיגרון וממחלות אחרות שנגרמו על ידי הצטננות.

הרבה שנים עברו מאז ועדיין לא נמחה מלבי זכר אותה עדה יהודית קדושה שבפנה הנידחת של רוסיה הרחבה.

אני בוחר לי אומנות הבורסקאי

אני חוזר להמשיך את חוט האירועים במהלך חיי.

חיפשתי לי שדה מסחר חדש לעסוק בו. לבסוף נתתי את דעתי על סחר העורות, שהיה מפותח מאד בארץ ערבה זו, שרבים היו עדרי הסוסים והבקר בה.

התקשרתי עם סוחרים יהודים בתחום המושב ושלחתי שְלָחִים (עורות) לביאליסטוק, לְסְמָאָגוֹן, מרכז הבורסקאות בסביבת וולינה וגם לגרודנה. השותף שלי בגרודנה - זונדוביץ - נתגלה כאדם ישר. בעיסקה שבה השתתף אתי זכיתי וגם הוא זכה ברווחים. לאחר מכן חכרתי לי בית חרושת לבורסקאות בעיירה סקידל הסמוכה לגרודנה וחזרתי לתחום המושב. אכן, לא עברו ימים מרובים ואני באתי לידי התנגשות עם תעשייני העיר סקידל. בשנת 1903, 1904 פרצה מלחמת רוסיה יפן שגרמה להאמרה כללית של מחירי חומרי גלם. לאחר שמכרתי את סחורתי במחיר נמוך עלו המחירים, לא מצאתי לאפשרי לחזור בי כדי להגדיל רווחי, נהגתי לפי הכלל שקבעו חכמים: היו צדק: שיהיה הן שלך צדק, ולאן שלך צדק. לימים התגעשו עלי בורסקאי סקידל והזמינוני לאספה דחופה. באותה אסיפה טענו הללו, שאני יורד לחייהם במוכרי את השלחין במקח השווה, ואילו הם חזרו בהם מן העיסקות ומבקשים לקחת מחיר מכופל בעד סחורתם. טענתי כנגדם: אצלנו היהודים קיימות כל מיני חברות, חברת סומך נופלים, חברת לינת הצדק, חברת גימלות חסדים. אבל לא שמעתי שתהא קיימת חברה של נוכלים, חברה של רמאים. דברים של רמאות עושה אדם ביחידות ולא בצוותא. לכן לכו אתם לדרככם ואני בדרכי אלך.

ובכך גמרתי ענין האסיפה הרועשת.

לאחר מלחמת רוסיה-יפן פרצה ברוסיה המהפכה של שנת 1905, המהפכה הכושלת, שביתות הרכבת נערכו בכל רחבי רוסיה. דבר שגרם לשיבוש דרכי התחבורה, להתיקרות נוספת של חומרי הגלם. אני הספקתי בעוד מועד להכין מלאי גדול של שלחים ומכרתי אותם ביוקר. הגענו לרווחים גדולים. את הרווחים השקענו בבניית מפעלי תעשייה חדשים. קנינו אדמה ובניין גדול בסביבת ביאליסטוק. בנינו שם בנינים לבית החרושת וגם דירות לפועלים, מה שקוראים כיום "שיכונים". קודם גרתי בגרודנה ואחר כך עברנו אני ומשפחתי

לביאליסטוק. הייתי קרוב לחוגים ציוניים נלהבים. יחד איתם קנינו אדמות בכפר אוריה שבארץ ישראל. לצערי ביטלתי את השתתפותי בקניה. באותו זמן הרביתי בנסיעות אל מחוץ לתחום המושב. פעם אחת כשנסעתי בסביבות העיר באלאשוב נעצרה הרכבת בעצם הילוכה, מחמת ערמות השלג שנתגבבו על המסילה. בקושי רב הסיע אותנו נהג הקטר עד התחנה. שם כבר עמדו קבורות בתוך השלג שתיים-עשרה רכבות והאוויר עדיין היה סמיך וגדוש, פתותי שלג ירדו בלי הרף, היה זה יום ערב שבת כשהגענו לשם. היהודים שבכל הרכבות יצאו החוצה התרכזו כולם בקרונות אחדים, חלקו ביניהם את הצידה שלקחו אתם לדרך כגון לחם, נקניקים ושאר ירקות ושם גם קידשו את השבת.

הואיל ובגלל עיכובן של הרכבות הפסדנו כספים שילמה לנו הנהלת הרכבות דמי פיצויים מ-75 עד 125 קופיקות ליום. בדרך זו נצטבר לנו סכום של כמה מאות רובל. את הכסף הזה שלחנו למוֹרְשָׁה הציוני במוסקבה, ד"ר יחיאל צ'לנוב ז"ל. כך היו רוב מעשינו, ברוח התקופה, קשורים אם במישרין או בעקיפין בחזון הציוני.

אבי מורי הי"ד

הדברים עתיקים: אין מנוחה ליהודים בארצות הגויים. עוד בתורה כתוב: "ובגויים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן לך אלוהים שם לב רגז וכליון עיניים ודאבון נפש". הדברים חזרו ונשנו ונשלשו פעמים אין ספור בתולדותינו באותיות דם. והדברים חזרו וסוכמו על ידי הרצל הגדול לאמור: כל ישיבת יהודים בגולה אבדן היא. כל שלוה שבאה על היהודים בגולה - שלוות אכזב היא ואחריתה מרה כלענה.

באותן השנים האחרונות לעשור הראשון של המאה העשרים ושנת 1910 בכלל זה החליף אבי ז"ל את ענפי המסחר שבהם עסק שוב כדרך יהודי בגולה, שאין יציבות לקיומו. הוא נטש את המסחר בדגים ובתבואות ועסק מעכשיו במסחר בבירה, בגזוז ובליומנדה. הוא גם הקים לו מרתף קרח שבו איכסן את הבירה, שתהא טעימה לחיכם של תושבים אוראלסק שהתאוו מאוד למשקאות.

שנים הרבה כבר ישב אבי באוראלסק וכאילו נשתרש במקום בלי לזנוח את מצוות היהדות ואת לימוד התורה. ובוודאי שלא עלה על דעתו, שהאסון העומד להתרגש עליו ועל ביתו הוא כה קרוב.

הדבר התחיל, כמו תמיד בתולדות היהודים בגולה, ב"ויקם מלך חדש על מצרים". באותו זמן חלו חילופי גברא בצמרת השלטון באוראלסק, עיר הקוזאקים. האטאמאן מקסימוביץ וכן ראש המשטרה ליבקין הועברו למקומות אחרים. לתפקיד שר המשטרה נתמנה קרובו של ליבקין שנקרא גם הוא באותו השם. לפני שעזב האטאמאן מקסימוביץ את העיר יעץ לראש המשטרה החדש לקרב אליו את: "איליה בוריסוביץ בנימינוביץ", הוא אבי ז"ל ולהימלך בדעתו בכל דבר שנוגע לעניני יהודים. אבל ראש המשטרה החדש היה איש רע ובליעל, שיכור גדול ומשחק בקלפים כל ימיו ולילותיו ונוסף על כך היה צורר יהודים מובהק. משעלה לשלטון מיד התחיל דוחק את רגלי היהודים במקום. היה אצלנו יהודי אחד בשם תמרקין. את זכות הישיבה במקום קיבל על יסוד תעודת צבעי שהיתה לו, אבל פרנסתו היתה על החזקת סניף של חברת נובל, הווה אומר: על מכירת נפט ממיכלי החברה באוראלסק. ניטפל ראש המשטרה ליבקין אל אותו יהודי וזמם לגרשו מן העיר. כְּשֶׁתָּנָה הלה את צרותיו לפני אבי מייד הלך אבי להשתדל טובתו אצל איש הבליעל.

הלה שמע את טענותיו של אבי והשיב לו, כאילו שלא הבין את הטענה: אתה תתן לי סכום של 50 רובל, בסכום זה אני אמכור לך בגד, שהוא מיותר אצלי, הבין אבי שהצורך מציע לו צורה מסוימת של מתן שוחד והסכים לכך בליט ברירה.

משרדו של ראש המשטרה נמצא בקומה העליונה של משרדי הממשלה. בקומות התחתונות ישבו הפְּרִיֶסְטָאבִים - קציני המשטרה הנמוכים מדרגתו של ליבקין. הללו שנאו את ליבקין שנאת מוות, חתרו תחתיו ושמחים היו לנצל כל חטא כדי להבאיש את ריחו ברבים.

לאחר זמן מה שוב הלך אבי אל ראש המשטרה להשתדל בענין יהודי אחר שנרדף על ידי הצורך. אמר לו ראש המשטרה: הפעם תתן לי 400 רובל ואני אמכור לך אחד מסוסי. אבי נבוך במקצת ואמר לצורך: סלח לי אבל אין לי שום מושג על טיבם של סוסים, והציע לפנות אל תושב העיר ביאליסטוצקי, יהודי בן למשפחת חייל מתקופת ניקולאי, שהתגורר הרבה שנים בעיר והיה מספק סוסים לצבא. נתבקש ביאליסטוצקי לחוות את דעתו על הסוס המוצע, אמר ביאליסטוצקי בתום לבו: הסוס שאתה מציע לאדון בנימינוביץ אינו סוס אלא נבלה, מאז נטר הצורך איבה דמים לביאליסטוצקי וחרש עליו רעה גדולה.

ואבא שלי, אף על פי ששמע את חוות דעתו של מומחה על איכותו של הסוס וחבל היה לו לשלם 400 רובל בעד הבהמה ששוויה אי אלו עשרות רובלים - אף על פי כן משום דרכי שלום ומשום שחשש להעלות את חמתו של הצורר נתרצה לשלם לו את המחיר הנדרש במלואו.

לאחר ימים אחדים הופיעו על עמודי הטלגרף עלונים, בהם היה מסופר כיצד הצליח ראש המשטרה לרמות את היהודי ולהוציא ממנו הרבה כסף. מסתבר שהצורר שמח על חכמת עצמו ועל שהצליח לסחוט כספים מן היהודי שנוא נפשו. אך אבא שלי שמר את פיו ולשונו ולא הרבה לספר על העיסקה המפוקפקת שעשה אתו ליבקין, הוא ראש המשטרה, הוא קצין חיל הקוזאקים בדרגת חורונז'י.

אבל הקצין הצורר הוסיף לרדוף את היהודים בחימה שפוכה. מפי בלשיו נודע לו שבביתו של אבי מתאכסנים כמה סוכנים יהודים שהיתר הישיבה שלהם מפוקפק. מיד שלח את שומריו אל הבית, והללו אסרו את אורחיו של אבא לעיניו.

עדיין לא אמר בכך די. באותו פרק זמן חזרה לאוראלסק אחותי שלמדה בקורסים בעיר קייב. ומכיוון שלא נזרז אבא להגיש את תעודותיה למשטרה, הלך החורונז'י שונא היהודים ושם את אבא במאסר.

מנהל בית הסוהר השתומם לראות את אבא מובל על ידי שוטרים לכלא, שהרי מפורסם היה אבא כאיש ישר שלא גנב ולא שם בכליו מימיו. אז פקעה סבלנותו של אבא והוא סיפר לשר בית הסוהר על כל תעלוליו של הצורר גם בביאליסטוצקי שהוא סיפר בקלונו של ראש המשטרה, ועל כן שש להתנקם בו.

עתה הגיעו הדברים לרשות העליונה, וזו לא יכלה לעבור בשתיקה על מעשי הסחטנות של החורונז'י. לפי פקודה מגבוה הועבר הצורר מאוראלסק לאיזור כפרי אחד בחבל אוראלסק, דבר שהיה בו משום הורדה בדרגה. הצורר, כמסתבר, לא השלים עם הדחתו מן המשרה הכבודה והחליט להתנקם באכזיות באלה היהודים, שגרמו בעקיפין להורדתו בדרגה.

באחת השבתות עזב הצורר את ההֶסְטְאֵנִיצָה (כפר של קוזאקים) שבה נצטווה לשבת ולאמן את הטירונים ובא לאוראלסק. הוא דפק על דלתו של אבא. אבא לא היה בבית, ואמא פתחה לו. לשאלתו של החורונז'י ענתה אמא: "בעלי מתפלל בבית-הכנסת". כפי שנתחוויר

לאחר מכן, כבר הספיק הצורר להכנס לביתו של ביאליסטוצקי, לשלוף אקדח ולהרוג אותו במקום. לאחר ששמע את תשובתה של אמא פנה הצורר ללכת לעבר בית-הכנסת. בדרך הוא פגש את אבא שהלך מן התפילה כששק הטלית שלו מקופל תחת בית שחיו. בראות אבי את הקצין החייתי, הסיר את כובעו ואמר לו בדרך נימוסין: "זְדָרְאוּסְטוּוּיָטְהָ" (שלום). לא היה סיפק בידו לגמור, כי הצורר שלף אקדחו וירה את כל המטען לתוך פיו הפתוח של אבי. ומיד נפל אבא הרוג.

***

בזמן שנרצח אבא, נמצאתי, לרגל מסחרי, בסביבות ניז'ני נובגורוד. שם גם נזדמן לי לראות גליון של "רוסקויה סלובו" בו נתפרסמה הידיעה על רצח אבי ומכרו ביאלוסטוצקי בידי תינת עשיו המשתוללת. בניז'ני מצאתי גם מברק שנישלח על ידי אמא על רצח בעלה, עטרת ראשה.

נראה שהחורונז'י השיכור, היתה בו צלילות דעת מספקת כדי לחשב מראש את חשבונותיו - שקצין רוצח יהודים בגולה לא יואשם. ואכן צדק אותו צורר. אמנם בית הדין הצבאי שלפניו הועמד אותו חורונז'י, דן אותו לשנים אחדות של מאסר ושליטת כל הדרגות הצבאיות, אך לאחר מכן הגיש הנידון בקשה לחנינה לצאר ניקולאי השני, והלה חנן אותו חנינה גמורה והחזיר לו גם את תואריו הצבאיים.

הסופר הרוסי הנודע, אוהב ישראל - ו.ג. קורולֶנְקוֹ, הקדיש לדם היהודי הנקי השפוך מאמר בשנתון פומושיץ' בגליון שהוקדש לשאלה היהודית. אך המאמר הנרגש לא שינה את עצם העובדות: בעצם השנים השקטות יחסית ברוסיה, בזמן שהיה קיים בה, פחות או יותר, שלטון החוק, נרצחו - ולא בשעת חרום דווקא - שני יהודים חפים מפשע לעיני השמש, ורוצחם לא זו בלבד שלא נענש אלא אף הצליח לשמור על כל דרגותיו בתור קצין בחייל הצארי.

אכן, לא זמן רב התהלך המרצח תחת השמש. הרצח שתיארתי אירע ב- 13 באוגוסט 1910, (ח' אב תר"ע), בשנת 1914 פרצה מלחמת העולם, והחורונז'י ליבקין, כפי שנודע לנו, נפל בקרבות ליד בריסק דליטא.

***

היו לי עוד שני אחים. אחד מהם השתתף בתנועה המהפכנית ולימים נתפס והושם בבית הסוהר. לאחר מכן הצליח לברוח מבית הסוהר ולהגיע אלי לגרודנה. כשבא אלי, חפת את מכנסיו והראה לי את הפצעים על רגליו שנגרמו על ידי השלשלאות שבהם היה כבול. הצלחנו להבריח אותו אל מעבר לגבול. הוא נסע לשווייץ ולמד שם בבית ספר, אך מכיוון שמצבו החומרי היה קשה החליט אחי לחזור לרוסיה ולקבל עליו את הדין. הוא התייצב לפני המשטרה באוראלסק ונידון לשנתיים מאסר. ביקרתי אותו לעתים בבית הסוהר האוראלסקאי.

אחי השני עסק במסחר, ולאחר שנרצח אבי, נטל על עצמו לנהל את עסקיה של אמו. אך לא הרבה זמן נשארה אמא באוראלסק. היא שהתה שם עד שיתברר משפטו של הרוצח, ולאחר שקיבל חנינה מידי הצאר ניקואלי, לא רצתה עוד אמא להשאר בעיר, שעפרה כיסה על דמי בעלה ועברה לגור לווארשה יחד עם בתה.

***

עם פרוץ מלחמת העולם

כשפרצה מלחמת העולם היתה ביאליסטוק, שאינה רחוקה מהגבול הגרמני נתונה בחזקת סכנה. קרבות גדולים נערכו על נהר נאָרְב, מקום שם נמצא אחד מבתי החרושת שלנו. הרוסים שנמנעו להשאיר שלל לאויב התוקף, הוציאו את הסחורות (השלחים) מבית החרושת, שפכו עליהם נפט והעלום באש. אגב כך נשרף גם כל בית החרושת, פרט לבנין אחד, ששימש אורווה לסוסים. לאחר מכן, כשגבר הרעב בעיר שלחתי לשם את אשתי ואת ילדי, ואנו היתקנו את האורווה למקום דיור.

הגרמנים הלכו ותקפו, רבים מבני העיר ברחו למעמקי רוסיה והעבירו לשם גם את מפעליהם. אבל אני הייתי שרוי במצב רוח שונה לגמרי ממצב רוחם של רוב תושבי עירנו. נזכרתי ביום אפל בו שלף החורונז'י הצורר את אקדחו והריק את כדוריו לתוך פיו של אבי הי"ד. ועל כן נחשבו הגרמנים בעיני לנוקמים, שהגורל הטיל עליהם לנקום את נקמת דם אבי השפוף. משום כך לא ברחתי מן העיר בעת שהתקרבו אליה הגרמנים.

בקיץ 1915 החלו הגרמנים להתקדם בכל החזיתות. הם עקפו את מבצר אוסוביץ, צלחו את הנרב והתקרבו במהירות אל ביאליסטוק.

באותו זמן ניסיתי לשלוח חלק מסחורותינו למעמקי רוסיה. השלטונות הרוסים הורו לנו להעביר את הסחורה לעיר ז'אבְּלוֹדוֹבְּה כדי לשלוח משם בעגלות. אכן הדוחק היה מרובה וכמות הסחורות עלתה בהרבה על בית-קיבולן של העגלות. כשבאתי לשם קידמו אותי הבורסקאים שבמקום בפנים חמוצות, הווה אומר: על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם? בשל צפיפות זו הספקנו להטעין רק חלק קטן מסחורותינו, ואת השאר השחיתו הרוסים, שלא להשאירן לאויב. פניתי אל הרוסי המנהל את פעולת הפינוי וביקשתי ממנו שישלם לי בעד הסחורות שיקבל, אבל הוא טען שכבר סגר את הקופה ואינו יכול לחזור ולפתוח אותה. אם ברצוני לקבל כסף - טען הוא - הרי עלי להילוות אליו בנסיעתו לעיירה גורודוק שאליה הוא נוסע, ולהמשיך בדרכי גם הלאה. אני שהבטתי בשאט-נפש על הצבא הצארי האחראי לפי הרגשתי לשפיכת דם אבי הנקי, דחיתי את ההצעה ונשארתי בביאליסטוק, כשליבי מלא ששון ושמחה על מפלתם של הרוסים ועל הנקמות שהגרמנים נוקמים בהם.

והנה זכיתי לראות את הצבא הרוסי, שהוא פונה אלינו בגבו. והגרמנים נכנסו העירה. זמן קצר לפני כניסתם של הגרמנים עוד היה סיפק בידי לחזור הביתה מריגה, ששם ביקרתי לרגל ענייני ולהוציא מן הבנק סכום של שלושת אלפים רובל באלף שטרות בשלושה רובל כל אחד. בכסף זה לא נגעתי ומסרתי אותו לרחל אשתי. על סכום זה היתה פרנסתי ופרנסת אנשי ביתי במשך תקופה ארוכה. ימיו האחרונים של השלטון בעיר היו ימי בלהות. מכל פינות העיר הגיחו להבות: הרוסים לפני צאתם פיצצו והחריבו את הכל, כשפגשו הקוזאקים יהודי ברחוב, צעקו לו: דַּאוּאִי, דְּיַעֲנֵגִי, זְיִד! (תן את הכסף יהודון!). נשמנו לרווחה כשראינו את הכובשים הגרמנים באים העירה.

אני פונה לעיסקי ציבור

אכן עד מהרה נוכחנו שעם התבססותו של השלטון החדש עדיין רחוקים אנו מכל רווחה. כל המפעלים בעיר החרושת ההומיה שבתו מעבודה, כל המסחר הגיע לכלל שיתוק גמור. במהרה אזלו גם המזונות מן העיר והמונים התחילו לרעוב. עשירי העיר ברחו רובם ככולם עם הרוסים הנסוגים. ואלה שנותרו - פקידים, סוחרים זעירים, זבנים, אורגים, בעלי מלאכה

נשארו בלי לחם ובלי עבודה. אמנם העיריה (מגיסטראט) פתחה בתי תמחוי לאביונים, אבל בני אדם מכובדים התבישו להיזקק למוסד עני זה.

באותו זמן, שהייתי פנוי מעסקי לגמרי (שהרי כל העסקים עברו ובטלו מעולמנו) התחלתי ליתן את דעתי על צרכי הציבור. הנטייה לעסקנות ציבורית שנתעוררה בי עוד בנערוטי, היתה רדומה בנפשי במשך זמן רב, מחמת שהייתי טרוד בענייני ציבור שלא על מנת לקבל פרס, וגם ראיתי ברכה בעבודתי.

במאמר מוסגר עלי להוסיף שמאותו הזמן היה קיים בעיר כבכל אזור הכיבוש רק סוג אחד של מסחר: ספסרות בכל מיני מצרכים שקראו לזה "שמוגל" הברחה. ואני שהתייחסתי אותו זמן בכבוד לשלטונות החדשים, שראיתי אותם כנוקמי הדם היהודי, לא ראיתי לי שום אפשרות לעסוק בספסרות זו שיש בה משום הונאה כלפי השלטונות.

על כן התנזרתי מעיסוקים בלתי כשרים אלה. ובסיוע השלטונות פתחתי קואופרטיב למכירת מצרכים שהיה מכונה בלשון הגרמנית "קונסום פאריין" (אגודת צרכנים). הקימותי הנהלה בת שבעה חברים שעזרה על ידי בטיפול בכל ענייני הציבור. בחרנו בוועדה לרכישת צרכי מזונות ממקורות בלתי ליגאליים. בין חברי ההנהלה היו ידידי: חיים החנווני, ליבוש טיקטין. בקואופרטיב הזה מכרנו לכל דורש המצרכים לפי המחירים הרשמיים המוזלים. פתיחת הקואופרטיב הביאה הקלה רבה לאוכלוסים הדחוקים: כיוון שקיבלו את עיקר המנות במחיר זול, הרי יכלו לקנות להם את שאר המצרכים בשוק החופשי או (וזה היה היינו הך) בשוק השחור.

לימים עשינו את המאזן לקואופרטיב. נתחווור לנו שיצאנו ברווחים. לקחתי את כספי הרווחים ופתחתי בהם מסעדה בשביל אנשי העיר. בניגוד לתמחוי שכבר כתבתי עליו, היתה המסעדה שפתחנו נקיה ומרוהטת בטוב טעם, צעירים וצעירות ממיטב החברה שלנו שרתו את הקהל בהתנדבות והגישו את התבשילים. היינו מוכרים מנה אחת בשלוש קופיקות. בשוק החופשי עלתה מנה כזו 30 קופיקות, כלומר פי עשרה. פתיחת המסעדה היתה בה משום הקלה גדולה לבני אדם שנתרוששו בין לילה והגיעו עד ככר לחם.

בו בזמן פתחנו מוסד חדש לטובת הציבור: מוסד משפטי. כיוון שכל המסחר בעיר נצטמצם בעיסקי ספסרות, ולעתים תכופות פרצו סכסוכים בין אנשי הספסרות הרי אי אפשר

היה להביא את עצמותיהם לפני מוסדות ממשלתיים אף לא לפני מוסדות רבניים רשמיים, משום שלשכת הרבנות היתה מלאה קהל תמיד, ואילו העיניינים שנדונו כאן - הצניעות היתה יפה להם. כי כל העסקים היו במידת מה בלתי כשרים.

כדי לתת לפעולותינו מסגרת חוקית, ניצלנו את קיומו של "מועדון הסוחרים" (קאופמאנער - פֵּעֶרֵיין) והתארגנו בתור לשכה משפטית, ליד אותו מועדון. בעצם היתה הלשכה שלנו מוסד של בוררות, ששולמו על ידי שני הצדדים, אגרנו כספים ששימשו בחלקם לכלכת מוסדות הרבנות, הרבנים והדיינים, ואילו חלק אחר של אותם כספים הפרשתי לצרכי "מתן בסתר".

כתבתי קודם על המסעדה שפתחתי בעיר. זכורני, שלרגל פתיחתה ערכנו מסיבה חגיגית. נפל בחלקי לנאום באותה אסיפה. אמרתי: בליל הסדר של פסח אנו נוהגים לקדש ולשתות מהיין ואחר כך לאמר "הא לחמא עניא", רק לאחר שאמרנו "כל דצריך יתא ויאכל", אנו מרשים לעצמנו לחזור ולמלא את הכוסות. על כן גם עכשיו עד שאנו נספק צרכיהם של אוכלי "לחמא עניא" לא נתיר לעצמנו למלא את הכוסות.

הרב מקונישין שהקשיב לדברי אמר, שאילו לא בא אלא לשמיעת אלו דיו. הזכרתי את ה"מתן בסתר" שהנהגתי. באותו זמן היה בו צורך דחוף, כיוון שרבים היו בעירנו האנשים האמידים והעשירים, שהגיעו עד כיכר לחם, והתביישו מאד ברעבונם והתאמצו בכל כוחותיהם להסתירו מעין רואים. היו כאלה ששברו את כסאותיהם והיו מסיקים בשברים את התנור, כדי שיצא עשן מן הארובה, וכל השכנים יאמור: אכן, בביתו של פלוני מתבשל שם נזיד.

עד כמה היתה רגישותם של "היורדים" ופחדם שמא יודע דבר עוניים ברבים, יעיד סיפור המעשה דלהלן:

בחלוקת חבילות "מתן בסתר" (היינו מחלקים חבילות ולא כסף משום שערכו ירד פלאים), באותו זמן עזר לי באורח פעיל צעיר אחד בשם ספירשטיין.

בתקופה מאוחרת יותר עלה אותו ספירשטיין לארץ ישראל ופתח כאן בית חרושת לעירגול פחים. פעם אחת שלחנו חבילת מזון לבעל בית יהודי אחד, איש מכובד ונשוא פנים, למחרת בא אלי האיש ואמר: "ר' צבי, הכרע הכרעתני, שלחת לי חבילה, שנתקבלה לעיני בני משפחתי ולעיני השכנים. איך אשא פני אליהם? לא נשארה לי ברירה אלא להתאבד". נמלכתי

בדעתי ומצאתי תחבולה. בו ביום שלחתי את ספירשטיין לאותו בעל בית נצרך וגאה, ולפי ההוראות שנתתי לו, פתח שליחי, בעודו עומד בחצר הבית, בקול זעקה: "הטפשים הללו, האידיוטים הללו, צוותי עליהם להביא חבילה לאיזו כתובת אחרת רחוקה מפה והם טעו והניחוה כאן, איזה בלבול מוח של טפשים!".

שמע בעל הבית, היורד את צעקתו, שמעו גם בני ביתו, ונתקררה דעתם וכל הענין הבלתי נעים חוסל.

***

מלבד מה ששימשתי כראש השופטים פעלתי גם כסגן יו"ר בארגון הסוחרים בעיר, גם כמנהל פעולת "מתן בסתר", כפי שהזכרתי. בדרך כלל היתה לי תעסוקה מלאה כפי שמתבטאים בארץ ישראל. ד"ר גוטמן הסגי-נהור וכמה עסקנים אחרים סייעו לי בפעולותי. לאחר זמן קצר הצלחנו לפתוח גן ילדים גדול בו קיבלו הילדים אוכל, הלבשה והנעלה. עבדה שם בגן הגברת חנה הפטמאן, אשתו של העורך והעתונאי ז"ל.

מבין העסקנים שעבדו על ידי, עלי לציין את ליפמנוביץ, אדם שחלם לאחד את כל הקואופרטיבים שבעיר במוסד אחד, כפי שקוראים עכשיו: "מוסד גג".

זכורני שבמסיבה אחת שנערכה לכבוד פתיחת בית התמחוי שהוקם ע"י ליפמנוביץ, בדומה לתמחוי שיסדנו אנו, אמרתי אליו: "בנוהג שבעולם כששני סוחרים עוסקים במקצוע אחד הרי הם מאחלים זה לזה כל הכשלונות שבעולם. אף אני אאחל לך כשלון שכזה: יהי רצון שהמוסד שאתה מטפל בו ייסגר במהרה ויחזרו לבני עירנו ימים של אמידות, פרנסה טובה ועשירות. דברי הבדיחות גרמו קורת רוח למסובים.

אני שולח את בני למרחקים

עברו שנים אחדות, ותמורות כבירות התחוללות בעולם. בשנת 1917 פרצה המהפכה הרוסית הגדולה. הצאר שחתם על כתב החנינה לרוצח אבי, הורד מכסאו והושם בכלא, ולאחר מכן הושמד הוא וכל ביתו, החזית הרוסית-גרמנית התפרקה, והגרמנים כבשו את כל אוקראינה. המחנק שבו היינו באיזור הכיבוש הגרמני הוקל וכאילו התחילו להיפתח אשנבים לעולם הגדול. אז הסכמתי שחיים בני הבכור, יסע דרומה לאוקראינה וינסה למצוא דרך לארץ

ישראל. חיים נסע מתחילה לרוסְטוב אל גבי נהר דון. שם הצליח לגמור את לימודיו בגימנסיה. כתה ז' ו-ח' שחסרו לו. משם עבר לטיפֶליס ששימשה באותם הימים בירת גרוזיה (ג'ורג'יה) העצמאית, שם נכנס לאוניברסיטה וחיכה עד שתימצא לו הזדמנות לעלות ארצה. באותו זמן הייתי יושב בביאליסטוק ודואג לבני הנמצא במרחקים. והנה לפתע התבשרתי בשורה טובה: קבלתי מכתב מן הקונסוליה הגרוזינית בברלין בו הודיעו לי, שחיים בני בריא ושלם, נמצא בגרוזיה ומשתדל לעלות לארץ ישראל.

מטיפליס הגיע חיים בני לאחר הרפתקאות מרובות לאַרְזְרום שבגבולות טורקיה, בחשבו שיוכל משם להמשיך במסעו לקושטא. אך בארזרום נאסר על ידי הטורקים. כיוון שעדיין היה קיים מצב של לוחמות בין רוסיה לבין טורקיה, נזדרזו הטורקים לאסור את "הרוסי המסוכן". למזלו של בני היתה בידו תעודה שהוצאה על ידי השלטונות הרוסים על שמי בו הוגדרתי אני (אביו) לא כרוסי אלא כסוחר בן העיר גרודנה. והגרמנים חשבו גם את גְרוֹדְנָה לחלק מליטא, הרי נמצא שבני אינו נתין מדינת האויב אלא אזרח של מדינת ליטא, שהיתה כשרה בתכלית בעיני הטורקים. על כן גם שוחרר בני מכלאו והורשה להמשיך בדרכו - מתחילה לקושטא, ומשם לאחר קבלת אשרה אנגלית - לארץ ישראל.

לא התפתיתי לשידולי הגרמנים

הזכרתי כאן, שהגרמנים ראו את פלך גרודנה כחלק ממדינת ליטא. כך הם ראו גם את ביאליסטוק עירי השייכת לפלך גרודנה. אכן, הם היו מעוניינים מאד בכך. באותם הזמנים, בשנות 1918 - 1919 הם כבר נואשו מן התקוה לנצח במלחמה ולהשתלט על אירופה. על כן שאפו להקים בין גרמניה ובין רוסיה מדינת-חיץ חזקה, שהדגל הליטאי יתנוסס מעליה. והנה הם באו בדברים עם הנציגים היהודים בשטח וניסו לשכנע אותם שיתמכו רשמית ברעיון מסירת ביאליסטוק וכל החבל למדינת ליטא.

אני שימשתי אז כחבר ועד הקהילה של ביאליסטוק. והנה נקבעה ועידה של נציגים יהודים בוויילנה, בירת ליטא, שצריכה היתה להכריע בשאלה הגורלית. מביאליסטוק נסענו לוועידה ארבעה אנשים במספר: אני בשם הציונים הכלליים, מוֹנְצ'יק (מי שהיה לאחר מכן מיסד חברת הביטוח "הסנה" בארץ ישראל) איש "צעירי-ציון", אחד בונדאי, שְמֶרְקָה לויין

(הכוונה אינה לשמריהו לויין - הידוע) ויעקב פאט, מה"פאראייניגטן" שהיה אחר כך במשך שנים רבות זולל ציונות לתיאבון, ורק בשנים האחרונות לאחר שנטרפו כל ספינות ה"בונד" התחיל לגלות הרהורי תשובה כלשהם.

כשהגענו לוויילנה נפגשנו בפקיד יהודי-גרמני בכיר שמלא תפקיד חשוב בחבל. שאלנו לעצתו, והוא השיב לנו תשובתו כיהודי נאמן ללא כל פניות אישיות. הוא אמר לנו: אל תתפתו לשידוליהם של השלטונות הגרמנים. אל תכניסו ראשיכם בין הרים גדולים שמא ירוצצו את גולגולתכם. ביאליסטוק וסביבתה יש להם 70 אחוז אוכלוסים פולנים. אם תתמכו בליטאים נגד הפולנים, עלולים אלה האחרונים לנקום בכם ולערוך בכם פוגרום דמים.

נשמענו לעצתו המפוכחת של היהודי. בועידה, שנתקיימה בבנין "צדקה גדולה" בוויילנה ושבה השתתפו גם ד"ר רוזנבוים, וגם ד"ר סולובייצ'יק (וזה האחרון שימש לאחר מכן כמנהל מחלקת החינוך של הוועד הלאומי בארץ ישראל ושינה שמו לסוליאלי) נקטו עמדה מתחמקת.

ליסטים פולנים משתוללים

אכן, לאחר זמן לא רב השתלטו על עירנו הפולנים. וב"ה - לא ערכו פוגרום בביאליסטוק, כפי שערכו בוויילנה.

אכן, פוגרום בסיטונות הם לא ערכו בעירנו, אבל מעשי רצח נוראים ביצעו, כדרכם של צוררי ישראל בכל שעת חירום וכל עת מצוא.

ושוב זימן לי מזלי לראות בעליל, מה נורא ומה חסר ישע וסיכויים הוא מצבו של היהודי בין הגויים.

ניתן לאמר שהמאורעות בעצמם עסקו בתעמולה ציונית. זכורני: באחד הלילות ישבנו בביתנו - כל המשפחה. ביתנו נמצא בתוך חצר בית-חרושת שלנו שהיה מגודר גדר גבוהה. והנה לפתע נשמעה שעטת מגפיים ונקישת בריחי רובים. רגע - ומבעד הגדר, שהיתה במקומות מסוימים נמוכה יותר, התחילו לקפוץ חיילים פולנים. הם היו חמושים מכף רגל ועד ראש ברובים וברימוני יד. מעיניהם נשקפה רציחה חייתית. מיד הם מילאו את החדרים, פתחו כל ארון וכל שידה. לאחר מכן התברר לנו שחלק מן הליסטים עוד נשאר בחוץ לשמור שלא

יזעיקו היהודים את מיישהו לעזרה. הליסטים ציוו על בעלת הבית, היא רחל אשתי, לפתוח את מגירת הכסף. היא ניסתה רגע לסרב, אך הליסטים חבטו על ראשה, עד שנפלה ארצה. פתחנו להם את המגירה והם הוציאו משם כמה אלפי מארקים פולניים וגם את פוליסת הביטוח של משפחתי מהימים שלפני מלחמת העולם. מסתבר שהם חשבו את הפוליסה, שעבר זמנה, לניר ערך יקר מאד ושמחו לצרף אותה אל שללם.

בו ברגע שמענו קול שעטה וזעקה מן החצר. מיד נשמעה ירית רובה וקול הצעקה נדם לבלי השנות עוד. לאחר שהלכו יצאנו לחצר ומצאנו שם את גיסי נופל מת. נראה שהוא רצה להזעיק עזרה והצוררים מצאו דרך להשתיקו לעולמים. כן פצעו הליסטים המזוינים באחותי שנכנסה לחצר. ירו בה ופצעוה ברגלה פצע רציני. לאחר שהלכו הליסטים, עדיין חשבנו שעלינו להודות לאלוהים שעשה לנו נסי ניסים, שלא נרצחנו עד אחד.

החיים חזרו לתיקונם

מלחמת העולם נסתיימה והחיים התחילו לחזור למסלולם. ביאליסטוק עוד עברה פעמים אחדות מיד ליד. גם הבולשביקים השתלטו בשעתם על ביאליסטוק, אך לא נשארו בה אלא למשך שבועיים בלבד. על כן גם לא הספיקו להטביע את חותמם על חיי העיר.

לאחר "הנס על הוויסלה" ובעזרת הגנרל הצרפתי וויגֶאן חזרו הפולנים והדפו את הצבא הרוסי עד לסביבות מולודצ'ני, וכך גם נתחם הגבול הרוסי הפולני בין ווילנה ובין מינסק. ביאליסטוק נשארה בשטחה של פולין לאורך ימים. משנוצרו בעירנו תנאים של חיי שלום, חזרו היהודים לעיסוקיהם ולפרנסותיהם הישנות. אותם הקואופרטיבים והמסעדות הציבוריות, שנוסדו בתקופה של שעת חירום, נסגרו ונתפרקו. אני, שיצאתי מהמלחמה נקי מרוב הנכסים והמפעלים שהקימותי, נמצאתי במצב קשה. הכסף שהיה אצלי בראשית הכיבוש הגרמני כבר נאכל, ואני נצטרכתי לתור אחר מקור פרנסה חדש.

מזלי הטוב זימן לי פגישה עם אחד ממכרי משכבר הימים, עם קאטוק. אותו קאטוק היה חוכר תחנות קמח ואחוזות מאת "פריצים" ועל ההכנסה מהם היתה פרנסתו. הייתי נפגש אתו כמה פעמים לפני המלחמה בעירה סְקִיֶל, בה היה לי בית חרושת לבורסקאות. אכלנו שנינו במסעדה אחת, ושם גם נתיידדנו. לאחר מכן נעלם האיש מן האופק שלי ולא ראיתיו במשך

שנים רבות. עתה פגשתיו במקרה, והוא התעניין במצבי ושאל לשלומי ולמעשי. הודיתי לפניו על האמת ואמרתי שמכל רכושי נשארו לי 1000 רובל - אוסט (מטבע שהוצאה על ידי שלטונות הכיבוש הגרמנים) - סכום שאינו מספיק כדי יסוד עסק. "שמא אתה צריך הלוואה, מוכן אני לתת לך כסף, ואל תתבייש" אמר קאטוק.

"אני זקוק להלוואה של אלף רובל - אוסט", סחתי לו, והוא אמר לי, בעודי עומד אתו ליד הקופה הפתוחה: "לפני שאסגור את הקופה יש לך זכות להתחרט שמא זקוק אתה לסכום יותר גדול?" ביקשתי ממנו אלפיים רובל. הוא נתן לי את הסכום, ואני שמחתי על שנחלצתי מן המצוקה ועל שעדיין לא תמו גומלי חסדים ועושי טובות עם ידידים בישראל. בכסף שהיה עתה בידי יסדתי בית חרושת קטן לבורסקאות בביאליסטוק, ועליו היתה פרנסתי ופרנסת משפחתי עד שעליתי ארצה.

חוץ מענין הבורסקאות עסקתי גם בענייני בוררות. בני העיר זכרו אותי מן הימים ששימשתי ראש השופטים בענייני בוררות בעיר. אחד מבעלי הדין שהתדיינו אצלי, פינס מהעיר פרוז'ן, בן למשפחה מיוחדת, שרבים מבניה נמצאים עתה בארץ. הוא שילם לי שכרי (שכר בוררות) 200 דולר, ובכסף הזה כיסיתי לאחר מכן את הוצאות עלייתי לארץ ישראל.

פגישת אחים

בשנת 1921 הגיע בני חיים, לאחר הרפתקאות וגלגולים מרובים מקושטא לארץ-ישראל. הוא עוד הספיק להשתתף בהגנה על פתח-תקווה, בפרעות בהן נרצחו ברנר וחבריו, ואבשלום גיסין וחבריו בפתח-תקווה. באותו זמן שלחתי לארץ-ישראל את בני השני בניה (ברוך), שגמר זה עתה את חוק לימודיו בבית הספר למסחר שבעירנו. הוא נסע ארצה דרך ווינה וטריאסט, לאחר זמן קצר, כשנכנס חיים לבית העולים ביפו מצא שם לרוב הפתעתו את אחיו שלא ראהו זה שנים, והאחים נפלו איש על צוואר רעהו. דומני, שיש משהו סימלי בפגישת אחים זו. שני אחים יהודים יוצאים לדרך - אחד נוסע עד סוף העולם למזרח והשני נוסע עד סוף העולם למערב, ושניהם נפגשים בלא לחשוב את הדבר בארץ ישראל.

האחים שמצאו זה את זה מיהרו לשלוח על כך מברק אלי לביאליסטוק. לא אוכל לתאר את השמחה, את הדמעות, את ההתרגשות שמילאו את ביתנו בהתקבל המברק. הרי מחיים בכורי לא קבלתי שום ידיעות במשך זמן רב והיינו נכספים לידיעות גם מבניה, שרק לפני זמן קצר עזב את ביתנו. שום מברק שקבלתי בימי חיי לא זעזע אותי כל כך כאותו המברק.

אני תר את הארץ

באביב שנת 1924 עליתי בתור תייר לארץ ישראל. רציתי לתור את הארץ ולעמוד על אפשרות להשתקע בה ולהתפרנס בה בכבוד. נוסף לכך היה ברצוני להתראות עם שני בני, שכבר נמצאו בארץ. נסעתי דרך קונסטנצה כפי שנסעו רוב העולים מפולין. בזמן שבאתי לארץ נפתחה בה התערוכה התעשייתית הראשונה שהסתופפה באולמות קטנים בלב תל-אביב. הדרך עד תערוכת הפאר לכבוד יובל תל אביב היתה רבה ודחוקה. עליתי לירושלים. שם פגשתי את בניה בני שעבד בתור כופף ברזל עם קבוצת בנין. גם חיים שעבד במקום אחר באותו זמן בא אלי לירושלים ומשום יצאנו לתור את הארץ. הגעתי עד טבריה ועד הגליל העליון. בדרכי חזרה נסעתי מטבריה לצמח בעגלה ומשם המשכתי ברכבת העמק עד עפולה. בעפולה ירדתי ונכנסתי למושב מרחביה, שם מצאתי את בן עירי וידיד מביאליסטוק את רבידוביץ הזקן ושני בניו שהיו חברים במושב מרחביה. היו להם מאה דונם פלחה, רפת ולול והם התפרנסו בצמצום מיגיע כפיהם.

אחד מבניו של רבידוביץ היה חוקר ומדען עברי. (אחר כך שימש כפרופסור באנגליה ובארצות הברית). שאלתי את רבידוביץ לאפשרויות של סידור בחקלאות, הוא אמר לי: "אתה רואה: אנו עובדים קשה, ויש לנו רכוש, אבל פרוטה מזומנת אין אנו רואים מעולם. אנו מוסרים את התוצרת ומקבלים תמורתה פתקים של המשביר".

יצאתי ממנו מאוכזב ומדוכא. לא ראיתי אפשרות של סידור שיתאים בשבילי, בשביל אדם בשנות העמידה, בדרך היוזמה הפרטית.

לאחר זמן קצר עזבתי את הארץ. ברגע שהפליגה האניה מן החוף, תקפו אותי לפתע געגועים עזים לארץ ישראל. אילו יכולתי הייתי מצווה על רב החובל להחזיר את האניה אל החוף והייתי חוזר ויורד פה. אילו יכולתי, הייתי קופץ המימה ומגיע בשחיה אל החוף, אל

חופה של ארץ ישראל. האניה בינתיים שטה וחופי הארץ והקו הכחול של הרי יהודה הלכו ונתרחקו, הלכו ונתרחקו עד שנעלמו לגמרי באופק.

***

כשחזרתי לביאליסטוק התחלתי להשתדל בדבר יסוד חברה להתנחלות בארץ ישראל. באותו זמן גדל חלקו של המעמד הבינוני בבנינה של הארץ. אנשי המעמד הבינוני מפולין בנו את לב תל-אביב ואת המרכז המסחרי באותה עיר ויסדו את מגדיאל, ובעלי הון מאמריקה יסדו את רעננה. גזירות גֶרְאָבְּסְקִי שניתכו באותו זמן על יהודי פולין והרסו את המסחר ואת התעשייה היהודית בארץ זו, עוד הגבירו בקרב ההמונים היהודים את הרצון לעלות ארצה. גם אני חשבתי על התיישבות בדרך היוזמה הפרטית. באתי בדברים עם ידידים ומכרים מאנשי המעמד הבינוני. לחברה שיסדנו קראנו "נחלת אחים". כל חבר צריך היה לתרום חלקו להון החברה בדולרים. שלחנו ארבעה אנשים לארץ ישראל לשאת ולתת בדבר קניית שטח אדמה מסוים, גם אני הייתי בין ארבעת ה"נחשונים". קנינו שטח אדמה בסביבת עכו, אך נכשלנו מחמת אי ידיעת תנאי הארץ. נתברר, שהאדמה שקנינו היתה "מושע", הווה אומר, אדמה שאינה ניתנת לחלוקה לפי החוק. לאחר שביטלנו את העסקה, נשאר סכום מסוים בידי אחד הבנקים בארץ, וחלק מכספי המקדמה הלך לאיבוד. והאנשים שנתנו את הכסף נשארו רובם ככולם בפולין והושמדו לאחר מכן על ידי היטלר. והלב כואב על אותם יהודים, שיכלו להינצל ולא ניצלו.

מחבלי הקליטה

בשנת 1925 חזרתי ועליתי לארץ ישראל יחד עם שמחה בני. בני יצחק עלה ארצה עוד לפני כן. השארנו בביאליסטוק את רחל אשתי ואת הצעיר בבני אליהו, שלמד אותה שעה בבית הספר. קווייתי, שאשתי תצליח למכור את הרכוש שעוד נשאר לי בפולין, את הבתים ואת הסחורות, כדי להשתמש בכספים לשם התבססות בארץ ישראל. אבל תקוותי נכזבה. באותו זמן בא גל העלייה הגדול לארץ, אלפים רבים עזבו את פולין ושאפו למכור את רכושם, כך שלרכוש היהודי לא היה קונה. גם אלה שניאותו לקנות רכוש יהודי קנו אותו בשטרות שלא נפרעו לאחר מכן, ולא היו ראויים אלה לצור על פי צלוחית. לאחר שלושת רבעי שנה באה גם

אשתי ובני הצעיר. התיישבתי בירושלים, בשכונת הבוכרים. המבוגרים שבבני עבדו בכל עבודות הבניין החלוציות, והצעיר אליהו למד בבית הספר. נפגשתי שם עם כמה מיוצאי ביאליסטוק, ביניהם ד"ר מוהליבר ז"ל, ראש הגימנסיה העברית שבית הספר שלו נמצא באותו זמן בשכונת הבוכרים.

עברו שלוש שנים. והנה בשנת 1928 פנו אלי שני האחים גוטמן שהכירו אותי ואת עבודתי הציבורית עוד בביאליסטוק והציעו לי לקנות חלקת אדמה ברמת-השרון ולהתנחל בה. הם גם הציעו לי תנאים נוחים במיוחד, בחשבם שניסיוני בתור עסקן ציבורי יהיה לתועלת למתיישבים במקום החדש שרק זה עכשיו התחיל להיבנות.

נענית להצעה. את המקדמה בסך 100 דולר שילמתי מן הכספים ששלחה לי אחות אשתי (היא הושמדה אחר כך בגולה). אך בנה הגיע לכאן ובנה לו בית נאמן בארץ ישראל.

אני בונה את ביתי ברמת השרון

הזכרתי לראשונה את רמת השרון, ועלי לפנות אחורנית בזמן כדי לעמוד על פרשת התהוותה של נקודת ישוב זו. חכמינו ז"ל אמרו, שעומרי מלך ישראל זכה להעמיד כמה דורות של מלכים על שבנה מקום ישוב חדש בארץ ישראל, את העיר שומרון. נדע, איפוא, להוקיר את זכרם של אלה, שטרחו לייסד נקודת ישוב בארץ שעדיין היתה שממה.

את אדמת רמת-השרון קנה בשנת 1924 עסקן יהודי מלונדון, יעקב בן-שלום. את שם המושבה קרא אז "עיר שלום" לכבודה של ירושלים. לאחר מכן התברר, שגם אדמת רמת השרון היא "מושע" ואינה ניתנת לחלוקה לפי החוק. בשנים הראשונות היתה האדמה קנויה אבל שוממה. רק אנשים מתי מספר העיזו להתיישב בה. המתיישבים הראשונים היו כייבין, נייסוואסר, גלושניצ'ר והאחים משורר. כיוון שהאנשים זכו בחלקותיהם על פי הגרלה יצא, למשל, שאחד מהם זכה בחלקה מספר 1 והשני במספר 400. נמצא שהחלקות היו מפוזרות מאוד, מה שהכביד על הנחת הצנרת.

בין המתיישבים הראשונים היה גם בולגרי אחד, שהחזיק רפת ופרות. כמו כן באה קבוצת חלוצים והתחילה לגדל טבק, אך היבול לא הצליח בגלל חוסר מים להשקיה. חפרו

באר, והיא נתנה רק חמישה מטרים מעוקבים לשעה - מה שהספיק לשתייה ולכביסה בלבד. והחלוצים עזבו כלעומת שבאו.

כשהתיישבתי במקום הייתי אוכל את ארוחותי אצל האחים גוטמן. חליתי בקדחת טרופית. נרתמתי לעבודה הציבורית. בתור חבר ועד המקום בהיתי על פעולותיו של הועד הקודם, שבראשו עמד בְּרֵנֶעֶט, בנו של ר' ברנעט הידוע, ונוכחתי, שהם היו מוכרים חלקות אדמה של יהודים שעדיין לא באו להתיישב במקום, ובכסף הזה כיסו את חובותיהם. כשעמדתי על כך הקימותי שערוריה ממש. קראתי לאספה והתרעתי בה על הגזל והשוד. אמרתי: באנו לבנות את ארץ-ישראל, והנה אנו בונים ארץ-ישראל של חמס. ארץ-ישראל של גזלה ושוד. הנאספים הסכימו לדעתי. התקנו שמכאן ואילך ישלם כל מתיישב את חובותיו שלו בעצמו. אם אין לו אפשרות לשלם בבת אחת יפרע אותם בתשלומים. ודברי התקבלו על דעת כולם.

***

עלי לציין שלא הייתי בודד בעבודתי. יד ימיני היה מזכיר המועצה מר י. ביאליק, כמו כן נעזרתי על ידי חברי הועד, ולאחר מכן חברי המועצה.

באותו פרק זמן התחלנו לדאוג לייסוד בנק - מכשיר כספי לבנייתה של הנקודה. בתור אדם שעסק בתעשייה במשך שנים רבות בגולה, ידעתי יפה, שהקמת המכשיר הכספי הוא הצעד הראשון בבנייתו של מפעל. נזכור, שגם הרצל הגדול שגמר אומר להקים את מדינת היהודים - אחת מדאגותיו הראשונות היתה להקים את המכשיר הכספי: אוצר התיישבות היהודים. וכמה טרחות טרח וכמה יגיעות יגע וכמה נלחם במסירות נפש שאין גבול לה למען המכשיר הזה.

נסעתי לירושלים ודפקתי על פתחיהם של כל המוסדות: החל מהסוכנות והחברה להכשרת הישוב וגמור במוסדות מטעם הג'וינט - הבנק המרכזי והבנק להלוואות. בכל מקום השיבו פני ריקם.

הייתי קרוב לייאוש. רק בסוף 1929 לאחר פרעות חברון וירושלים זכיתי להצלחה פורתא במאמצי: הבנק המרכזי נתן לרמת-השרון הלוואה בסכום 300 לירות א"י ויסדנו בו את בנק הלוואה וחסכון חקלאי א.ש. בתור רשות נפרדת מועד המושבה. מן הסכום הזה הפרשו 10 לא"י (לירות ארץ-ישראליות) להון היסודי של הבנק שעמד להיווסד. את שאר

290 הלא"י חילקנו בהלוואות למתיישבים בסכומים מ- 8 - 25 לא"י כל אחד. ממקבלי ההלוואות צריכים היו להחזיר לבנק 10 אחוז מן המלווה וקבלו תמורתן מניות חבר. כך שההון היסודי של הבנק עלה אותה שעה ל- 39 לא"י - סכום שלא היה מבוטל כלל וכלל באותם הימים.

עוד לפני כן התחילו לחפור באר חדשה ברמת-השרון. באנו בדברים עם מומחה אחד בורגר. הוא ארגן לנו את חפירת הבאר, וגם מכר לנו משאבה בשבילה. בעד חפירת הבאר שילמנו בחלקת קרקע ובעד המכונות פרענו בתשלומים מזומנים. כשנשלמה עבודת הבאר נתגלה שהיא נותנת 60 מטר מעוקבים מים לשעה. היתה זאת כמות ניכרת של מים, שאיפשרה למתיישבים לגשת לנטיעת פרדסים.

עדיין לא הזכרתי שבחרתי לי את שטח התנחלותי בשיעור של 20 דונם שבהם נמצא ביתי עכשיו. בחרתי במקום הזה משום שהיה קרוב לצינורות המים, שהונחו באותה שעה. מה שאיפשר להשקות את הנטיעות כדרוש.

גלגולו של שם

עניין קריאת השם של המושבה הוא פרשה בפני עצמה. החברה שקנתה את המקום היתה ידועה בשם "עיר שלום". אבל זה היה שמה של חברת המניות, ולא שמו של המקום. התחבטנו, איפוא, הרבה בענין קביעת השם. פנינו בשאלה לקרן הקיימת, לוועד הלשון. וועד הלשון המליץ על השם רקון ע"פ ספר יהושע פרק י"ט. השם לא ישר בעינינו כיוון שהוא מזכיר דימויים בלתי נעימים כגון השיבולים הריקות שרופות הקדים. ואילו מנחם אוסישקין ז"ל לא רצה לתת שם מתאים, מכיוון שכל השמות הטובים הקשורים בשם השרון היו שמורים אצלו בשביל נקודות הקק"ל. פעם אחת נסע אחד ממתישבינו מר מרדכי וינברג ז"ל לתל-אביב ונתן שם דעתו על שמה של ככר אחת בסביבת רחוב החשמל, שהיתה קרויה בשם רמת-השרון. שם זה הלם, לדעתו, את מושבתנו, שהרי היא בנויה על רמה ונמצאת בלב השרון. וכך בהסכמת כולנו נתנו למושבה את השם רמת-השרון.

מתחילה היא נקראה כפר רמת-השרון, ולאחר מכן, עם גידולה והתרחבותה הושמט שם העצם "כפר".

הווי חלוצי במושבה

תנאי החיים ברמת-השרון היו באותו זמן חלוציים במלוא מובן המלה. עד שנכרתה הבאר, היינו מביאים מים לשתייה ולבישול מעין-חי, היא כפר מלל כיום. המים הובאו בעגלות רתומות לפרדות, ורובם נשפכו מחמת טילטול בדרך לא דרך על פני החולות. הרחובות בחורף היו דומים לוואדיות, ובהם נעשו בשצף קצף נחלי מים, שגם סחפו את הקרקע. קישרי התחבורה עם תל-אביב הצטמצמו בנסיעה אחת ליום: הלוך וחזור. בבוקר השכם נסעה העירה מכונית שבה נשלחה תוצרת החלב. ולפנות ערב חזרה המכונית כשהיא טעונה ברזל, מלט ושאר מצרכי בניה, מלבד נפשות אדם - המתיישבים החוזרים למושבה עמוסי חבילות מזון וכל צרכי בית ומצטופפים מאד. ברמת השרון עדיין לא היתה חנות מכולת ולא שום חנות אחרת, וכל ככר לחם וכל מנה סוכר היתה מובאת מבחוץ. הנסיעה בין רמת השרון ותל אביב היתה כרוכה בהרפתקאות מרובות. לעיתים תכופות היתה המכונית שוקעת בחולות בקיץ, ובבוץ בימות הגשמים. איחורה של המכונית היה גורם דאגות רבות ברמת השרון, ולא פעם היו יוצאים המתיישבים המודאגים להקביל את פניה בעגלות רתומות לסוסים, מובן, שמתיישבים שהגיעו סוף סוף למושבתם הרגישו את עצמם כמו לאחר נסיעה במדינת הים כשאבריהם מיוגעים וממועכים.

***

במרוצת הימים התחלנו לדאוג לפתיחת חנות מכולת. החנות הראשונה שנפתחה במושבה היתה של הגברת קריינס בשדרות הנקראות שדרות ח"ן על שם המשורר ח.נ. ביאליק. כבישים לא היו, כמובן, ואם צעירה שרצתה לקחת חלב בשביל תינוקה מוכרחה היתה לשאת את תינוקה בזרועה האחת ואת החלב בידה השניה, כיוון שבחולות הרחוב אי אפשר היה להסיע עגלת ילדים.

בשנים הראשונות להתיישבותי ברמת השרון, עסקתי בחקלאות וקבלתי עלי באהבה את עול המצוות הכרוכות בה. היתה לנו רפת וברפת פרה. באותו הזמן עדיין לא היתה שם רצפת בטון, אלא רצפת אדמה פשוטה, פעם אחת באו אלי מתל אביב ידידי מר אפשטיין הלוי ואשתו, והם מצאוני עובד ברפת. הם ראו שאני גורף את הזבל הטרי בידי ושופך אותו לתוך הפח.

תמהה עלי הגברת אפשטיין הלוי: עד כדי כך? עניתי לה: כן, עד כדי כך. אם החקלאי לא יגרוף בידיו זבל טרי לא יהיה לו להכניס לפיו לחם יבש. עלינו לגרוף את הזבל הטרי בכפות ידינו, בלי איסטניסיות יתרה.

***

15 במאי 1929 נסתיימה חפירתה של הבאר שנתנה, כפי שכבר סיפרתי, 60 מטרים מעוקבים מים לשעה ואיפשרה לנו, זו הפעם הראשונה לגשת לנטיעת פרדסים. הבאת המנוע בשביל הבאר אף היא היתה מבצע גדול וקשה. שָמו על הדרך החולית לוחות עבים ומעל הלוחות שמו גזעי עץ עגולים ומעליהם הזיזו את המכונה הרתומה לכמה זוגות פרדות. ההסעה היתה איטית מאד, עקב בצד אגודל, את הדרך מתל אביב לרמת השרון, שעכשיו עוברים אותה ב- 15 דקות במכונית, עברנו אנו בשנים עד שלושה ימים. בנקל נוכל לתאר לעצמנו את שמחת המתיישבים כשראו סוף סוף את המנוע ליד הבאר שלהם. (חשמל טרם היה במושבה).

באותו זמן היה מחיר השתיל 2 וחצי גרוש, ובסכום של לירה ורבע אפשר היה למלא בשתילים שטח של דונם.

כיוון שהפרדס שלנו נמצא במקום הגבוה ביותר במושבה, יצא התור להשקות אותו בלילה לאור פנס. צינורות הברזל של ההשקיה הגיעו רק עד הפרדס. בתוך הפרדס הייתי מוכרח להשקות בעזרת צינור גומי. ככה הייתי הולך מעץ לעץ כשבידי האחת הפנס ובידי השניה צינור הגומי. כיוון שהדבר נעשה לאחר שעבדתי כל היום את עבודתי הציבורית, היה שהרגשתי את עצמי עייף והייתי לוקח אתי כסא לשבת עד שתתמלאנה הצלחות. פעם אחת נרדמתי על כיסאי. רגלי הכסא שקעו בבוץ, ואני התהפכתי לתוך הצלחת המלאה מים. חזרתי הביתה רטוב מכף רגל ועד ראש.

בימי "מאורעות" תרפ"ט

מקץ שלושה חדשים פרצו מאורעות תרפ"ט. הקשר הסדיר שלנו עם תל אביב ניתק. שהרי בכדי להגיע אל העיר היה צורך לעבור דרך שייך מוניס הערבית. הדרך היחידה שבה יכלו אנשים להגיע למושבה תוך סכנת נפשות עברה מצד הרצליה. אף על פי שרוב

המתיישבים היו עולים חדשים, שטרם נתנסו "במאורעות", הרי הם סרבו לעזוב את המקום. ארגנו שמירה מרוכזת וכך עברנו בשלום את הימים הקשים. ייזכר לטובה הרב אַנְוּרְפוֹךְ המנוח, רב המושבה, שלמרות גילו המופלג השתתף כאזרח פעיל בהגנת המקום. התרוצץ ממשמרת למשמרת על גבולות המושבה, כשהוא חמוש בחרמש ועודד את השומרים ערביי הסביבה, שהיו מביאים לנו ירקות, חדלו לבוא, ואנו סבלנו רעב ממש. לאחר שנסתיימו ה"מאורעות" ונשתרר שקט, החלטנו, אני ושאר חברי הועד לעודד את גידול הירקות במקום, כדי להשתחרר מן התלות בערבים, כיוון שכבר היו לנו מים להשקיה, התחיל כל אחד מן המתיישבים להקצות פינה בחלקתו לגידול ירקות. עדיין לא היתה זאת הירקנות המפותחת של רמת השרון בשנים יותר מאוחרות. על כל פנים התחלנו לגדל ירקות לכיסוי הצרכים שלנו, והוועד עודד את המתיישבים לכך ע"י מתן אשראי. היו לנו מים להשקיה, אך לא בכמות בלתי מוגבלת, היה צורך להשגיח על כך, שחלוקת המים תהיה צודקת, ולמנוע בזבוז יתר מצד חלק מהמתיישבים, שמא ישאיר את החלק האחר בלי מים.

לכן היתה ראשית דאגתי להנהיג תור בתצרוכת המים. אם מישהו עבר על התקנה והשתמש במים מחוץ לתורו, היינו קונסים אותו וסוגרים לו את המים. כן דאגנו מאד לכך, שהתשלומים על חשבון ההלוואות, שנתן הבנק שעמדתי בראשו, ייפרעו על ידי המתיישבים כסֶדְרָם. כתוצאה מכך קנינו לנו שם טוב בחוגי הבנק המרכזי, ולאחר שהעניק לנו את ההלוואה הראשונה בסך 300 לא"י הוסיף להעניק לנו הלוואות חדשות.

הכל על טהרת היזמה הפרטית

מעיד אני עלי שמים וארץ, שרמת השרון מיום ייסודה ועד עתה לא נהנתה משום תמיכה ומשום תקציב מצד המוסדות הלאומיים אפילו כדי פרוטה אחת. מושבתנו נבנתה על טהרת היזמה הפרטית, ואת התפקיד שמילא בהתיישבות הלאומית ה"תקציב" מילא אצלנו האשראי, שאמנם הושג לאחר עמל וטורח ומאמצים מרובים.

באותו פרק זמן התחלנו לדאוג להקמת מבנים ציבוריים ראשונים. מבנה-עץ היה לנו מעל הבאר הראשונה שהתפוצצה. לקחנו את המבנה, העמדנו אותו בשטח, שבו נמצא כיום

בית הספר א' והתקנו אותו לבית ספר. הילדים, שהיו לפני כן מכתתים רגליהם בכל בוקר להרצליה ללמוד שם, יכלו מעתה ללמוד במקום, וזאת היתה הקלה גדולה בשבילנו. בסך הכל היו לנו לראשונה שבעה עשר ילדים תלמידי בית ספר, והם לפי השכלתם - מכתות שונות, המורה הראשון שלנו היה מר בבלי, אך לאחר מכן התברר שהכשרתו בתור מורה לקויה ובמקומו בא מר קלמן. המורה הוותיק המכהן בתור מורה ומדריך מאז ועד עתה, זה למעלה מ-30 שנה.

מבנה אחר היה לנו - פחון גדול ששימש בתחילה מחסן למגדלי הטבק, והוא היה עשוי מדורים מדורים. הוא שימש לצרכים שונים ומגוונים. היה זמן שהמתיישבים שיכנו בו את פרותיהם. לאחר ניקוי יסודי, כמובן, קבענו בו את מקום האספות שלנו. כאן ערכנו את ישיבות הוועד, כאן גם סידרנו את אסיפות המתיישבים שהיו נערכות כמעט בכל שבוע וכאן גם קיימנו בית תפילה קטן "מקדש מעט". אך כל הפחון הזה נהרס כעבור זמן מה, אלא שבינתיים גדלו אפשרויותינו ויכולנו לחשוב על הקמת בניינים קבועים לצרכי הציבור שלנו.

***

הבנק שלנו התרחב ושימש מכשיר עיקרי לפיתוחה של רמת השרון. הדאגות שהוטלו עלינו היו גדולות וקשות. מצד אחד היה צורך לדאוג לקיומם של המתיישבים בפועל ממש, שהרי הפרדסים שננטעו באותם הימים עתידים היו לתת פרי רק בעוד חמש שנים, והרי המשפחות היו זקוקות ללחם יום יום. מצד שני צריכים היינו מטבע הדברים לפתח ענפי משק שממהרים להביא הכנסות יותר מהפרדסים. פתחנו, איפוא, במתן אשראי לקניית פרות. בזמן הראשון היו לנו הרבה מתיישבים שהחזיקו פרות ושלחו את תוצרת החלב לתל אביב. את המספוא הרגיל קנינו מערבים, ואת האוכל המרוכז הבאנו מתל אביב.

אזכיר כאן את קרובי מר יהושע אקר, שעזר לנו הרבה בהשגת אשראי ממוסדות כספיים שונים בתל אביב. הוא לא חסך עמל ומרץ כדי לעמוד לימיני בפעולה רבת ערך זו, כך הכניסני מר אקר באחד הימים אל מורו ורבו יוסף אהרונוביץ ז"ל, מנהל בנק הפועלים, והלה הסכים להעניק לנו מלווה לבניית שנים עשר לולים בשביל רמת השרון. שנים עשר הלולים האלה שימשו יסוד לענף הלול במושבה, שהלך לאחר מכן והתפתח מאד.

כן נתן הבנק הלוואות לרכישת בהמות עבודה. מי שהיו לו בהמות עבודה, יכול היה להשתכר כדי חייו על ידי חרישת הפרדסים אצל מתיישבים אחרים. גם אני וביתי רכשנו לנו זוג פרדות ובני שמחה היה הנוהג בבהמות.

לעניין מתן האשראי לחברים המתיישבים הייתי מתמסר בכל ליבי ובכל מאודי, שלא כדרך הבנקאים הגדולים, שכל האנשים משכימים לפתחם. הייתי אני, הבנקאי של רמת השרון הניבנית, משכים בעצמי על פתחם של הלווים ומביא להם את סכום הכסף, שהחלטנו להעניק להם; משום שידעתי שהכסף הזה - בנפשם הוא. כן הייתי רוכב לפעמים על החמור לפינה רחוקה של המושבה כדי לבשר למתיישב, כי בקשתו למילווה זכתה לתשובה חיובית.

אך אנו ידענו יפה, שעתידו של המקום - בגידולו ובהתרחבותו הנוספת. על כן קבענו כל מיני אשראי נוסף לצרכי הפיתוח. מי שניגש לבנות לו בית היה זכאי לקבל הלוואה בסך 75 לא"י - סכום שהיה באותם הימים גדול למדי והיה מספיק לבנות חדר אחד.

כך השפענו על מוסדות הבנקאים המרכזיים, שאיתם עמדנו בקשרים, שיסכימו להעניק אשראי לבעלי פרדסים בסכום של 15 לא"י לדונם. אשראי זה היה חשוב ביותר, כיוון שפרדסים דורשים השקעה לזמן ארוך ואינם נותנים פרי אלא לאחר כמה שנים. עם גידולה של המושבה גדלו ורבו צרכיה. בכל פעם היה צורך להשיג אשראי ממקומות נוספים.

זכורני, שפעם אחת פניתי למר גליקמן הסוחר בחמרי ברזל בתל אביב, וביקשתיו שימכור לנו צינורות ברזל ב- 1500 לא"י בהקפה. מר גליקמן שקל את הדבר בדעתו ולאחר מכן אמר: אני אתן לכם את הצינורות בתנאי אחד: שאתה תערוב אישית לפירעון הסכום. השתוממתי מאד. אמרתי לו: דרישתך תמוהה היא בעיני, כלום אינך יודע, שאני קבצן גדול, ומה תיתן ומה תוסיף לך ערבותי? השיב לי הסוחר הפיקח: את כל זאת אני יודע יפה, אבל אני גם יודע שאתה ראש הוועד של רמת השרון. אם אתה תהיה ערב לסכום הזה - חזקה עליך, שתשפיע לכך, שהתשלומים של החוב שלי ייפרעו בזמנם.

ראיתי שגורל הצינורות של מושבתנו תלוי בערבותי - והסכמתי לקבל על עצמי את ההתחייבות. אלא שעשיתי זאת בסתר ונזהרתי שלא לגלות את הדבר אף לאנשי ביתי.

***

כבר סיפרתי על פעולתו החמסנית של הוועד הקודם, שבהיותו שרוי במצוקה, מכר חלקות קרקע של אנשים שלא נמצאו במקום והשתמש בכספים לצורכי המושבה. כשנכנסתי אני לוועד התאמצתי קודם כל להשיב את הגזילה לבעליה, ולהחזיר לבעלי הקרקע את כספיהם אם בבת אחת ואם בתשלומים. לאחר כמה שנים הצלחנו לפצות את כל בעלי הקרקע, שנמצאו במקום או בארץ ישראל בכלל. אבל עד היום נמצאות ברשותה של המועצה כאלפיים לא"י, שלא הוחזרו והם ממון שאין לו בעלים. בעלי קרקע אלה או שנעלמו אי שם בחוץ לארץ או שהושמדו הם ומשפחותיהם על ידי היטלר ימח שמו.

באותו זמן לא היתה נהוגה אצלנו חלוקת דואר, וגם דוור מיוחד לא היה במושבה. את הדואר היו מביאים למועצה, וכל מתיישב שחיכה למכתב היה בא לשם, מחטט במכתבים ונוטל את שלו. לפי התפתחות הדואר ולפי השינויים שחלו בטיב המשלוחים אפשר היה לשפוט על מידת התפתחותה של רמת השרון. מתחילה רבו בין החבילות פתקים כחולים וירוקים - עדות לכך שהמכתב והחבילה נשלחו מאמריקה ע"י קרובים שתמכו במתיישבים. בשנים שלאחר מכן רבו הפתקים מן הבנקים או ממוסדות כספיים אחרים בארץ ישראל גופא - עדות לכך, שרמת השרון התקרבה למצב, שבו יכלה לעמוד על רגליה ולנהל עיסקות מסחריות רגילות.

אמרתי: המתיישבים כבר יכלו לנהל עיסקות מסחריות רגילות. גם האפשרויות הכספיות של הבנק שלנו גדלו והתרחבו. אכן, מוכרח אני לציין שעניין העיסקות הרגילות לא היה פשוט ואף לא קל ביותר. נזכור, שאף בשנות השלושים, שעה שרמת השרון התפתחה מאד, עדיין לא היו בידינו קושאנים על הקרקע וממילא אי אפשר היה לקבל עליה משכנתא. דרושים היו, איפוא, מאמצים גדולים ושימוש בתחבולות מיוחדות כדי להבטיח למתיישבים את האשראי שהיה נחוץ להם כאוויר לנשימה.

***

באותו הזמן, משנתרבו הפרדסים ומשנתגונו ענפי המשק במושבה, גדל הצורך במים להשקיה. משום כך דאגנו להגדלת התפוקה של הבאר הגדולה שלנו. העמקנו את הבאר כדי 8 מטרים נוספים, והעמדנו על ידה שלוש משאבות במקום המשאבה האחת. כתוצאה מכך, גדלה תפוקת הבאר יותר מפי שלושה ונתקרבה ל- 200 ממ"ק לשעה. עדיין השתמשנו באותו הזמן

במנוע דיזל, ורק לאחר מכן, כשנתגלו כל מיני תקלות במנוע, חיברנו את הבאר לרשת החשמל.

עיר או כפר

אני הוספתי בינתיים לנהוג בשיטה הקרובה ללבי: עידוד היזמה הפרטית של המתיישבים. כשבא אלי אחד מבני המושבה לבקש אשראי מן הבנק שניהלתי, הייתי נוהג לפתוח לפניו בהצעות תחילה, משל כאילו היה בן משפחה, שאני רוצה ומעוניין בהצלחתו. הייתי שואל אותו: שמא רוצה אתה להקים לול או לגדל ירקות או לסדר לך רפת? ובהתאם לטיב תשובתו הייתי קובע לו את האשראי. ונמצא שעל ידי כך נתרחבה ורבתה פעולת הבנייה במושבתנו.

בשעה שקבלתי עלי את ראשות הוועד, עדיין ניטע רק חלק אחד מן השדרות של רמת השרון. כשהתייצבתי בראש הוועד דאגתי להמשכת הנטיעה בשדרות ולהערכתן. השדרות ניטעו בהדרגה, קטע אחרי קטע. ועוד לפני זמן לא רב, ערב קום המדינה ניטע החלק האחרון של השדרות - זה שמעבר לרחוב סוקולוב, בדרך לרסקו. הרבה עמל השקעתי בנטיעת השדרה, ולפי עניות דעתי הרי זו היא אחת השדרות המפוארות ביותר בנקודות הישוב בארצנו וקשה למצוא שניה לה לנוי. דאגתי גם לנטיעת עצים ברחובות אחרים של המושבה שנעשתה כלילת נוי ברוב נטיעותיה ובשפע הירק שבה.

בינתיים צצו ועלו על הפרק שאלות קשות ומטרידות אחרות.

למרות ריבוי הנטיעות וגיוון ענפי המשק, עדיין לא הגיעו רוב המתיישבים לביסוסם המלא, ועול חובות כבד רבץ גם על המתיישבים וגם על הוועד. והנה צפה ועלתה הצעה לסלול כביש, שיחבור את רמת השרון (ואת הרצליה) לתל אביב. רבים מהמתיישבים שיעשעו את עצמם בתקווה, שעם סלילת הכביש אל העיר הגדלה והולכת יוכלו לחלק את נחלתם למגרשים ולמכור את המגרשים במחירים עירוניים. היו גם כאלה, שניסו להקים "חברה למכירת מגרשים". אני כשלעצמי התייחסתי לדבר כאל הלצה וכיניתי את החברה שלהם על פי ראשי התיבות שלה: "חלם" (חברה למכירת מגרשים).

אין להתפלא על שחלום זה משך את לבם, דרכו של אדם היא זו, שסיכויים לעשירות קוסמים לו.

ואילו אני התנגדתי בכל תוקף להצעה. הייתי ציוני משחר ילדותי, ובשבילי כמו בשביל רבים מבני דורי שנתבגר עוד בתקופת חיבת-ציון, הזדהתה הציונות עם שיבה אל הקרקע ועם עבודת בנין חקלאית. על כן גם הלכתי לרמת השרון והשקעתי בבניינה הרבה עמל וטורח: והרעיון שרמת השרון תיהפך לפרוור רגיל של תל אביב עורר בי סלידה.

כל זמן שעמדתי בראש העניינים במושבה, נלחמתי קשות למען שמירה על אופייה החקלאי של המושבה. וגם בשנים מאוחרות כשתקף בולמוס ה"פְּרָצְלִצְיָה" והבנייה העירונית וקיצוץ הנטיעות את כל סביבותיה של תל אביב נלחמתי קשות לשמירה ככל האפשר, על הירק והנטיעות במקום. ועד היום כשאני עובר במושבתנו ורואה אותה טובלת בירק ויפת נוף, גם כיום - אפשר יותר מכל נקודות השרון הקרובות לעיר - הריני מתמלא רגש של קורת רוח, כאדם שביקש ומצא, שעמל חייו לא היה לשווא.

אני חוזר, איפוא, אל האירועים שעליהם דיברתי: על ההצעה לסלול את הכביש המכונה כיום "כביש הרצליה תל-אביב". בשבילי היתה הצעת הכביש הצעה להפוך את רמת השרון לעיר, ועל כן התנגדתי לה בכל תוקף. רבו עלי חברי והוציאוני מן הוועד, אבל על ידי זה לא הורחקתי מניהול העניינים במושבה, שהרי הבנק נשאר בידי, והוא שהוסיף לשמש בידי מכשיר לפיתוח המושבה ולעזרה לחברים השרויים במצוקה. בינתיים החריפה שאלת מצבה החומרי של המושבה. היא ומתיישביה היו שרויים, כאמור, במצב חומרי קשה, לא נראתה כל אפשרות להיפטר מנטל החובות, והיתה קיימת סכנה שאנשי המקום ייאלצו להתפזר, נחלתם תעבור לידיים אחרות והנקודה תלך לאיבוד.

הצעת הקונְבֶּרְסְיָה מתקבלת

באותם הימים נפגשתי בתל אביב עם ראש הוועד החדש מר קְרָסְנוֹב ז"ל. הוא פרט לפני את תכנית ההבראה שלו. הצעתו היתה, שהמתיישבים יחתמו בצוותא על שטרות בסכום של 1000 לא"י. בכסף הזה ישלמו את החובות הדוחקים ביותר, כגון לחברת החשמל וכו'. וע"י העלאת המסים מקווה הוא לאזן איך שהוא את תקציב המועצה.

אמרתי לו, שתכניתו אינה מתקבלת על דעתי: המתיישבים נאנקים בלאו הכי תחת עול החובות, וזה בא עוד להוסיף עליהם שטרות בסכום גדול.

ומה אתה מציע? - שאלני הלה.

עניתי לו: אני מציע להפחית את המסים ולהוזיל את מחיר המים.

הלה לטש עלי שתי עיניים תמהות ומשך בכתפיו.

לאחר זמן קצר נתקיימה אסיפת המתיישבים, וגם אני השתתפתי בה. נתבקשתי לגלות את התכנית שלי כיוון שהתכניות של האחרים לא נתקבלו על דעת הנאספים. התכנית שלי היתה פשוטה בתכלית: קודם כל קונברסיה של החובות. הווה אומר: החלפת כל שטרי החוב שמעיקים על המתיישבים והמועצה בשטרות אחרים, שייפרעו בתשלומים במשך 7 שנים. ושניה: הוזלה ניכרת של המים. החישוב שלי היה ריאליסטי בהחלט: חשבתי שעל ידי המרת השטרות תינתן למתיישבים הפסקת נופש ארוכה למדי שתאפשר להם לנוח מטרדת החובות ולעשות לביסוסם ולרווחתם. ואילו הוזלת המים תפחית את הוצאותיהם ותרבה את רווחיהם ממשק המטעים, הירקות וכו'. ותכניתי נתקבלה, והיא גם שהצילה את רמת השרון מהתמוטטות גמורה.

לאחר שנתאשרה התכנית שלי ע"י אנשי המקום, פניתי אל ויטליס, מנהל הבנק המרכזי שכבר עשה כמה מעשים טובים לטובת המושבה שלנו והרציתי לפניו את הדברים. הוא ביקש שהות לשקול בדעתו, ולאחר כמה ימים הסכים לקונברסיה של השטרות. ולרמת השרון היתה אורה ושמחה.

כביש תל אביב הרצליה הולך ונסלל

ניצחתי בשאלת הקונברסיה, אבל אני מודה ומתוודה שלא ניצחתי בשאלת הכביש. כאן רבו מחייבי הכביש על השוללים, ואף אני סוף סוף על כורחי עניתי אמן. שאלת הכביש היתה כרוכה בקשיים גדולים. קודם כל קשיים כספיים. פנינו לוועד הלאומי, ופנחס רוטברג, ששימש באותו זמן יו"ר הוועד הלאומי, בשמעו את הצעת הכביש דחה אותה בשתי ידיו: "שוטים שכמותכם (הוא התבטא בצורה גסה יותר) הרי על ידי כביש זה תייקרו את קרקעות הערבים שבסביבה ולא נוכל לרכוש אותן". פנינו למקומות אחרים ולבסוף השגנו בבנק

"ביצור" הלוואה לסלילת הכביש. היתה עוד שאלה של שטח הקרקע שהיה שייך לאפנדי בְּדָס שלפי התכנית עתיד היה הכביש לעבור דרך אדמתו. הוא סרב להרשות את סלילת הכביש בשטחים השייכים לו. המושל הבריטי קרוסבי נאות לשמש מתווך בינינו לבין האפנדי. וזה האחרון הואיל בטובו לבטל את התנגדותו לאחר שנתנו לו היהודים 400 לא"י דמי "לא יחרץ". מובן, שהמושל הבריטי מצדו רצה שנכלול בשטח סלילת הכביש את שייך מוניס הערבית, שהרי האנגלים דאגו תמיד לערבים דאגה אבהית יתירה. בקושי רב השגנו ממנו הסכמה לסלול את הכביש באשר סללנו. אז גם בנינו את הגשר על הירקון - את הגשר המחבר כיום את הדר-יוסף אל שיכוני רמת-גן.

סלילת הכביש נמשכה זמן רב בגלל התקלות והעיכובים השונים ונמשכה עוד גם בימי מאורעות תרצ"ו-תרצ"ז. ימים שבהם הצורך בכביש היה דחוף ביותר. כדי לכסות את הוצאות הסלילה החלטנו להטיל מס על הנסיעות מתל אביב ולתל אביב, כלומר לייקר את כרטיסי הנסיעה, כאן פרץ סכסוך בינינו לבין אנשי הרצליה. הללו טענו שדמי המס שייכים להם, כיוון שרוב רובם של הנוסעים באים מהרצליה. הם טענו: כלה שלי ואנו טענו: חציה שלי. לבסוף התקיימה בוררות בהשתתפות ז'וכוביצקי (אלוף מגדיאל), רפופרט מ"קופת עם" ופרודני מבנק הפועלים. הבוררים החליטו שאנו נקבל 25 אחוז מהמס, כפי פסק הגמרא בעניין זה: זה נוטל שלושה רבעים וזה נוטל רביע.

עדיין לא עמדתי על עניין אחד: הוא עניין העבודה העברית במושבתנו. הצטרפתי לחקלאים הלאומיים מיסודו של ז'וכוביצקי (זכאי) שהשגיהו על כך, שעקרון העבודה העברית יישמר בהקפדה בכל אזור המושבות שמעבר לירקון (מגדיאל, כפר סבא וכו'). השגחנו על כך שהמתיישבים ישתמשו בעבודה עברית טהורה וגם קבענו שכר עבודה יותר גבוה: אצלנו היה שכר העבודה היומי של הפועל העברי 25 גרוש, לעומת 17 וחצי גרוש לפועל עברי בפתח-תקווה.

אנו ממלאים את הוואדיות

כבר אמרתי שאדמת רמת השרון באותו זמן היתה ברוכה בוואדיות - וואדיות שהיו נהפכים לנחלים שוטפים בימות הגשמים. באותו זמן נוסדה במושבתנו חברת "חריש"

שבראשה עמדו חיים, בני הבכור, והמתיישב הוותיק משורר. לרשותה של החברה עמד זחל קטן. הצעתי לחברה לסתום את הואדיות ולמלאן עפר ולהפכן על ידי כך לשטח ראוי לעבוד. הם קיבלו את הצעתי והוציאו אותה לפועל. על ידי כך נתווסף לרמת השרון שטח של 75 דונם של אדמה טובה. כשמכרנו את השטח למתיישבים לא הספיקו הכספים שקבלנו לכיסוי הוצאות העבודה. אף על פי כן אין לזלזל במבצע פיתוח זה שבצענו על דעת עצמנו ובאמצעים הדלים שעמדו לרשותנו.

אנו מקבלים קושנים (שטרי בעלות על הקרקע)

עברו עלינו שנים רבות של עבודת בנין חלוצית עדיין לא זכינו לקבל קושנים על הקרקע שלנו. מבחינה זו הרגשנו את עצמנו כאילו אנו תלויים באוויר. כבר הזכרתי שבגלל תקלה זו לא יכולנו לקבל משכנתאות על נכסינו. ועוד גרוע מזו: שכנינו הערבים הרגישו במקום תורפה זה של התנחלותנו והרבו להיטפל אלינו בשל כך. עורך דין אחד קיבל ייפוי כוח מערבי שתבע לעצמו זכות "יורש" על חלקת אדמה משלנו. ומה גדולה היתה השתוממותנו כשאמרו לנו לאחר מכן, שאת ניהול משפטו של אותו ערבי נגד רמת השרון קיבל עליו לא אחר אלא העורך דין אליאש, הפרקליט המפורסם! כשפניתי בעניין זה למר שרת, שנקרא באותם הימים צ'רטוק ושימש מזכיר בהנהלת הסוכנות, ענה לי הלה, שמבחינה עקרונית רצוי להם הדבר, שמשפטיהם של ערבים יתנהלו על ידי עורכי דין יהודים.

בינתיים הלכו העניינים והתפתחו.

לרמת השרון הגיע פקיד גבוה במחלקת החקלאות של הממשלה המנדטורית, מודד מוסמך, מר אלחסיד. את מר אלחסיד הכרתי עוד בשנות ישיבתי בירושלים וידעתי, שכשמו כן הוא: אדם בעל מדות, ומיטיב עם הבריות.

לאחר שסייר מר אלחסיד במושבה בשליחות הממשלה, פנה אלי כאל ראש הוועד והעמיד אותי על כמה נקודות תורפה בענייני המושבה. ראשית - אמר לי - אסור לנו לפי החוק הבריטי לשנות "סדרי בראשית" - לסתום ואדיות ולהפכן לקרקע פורה. הרי הואדיות הללו רשומות במפות שהוציאה ממשלת פלשתינה א"י. על כן אסורים הם במגע וכל המשנה בהם

לא יינקה. שנית - הוסיף מר אלחסיד - הרי עניין העדר הקושאנים הוא עסק ביש מאד ועתיד הוא להמיט על המתיישבים צרות רבות.

שמעתי את דבריו, שנאמרו לא לשם קנטור אלא מתוך דאגה כנה של ידיד ודורש טובה. התחלתי לסייר במושבה שלנו, ורצה הגורל שבאחד הימים, בסיירי בעיבורה של רמת השרון מצאתי שם עמוד בטון - כזה שהיו נוהגים לקבוע על גבול שטח הקרקע שנרכש על ידי היהודים. על עמוד הבטון היו רשומים שמותיהם של יוצקי העמוד וגם התאריך של גמר היציקה. התאריך שהיה רשום עליהם היה שנת 1924. ומכיוון שאותה שעה עמדנו בשלהי שנת 1934, הרי שעמוד בטון אילם זה העיד כמאה עדים, שאנו מחזיקים באדמת רמת השרון זה למעלה מעשר שנים. לפתע התמלאתי שמחה. הייתי כאדם שנזדמנה לו מציאה גדולה בהיסח הדעת. ידעתי את החוק העותומני, שממשלת המנדט שמרה עליו בהקפדה יתירה. וחוק זה קבע, שאדם או ציבור המחזיק בנכס קרקעי עשר שנים ומעלה - חל עליו חוק ההתישנות, וקרקע זו נחשבת מעתה לקניינו הפרטי.

סיפרתי על התגלית שלי למר אלחסיד. הלה שמח מאד ואמר, שעמדתנו מעתה היא חזקה מאד, וקרוב לוודאי שעל סמך אותה תעודה היצוקה בבטון נוכל גם לקבל קושאנים על אדמתנו.

פניתי, איפוא, בעניין זה לעו"ד הורביץ. מתוך הדברים שנאמרו לעיל יבינו הקוראים משום מה פניתי להורביץ ולא לעו"ד אליאש. אכן, לאחר מכן התברר לי, שאליאש משך את ידיו ממשפטו של אותו "יורש" ערבי, וטעמיו ונימוקיו היו עמו. לאחר זמן מה נתקיים משפט ה"יורש" הערבי נגד רמת השרון. ראש השופטים היה הבריטי ליס, שהיה שונא ישראל גדול ואשתו ערביה. אף על פי כן היו הטענות שלנו וההוכחות שהבאנו כה משכנעות וכבדות משקל, שפסק הדין יצא לטובתנו. ועלי להגיד, שהיו גם כמה ערבים מערביי הסביבה שהעידו לטובתנו, כיוון שידעו שאם נקבל את הקושאנים נשלם להם את היתרות שעדיין היינו חייבים להם בעד הקרקע.

נשמנו לרווחה. יתירה מזו: יצאנו למרחב. עתה היו אפשרויות האשראי והפיתוח שלנו כמעט בלתי מוגבלות.

עתה יכולנו לקבל אשראי גם מהבנק למשכנתאות שהיה מעניק הלוואות גם ליהודים וגם לערבים. הנהלת הבנק הזה, שמרכזו נמצא בירושלים, התחשבה מאד בדעתו של ויטליס, ראש הבנק המרכזי. ומכיוון שעם ויטליס עמדתי במגע קרוב זה שנים, וענייני רמת השרון היו קרובים ללבו, הרי מוכן הדבר שהוא יעץ להעניק לנו את האשראי שדרשנו. עתה גדל הסכום שקבלנו לכל דונם עד 40 לא"י במקום 16 לא"י שקבלנו קודם מן הבנק המרכזי. והמלווה גם ניתן לזמן יותר ארוך - לעשרים שנה. מובן, שגם בנקים אחרים קבלו אותנו בסבר פנים יפות כשהתייצבנו בפניהם בתור מיוחסים בעלי קושאנים.

***

בו בזמן, כפי שכבר אמרתי, דאגתי לשמירה על טוהרת העבודה העברית במושבתנו. הייתי שייך ל"חקלאים הלאומיים" מיסודו של מר שמואל ז'וכוביצקי והייתי חבר באגודת "החקלאים הלאומיים". (המדובר הוא על אנשי המושבות שמעבר לירקון). היה להם גם מכשיר כספי בשם "אוצר לחקלאות עברית" וגם מוסד זה העניק אשראי למתיישבים שלנו.

אנו רוכשים שטחים נוספים

מתוך דאגתי להתרחבותה ולפיתוחה של רמת השרון, רכשנו שטח נוסף למושבה מידי אפנדי ערבי ששימש שופט מחוזי ביפו. השטח שרכשנו כלל 300 דונם. קווינו, שאם התרחבותה של המושבה ובניית בתים חדשים בה ירבה מספר האנשים שירצו להתיישב ברמת השרון ויגדל כוח המשיכה של המושבה.

באותו זמן באה אלינו קבוצת תיירים מגליציה. בין התיירים נמצא גם אחיו של מר יהושע אקר. באתי בדברים עם התיירים וראיתי, שמושבתנו הנאה עשתה עליהם רושם טוב. הצעתי להם שיתקשרו למקום על ידי רכישת קרקע. אחיו של מר אקר נתן לי סכום ניכר בתור מקדמה על חשבון חלקת האדמה שרצה לרכוש וגם תיירים אחרים נתנו סכומים מסוימים.

באותו זמן קפץ עלי רוגזם של מתנגדי: והללו ניצלו את עניין רכישת השטח כדי לגביר את התעמולה נגדי. הללו טענו שהמושבה נמצאת בלאו הכי במצב דחוק. החובות שלנו עלו גם בלאו הכי למעלה ראש ואסור להיכנס ל'הרפתקה' של קניית שטחים נוספים.

לא נתרגשתי ולא התרגזתי על טכסיסיהם של הללו, שגם הצליחו להדיח אותי מן הוועד למשך שנתיים. לא התרגזתי משום שידעתי מתוך ניסיון, שאדם הנכנס ראשו ורובו לעבודה למען הצבור, חייב להיות מוכן ללזות שפתיים מצד מתנגדים צרי עין או מצד אנשים אכולי קנאה ושנאה. מי לנו גדול ממשה ואהרון ועליהם אומר הכתוב: "ויקנאו למשה במחנה". בבחירות שנתקיימו לאחר שנתיים נבחרתי מחדש לראשות הוועד. אז התחלנו לטפל בשטח החדש שרכשנו.

מכיוון שלא היתה לנו אפשרות כספית לפתח את המקום פיתוח מלא בכוחות עצמנו, פנינו להנהלת "רסקו" והצענו למסור לה את השטח בתנאי אחד: שהשטח בן 300 דונם יהווה אף הוא חלק בלתי נפרד מרמת השרון, ומצדנו התחייבנו להרחיב את השדרות של המושבה אל מעבר לרחוב סוקולוב עד השטח החדש ולדאוג להעברת צינורות עד לאותו השטח. המשא ומתן עם "רסקו" נמשך זמן רב למדי, כיוון שמתחילה לא היו גם בידי "רסקו" הסכומים הדרושים לעבודה בשטח הזה - אך לבסוף הסכימה "רסקו" לקבל לידיה את השטח ואת עבודת הפיתוח בו, תמורת רכישה זו שילמה לנו "רסקו" לפי דרישתנו תשלום של 10 לא"י לדונם כלומר 3000 לא"י בעד השטח ועוד 3000 לא"י שילמה בעד קווי המים שהנחנו ובעד השדרות שהמשכנו עד לשטח של "רסקו". נמצא שהמועצה קיבלה בבת אחת סכום של 6000 לא"י - סכום שכמוהו לגודל לא ראינו עוד בעינינו.

השתמשנו בסכום הזה לשם שכלולה של המושבה, כדי להרבות בה נוי ושירותים. סללנו כמה כבישים פנימיים. אכן, לסלילת הכבישים הפנימיים גם גבינו מס מבעלי המגרשים הסמוכים לכביש הראשי, וטענתנו היתה מבוססת: כיוון שאנו שבתינו נמצאים בריחוק מקום מהכביש הראשי השתתפנו בסלילתו, הרי מן הדין הוא, שבעלי המגרשים שבקרבת הכביש הראשי ישתתפו מצדם בהוצאות סלילת הכבישים הפנימיים שלנו.

עם קבלת הסכום הגדול נפתחו לנו הרבה אפשרויות לעשות למען המושבה. נטענו נטיעות לצדי כל הרחובות - אף אלו שאין בהם כבישים.

כשמלאו לי שמונים שנה נערכה לכבודי מסיבה, שבה השתתפו ראשי המועצות והעיריות מכל הסביבה. מר אברהם קריניצי, ראש מועצת רמת גן, ציין בנאום שנשא לכבודי, את ברכת העצים במושבתנו, את ריבוי הירק והנטיעות בה וזקף אותם לזכותי.

בזמן ששימשתי כראש המועצה הזדמן לי לקבל דמי תיווך בעד שתי פעולות: תיווך בעניין קרקע בין "סולל בונה" ובין "רסקו" ותיווך בין הקרן הקיימת ובין אחים זילברשטיין במכירת פרדס שהיה שייך להם. את הכסף שהרווחתי בזה הקדשתי כולו לשיכלולה של הכיכר המרכזית ברמת השרון הנקראת כיום "ככר העצמאות".

***

בינתיים וקלסתר פניה של המושבה הלך והשתנה. השתנה גם אופי כלכלתה. עוד בשנת 1936 - 1939, שנת ההתקפות הרצחניות של הערבים הורגש בישוב היהודי מחסור חמור בירקות למיניהם, לאחר שהערבים חדלו להביא את ירקותיהם גם לתל אביב וגם לרמת השרון. מעתה היה צורך דחוף בהרחבת שטחי הירקות במקום. וכשפרצה תיכף לאחר מכן מלחמת העולם השנייה ונחסמו דרכי היצוא והיבוא, הועמד כל משק הפרדסנות בסימן שאלה. בכל הארץ התחיל בולמוס של עקירת פרדסים וגם במשק היהודי הובאו עשרות אלפי דונמים פרדס לקרבן לבולמוס החדש. אבל אם במקומות אחרים עקרו בעלי המשק יחד עם הפרדסים את צינורות ההשקיה, הרי ברמת השרון לא נגעו המתיישבים בצינורות. כי הם החליפו ענף משקי אחד במשנהו הם הגדילו את ענף הירקות במושבה. רמת השרון נהפכה לספק חשוב של ירקות לתל אביב רבתי. ואנו, אנשי המועצה, עדדנו גם את הירקנות, גם את הרחבת ענף הלול. ובדרך כלל עם צמצומו של שטח הפרדסים, לא נפגע אופיו הכפרי של המקום והגוון הירוק של נופו. עם קום המדינה וגידול העלייה נתרחב המקום. כיום אפשר לדבר על רמת השרון ובנותיה.

אנו מקימים את המועצה

באותו זמן, סמוך לקום המדינה, עדיין התנהלה רמת השרון, שכבר מלאו חצי יובל שנים לקיומה, על ידי וועד. הוועד שימש כמוסד המוציא לפועל את הפעולות, ואילו האסיפה הכללית היתה המוסד העליון המחוקק והמפקח. סידור עניינים זה שהיה מתאים שעה שהיו במושבה 100 - 200 נפש, הפך להיות מסורבל מדי עם גידולה והתרחבותה של המושבה. האסיפה הכללית, שבה השתתפו יותר ממאה איש, קיבלה אופי של אסיפה המונית על כל הדמגוגיה הכרוכה במושג ההמוניות. באסיפה הכללית שוב לא נמתחה ביקורת יעילה ועניינית

על פעולות הוועד, אלא היו מתרחמים בה כל היצרים המפלגתיים. בפרט מצד אותן המפלגות, שעדיין לא הגיעו לשלטון במקום, אבל קיוו להגיע לשלטון ביום מן הימים. על כן חשבתי, כי רצוי הדבר לטובת העניינים להחליף את הוועד במועצה ששוב לא תהיה תלויה באסיפת החברים. היה עוד נימוק חשוב לטובת הקמתה של המועצה: הרצליה, שכנתנו, שאף היא הלכה והתרחבה, ביקש לספח אליה את רמת השרון. לכך התנגדתי בכל תוקף, כיוון שסבור הייתי, שרמת השרון התפתחה בדרך המיוחדת שלה, ואם תיבלע בתוך הרצליה יהיה הדבר לרעתה. הניסיון מלמד אותנו, שכל נקודת יישוב דואגת לפתח בראש וראשונה את המרכז שלה ומזניחה את הפריפריה. וכשתסופח מושבתנו אל שכנתה רחבת הידיים, הרי תהיה נידונה להזנחה. כל זמן שבראש רמת השרון עמד וועד ולא מועצה, היתה קיימת ועומדת סכנת הסיפוח מצד הרצליה.

באתי בדברים עם אנשים חשובים ובעלי השפעה במושבתנו, ניהלתי ביניהם פעולת הסברה לטובת התכנית שלי ורובם ככולם הסכימו עמי. פניתי אל מר יצחק גרינבוים, ששימש כשר הפנים בממשלתה הראשונה של מדינת ישראל, והוא גילה הבנה כלפי נימוקי. אף על פי כן היה צורך להסיר כמה מכשולים ולהיאבק עם כל מיני חישובים מפלגתיים, ורק לאחר הבחירות לכנסת והקמתה של ממשלת ישראל החדשה, שנבחרה על ידי הכנסת, יצאה התכנית שלנו לפועל. שר הפנים החדש מר משה (כיום משה חיים) שפירא, אישר את דבר הקמתה של מועצת רמת השרון בתור מוסד המנהל את ענייני המושבה. הוא מינה אותי לראש המועצה. הישיבה הראשונה של המועצה נערכה ברוב חגיגות. אכן, השר שפירא בעצמו לא מצא לנחוץ לבוא לישיבה, אלא שלח את מנהל הענייני המוניציפליים במשרד הפנים. לפי החוק מיניתי את חברי המועצה, שהורכבה "מקיר אל קיר". והיו מיוצגות בה כל המפלגות פרט ל"חרות" ומק"י. מק"י - משום שלא היתה מיוצגת בין המתיישבים שלנו. וחרות - משום שעדיין לא נתגבשה וטרם הפכה למפלגה. וכך נכנסה המועצה החדשה לתפקידה - לנהל את ענייני רמת השרון בתקופת גידולה המהיר.

ועד המושבה מעביר את רכושו לרשות המושבה

עם הקמת מועצת המושבה רמת השרון, שקיבלה לידה את סמכויותיו של הוועד הקודם, עלתה על הפרק שאלת הרכוש שנמצא בידי הוועד. אני הייתי נוטה לדעה, שיחד עם העברת סמכויותיו של הוועד למועצה יש להעביר לרשותה גם את הנכסים של הוועד. והללו היו מרובים מאד, כגון בתי הספר, כבישים, ובראש וראשונה, כמובן, מפעל המים רב הערך. סבור הייתי שאת כל הרכוש הזה יש להעביר למועצה - ראשית משום שבלעדי שליטה ברכוש הזה תהיה המועצה בבחינת כלי ריק, שאין בו כלום. שנית, משום שהחזקת הנכסים של המושבה מחוץ למסגרת המועצה תחייב קיומו של מנגנון כפול: האחד מנגנון המועצה, והשנייה - מנגנון שיפקח על הנכסים הציבוריים, כפוף למרותו של רושם האגודות; ומשרדו של רושם האגודות היווה אגף מיוחד במשרד העבודה, כך שחברת המניות של רמת השרון היתה נתונה למרותו העליונה של שר העבודה.

על ידי מסירת הנכסים למועצה אפשר יהיה, איפוא, לחסוך במנגנון ובהוצאות החזקתו במידה ניכרת. אמנם, מסירת הנכסים למועצה עלולה להגביר את תלותה של המועצה בממשלה, שהרי הממשלה לא תרשה למועצה לנהוג בנכסים כראות עיניה ותידרוש פיקוח ממשלתי על פעולותיה. אבל בכך לא ראיתי כל עוול, שהרי הממשלה היא ממשלה שלנו ומטבע הדברים הוא, שתפקח על כל הנעשה במדינה וברמת השרון בכלל זה.

כשהעלתי את ההצעה להעביר את הנכסים הציבוריים של המושבה לרשות המועצה שהיא מוסד מוניציפלי, היה הדבר מובן מאליו, שאם תתקבל הצעתי יעברו נכסי המועצה מרשותו של משרד העבודה לרשותו של משרד הפנים, אשר למרותו כפופים כל ענייני הרשויות המקומיות במדינה.

הופתעתי במידת מה שעה שראיתי שכמה אנשים במושבה מתנגדים בחריפות להצעתי, ואף הגישו תלונה לממשלה על שהצעתי למסור את הנכסים למועצה. האנשים הללו, שניסו להכשיל את התכנית שלי לא התכוונו לשם שמים דווקא. היו להם חשבונות חומריים: הם קיוו, שאם יצליחו לעכב בעד העברת הנכסים הציבוריים למועצה יהיה מי שירצה לקנות את המרות על המפעלים בכסף מלא.

אכן, כל חתירותיהם נגד התכנית שלי לא הועילו. באותו זמן שימשה הגברת גולדה מאיר בתפקיד של שרת העבודה. היא הטתה אוזן להצעתי והסכימה לקבל אותה, אך כיוון

שהגברת מאיר היתה טרודה מאד בכל מיני עניינים מדיניים, נמשך הדבר זמן רב למדי ועברו כתשעה חודשים עד שאושרה הצעתו. וכל נכסיה של המושבה, לרבות מפעל המים, הצינורות, הבריכות, בתי הספר, בית העם וכו' כולם קמו על שם המועצה שחדלה מעתה להיות "כלי ריק" ויכלה להתמסר לתפקידיה בהנהלת המושבה בקידומה ובפיתוחה לטובת כל תושביה.

אנו עוסקים בפעולות פיתוח: השיכון

כבר אמרתי, שאנו ברמת השרון שמרנו בקפידה על טהרת העבודה העברית, על כן היינו זקוקים לפועלים עבריים, שלא בלבד שיעבדו במושבה, אלא גם יגורו בה. לשם כך היה צורך ליצור בשבילם תנאי דיור נוחים וגם אפשרויות לקיים משק עזר קטן. כדי להגשים זאת, התחיל הוועד, שאני עמדתי בראשו, לטפל בהקמת שיכונים נוחים לפועלים. באותו זמן, כפי שכבר אמרתי, נזדמן לי לתווך במכירת שטח קרקע לקרן קיימת. פניתי, איפוא, בהצעה למוסדות למסור לנו את השטח ושאו נבנה בו את השיכונים. בהגשמת התכנית היה לי לעזר מר וורטהיים, מנהל מחלקת העבודה של הסוכנות. עזר לי גם מר גיורא יוספטל, שהכין את תכנית הבניינים הקטנים. ואילו את תכנית הבנייה עצמה הכין בני ברוך (בניה). קבלנו לרשותנו שטח בן 20 דונם. על חלק מהשטח הזה, שהגיע ל- 8 דונם, הקים הקיבוץ "נחשונים", שהיה מורכב ברובו מיוצאי מצרים, את צריפיו ואת משקו הזעיר. ואילו על שאר 12 הדונם שהשתרעו מזה ומזה לקיבוץ, בנינו בנייני קבע בשביל פועלים משתכנים. היו כאן שני סוגים של בתים: בתים שהכילו חדר ומטבח והול בשביל משפחות שיש להן ילדים, ובנין קטן יותר, שהכיל רק חדר אחד לזוגות מחוסרי ילדים. בסך הכל הקימונו 40 יחידות דיור. וכך נתווספו למושבתנו 40 משפחות - תוספת לא קטנה בשביל רמת השרון, שישבו בה באותו זמן לא יותר מ- 600 נפש. היתה רק מושבה אחת בשרון שהקדימה אותנו בבניין שיכונים על ידי המועצה, היתה זאת כפר סבא. לעומת זאת, כשנודע בפתח תקווה על בנית השיכונים אצלינו באמצעותה של המועצה המקומית, קינאו הללו ברמת השרון קנאה גדולה: הנה הם עם כל אפשרויותיהם ושטחם הגדול ואוכלוסייתם המרובים לא נקפו אצבע כדי להגשים פעולות שיכון בכוח עצמם - דבר שרמת השרון הקטנה שלנו עשתה בו רבות וגם הצליחה בעשייתה. ואם ישאל הקורא למקורות הכספיים, שמהם שאבנו את האמצעים לבנין

השיכון, הריני להשיב לו: על ידי משכנתאות על השטח. משכנתא ראשונה קבלנו מבנק "ביצור", ואת המשכנתא השניה סיפקה לנו הסוכנות.

בדרך כלל נהגנו אני וחברי במועצה בחסכנות גדולה. ומבקר המדינה, לאחר שקמה, ציין בפורש בדו"ח שלו לממשלה, שמועצת רמת השרון גובה מיסים פחות מכל המושבות. אני מייחס את זאת למסורת של סוחרים יהודיים מהוגנים מביאליסטוק ומגרודנה ומקומות אחרים, שנהגו כך בעיסקי עצמם: בחסכנות ובלי בזבזו יתר. וקל וחומר - בעיסקי ציבור.

לאחר שהצלחנו בשיכון הראשון - ובינתיים קמה המדינה ונוצרו אפשרויות פיתוח גדולות ורבות - ואנו התחלנו לחלום על השיכון שיכלול 250 יחידות דיור. באותו זמן קיבלה המדינה לראשונה מלווה מאמריקה לצורכי פיתוח החקלאות בסכום של 100 מיליון דולר. פניתי לידידנו הותיק, שכבר הזכרתי לא פעם את הטובות שעשה למושבתנו, מר ויטליס. הוא קיבל אותנו גם הפעם בסבר פנים יפות ונאות להקציב לרמת השרון מן המלווה סכום של 70,000 דולר. הוא הסביר לנו, שהמלווה נועד, בעצם, לפיתוח החקלאות - החקלאות בלבד. ואילו בסביבת רמת השרון תוקם, לפי המתוכנן, התיישבות צפופה. על כן יעץ לנו לקבל בסכום הזה שהוקצב לנו צינורות ברזל, שהם על כל פנים "מצרך חקלאי".

שמענו לעצתו - והתעשרנו בין לילה. צינורות הברזל שקבלנו היו לנו בחינת מטבע חליפין, רכשנו לנו את כל צרכינו. תמורת צינורות הברזל השגנו משאבה ענקית, שאיפשרה לנו להעלות את תפוקת הבאר הגדולה מ- 200 ממע"ק לשעה עד 350 ממע"ק. כן חפרנו לנו באר נוספת, שגם תפוקתה עלתה ל- 250 ממע"ק לשעה. בנינו גם בריכה ואת בנין בית הספר הראשון. קיבלנו מן הממשלה תמורת צינורות - מלט לבנין. ורמת השרון יצאה למרחב.

***

אחזור עכשיו לתכנית שלנו להקמת 200-250 יחידות דיור נוספות לשיכונים. כשבאנו למוסדות להשתדל בדבר תכניתנו, מצאנו שם הרבה "מתחרים", נציגים של כל מיני חברות, כגון: מעונות עובדים ונציגים של כל המפלגות בישראל, החל במפא"י, וגומר במזרחי ובפועל מזרחי ובציונים כלליים. וגם באי כוח הצבא עמדו כאן בתור כדי להשיג שטחים לשיכונים. בינתיים הראו לנו במוסדות, שתכניות הבנייה נתרחבו, ולא ידובר עוד על 250 יחידות דיור, אלא על 2500 יחידות. לנו, למועצת רמת השרון, הסכימו המוסדות להקצות שטח של 37

יחידות דיור בלבד. והנה גם מסביב המגרשים האלה התחיל מירוץ המפלגות המתחרות זו בזו, ואנו לא רצינו להכניס את ראשנו במחלוקת זו. כיוון שבשבילנו היה העיקר לא שהשטח ייבנה על ידי המועצה דווקא, אלא שייבנה בכלל. הסכמנו בינינו לבסוף להחזיר את השטח הזה למוסדות, ולאחר שהתחייבנו לספק לשטחים הנבנים והולכים מים וצינורות, הסכימו המוסדות לקיים את התנאי שהעמדנו אנו שהשטחים הנבנים והולכים מצד מזרח יצורפו כולם לרמת השרון.

עלי לעמוד כאן גם על כיוון התפתחותה של רמת השרון מתחילתה ועד לשנים האחרונות.

מתחילה היה כיוון התפתחותה של מושבתנו - מערבה לעבר הים. הסיבה מובנת מאליה: שהרי לצד מזרח ודרום הקיפו אדמות ווקף, הקדש מוסלמי של ערבים, של שבט אבו קישק וכו', שטחים שלא ניתנו למכירה בכלל: מצד צפון גבלה רמת השרון באדמת הרצליה. על כן התאמצנו לפרוץ מערבה: וכך גם ההתפשטות הראשונה, הגדולה שבאה עם הקמת שכונת רסקו, היתה לצד מערב. אבל לאחר מלחמת העצמאות, ירד הגורם הערבי המקומי מן הפרק ונתאפשרה ההתרחבות גם לצד מזרח ודרום. וכך רואים אנו היום את שכונות מורשה, נווה מגן וכו' נוצרו עם התפשטותה של המושבה גם ימה וגם קדמה.

אנו משקמים את המעברה

בינתיים באה תקופה של גידול מהיר בישוב הישראלי ועליה גדולה התחילה זורמת מארצות שונות למדינת ישראל. לשם קליטת העלייה הוקמו מעברות רבות בארץ, וגם ליד מושבתנו הוקמה מעברה - מעברת רמת השרון. הממשלה רצתה שנספק עבודה לעולים החדשים, וזו היתה בעיה קשה מאד. רמת השרון אמנם התפתחה במשך השנים, אבל שטח הפרדסים בה, שרובם נעקרו בימי מלחמת העולם השנייה, היה מצומצם למדי. וגם תעשייה הראויה לשמה לא היתה בה. הסכמנו, איפוא, עם הממשלה לקלוט 500 נפש במעברה שלנו, אבל לחץ זרם העלייה על הממשלה היה גדול, ובמקום 500 נפש השכינה במעברה 2500 משפחות. פניתי בדברים אל מנהל העניינים מר גיורא יוספטל, והוא ענה לי: אם אינכם יכולים לספק לעולים ששה ימי עבודה בשבוע, תתנו להם שניים, שלושה. מובן שתשובה זו לא הניחה

את דעתי, אבל ברור שאי אפשר היה להשפיע על הממשלה, שתשנה את קווי פעולותיה. התחיל משא ומתן מיגע, שנמשך זמן רב. אנו עמדנו על המיקח, ולבסוף הגענו לידי הסכם, שלפיו קבלנו בעד היענותנו לצו קליטת העלייה תמורה חשובה: הגדלה רבת היקף בשטחה של רמת השרון.

אנו פורצים קדמה וימה ונגבה

מצד דרום נתרחבו גבולותיה של רמת השרון עד מעבר לקריית שאול. גם המעברה וגם קריית שאול נהפכו לחלק מן השטח המוניציפלי של מושבתנו. לצד מערב הגענו בכמה מקומות עד לכביש נתניה. לצד מזרח סופח אלינו השטח שבו נמצאת עכשיו מורשה. רק לצד צפון לא באה כל התרחבות, משום שבצד זה גובלים אנו בשטחה של הרצליה. כך גדלנו מ-2500 ל-17,000 דונם. תמורת הענקה חשובה זו התחייבנו אנו לספק למקומות החדשים מים וצינורות, כלומר את השירותים המוניציפליים, שכל רשות מקומית חייבת לספק לאזרחיה. הגידול וההרחבה ניכרים היו יפה גם בתחומים אחרים. במקום הבאר היחידה שהיתה לנו בראשית שנת ה-30 ושסיפקה 60 מ"ק לשעה, יש לנו כיום 5 בארות המספקות 1300 מ"ק לשעה. במקום הבריכה האחת שהיתה לנו, יש לנו כיום שלוש בריכות. במקום ארבע הכתות של בית ספר יסודי אחד במרכז רמת השרון, יש לנו עכשיו ארבעה בתי ספר - אחד במרכז, אחד ברסקו ושנים במורשה. במקום גן הילדים האחד - ארבעה גנים וכו'...

אנו בונים בית כנסת חדש

חלמנו מזמן על הקמת בית כנסת מהודר ברמת השרון, שיהא הולם את הישוב המתרחב. לפי שעה הסתופף בית התפילה באחד מחדרי המועצה. האפשרויות להגשמת מאווינו נוצרו לאחר שהגיעו לידי המועצה סכומים ניכרים לצרכי הבנייה. ומעשה שהיה כך היה: באותו השיכון הראשון שנבנה על ידי המועצה ושכלל, כאמור, 40 יחידות דיור, נתגלו פגמים בהתנהגותם של המשתכנים. כיוון שהבניינים לא היו רכושם הפרטי של הגרים בהם, נמצאו משתכנים רבים שמכרו את זכותם להשתמש בבניין לאנשים אחרים בסכומים גדולים, והם עצמם עזבו את המקום והלכו להשתכן במקומות אחרים. המועצה לא יכלה להתייחס בשוויון

נפש לספסרות שספסרו האנשים ברכושה והחליטה לעמוד בפרץ: הצענו, איפוא, למשתכנים, שאנו נמכור להם את הבניינים, שהם יושבים בהם, במחירים לא יקרים. המשתכנים נענו להצעתנו וקנו את הבניינים שהפכו להם לקניין פרטי וגם הוסיפו עליהם במשך הזמן חדרי דיור ומרפסות כאוות נפשם.

מן ה"טרנסאקציה" הזאת, שאמנם לא נעשתה בכוונה תחילה לשם רווחים כספיים, אגרה המועצה קרוב ל- 20,000 לא"י. החלטנו להוציא את הכספים שנתקבלו כתוצאה מפעולות ציבוריות אלו לצרכי הציבור עצמו, וניגשנו לבניין בית הכנסת. גם אנו, המתפללים, תרמנו תרומות ניכרות לצרכי הבנייה. עלי להזכיר לטובה גם את הגברת סילברמן שבהשתדלות של מר דה שליט תרמה 200 לא"י לבנין בית הכנסת. כן עלי להזכיר את מר גיטליס שתרם את המגרש, ואת מר משה אברהמי, שתרם 1000 לא"י, על שם חותנו. מן התרומות שהצטברו כמה אלפי לירות. התקנו תקנה, שאת המקומות בבית הכנסת אין אנו מוכרים, אלא משכירים מדי שנה בשנה. וכך נוצר מקור קבע חשוב לכלכלת בית הכנסת. וכיום הוא מתנוסס על תילו בנוי ומזין את עיני המסתכלים בו.

***

עלי להוסיף, שבנין בית הכנסת אצלנו כרוך היה בהרבה קשיים, והיה צורך להתגבר על כמה וכמה מכשולים. קודם כל משום - שאנו לא הזדקקנו למקורות פילנטרופיים ורצינו לבנות את בית הכנסת על חשבון עצמנו, בראש וראשונה מכספי המועצה. וכאן התעוררה התנגדות מצד כמה וכמה בני המושבה שטענו: אנו חופשים בדעתנו ואין לנו צורך בבית כנסת. רק כשנתחוור להם, שעם בנין בית הכנסת יוחזר למועצה החדר שבו הסתופפו המתפללים עד עכשיו, ונמצא שהם "ירויהו" מן העסק - רק אז רפתה התנגדותם. כשירינו את אבן הפינה לבית הכנסת נערכה במושבה חגיגה גדולה. אך גדולה עוד יותר היתה השמחה - מקץ שנה ומחצה, כשניגשנו לבנין בית הכנסת עצמו. באו אורחים מרעננה, מהרצליה, מבני ברק. מתל אביב הגיע הרב הראשי, מר אונטרמן שליט"א. בנאום שנשא הרב הזכיר כי זהו מקרה נדיר מאד בארץ ישראל, שפרק זמן של שנה אחת בלבד יבדיל בין ירית אבן הפינה לבין הקמת הבניין. בדרך כלל עוברים דורות עד להקמת הבניין ממש.

אני הזכרתי בנאומי את הפסוקים של "מה טוב: מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל ד' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך". אמרתי ששורות אלה הולמות את שלבי הבנייה של בית התפילה אצלנו. מקודם אוהל (הצריף שלנו) מראשית קיומה של המושבה, לאחר מכן משכן ארעי ולבסוף בית מעון.

***

פעם אחת פנה אלי מכרי, מר יוסלוביץ, מרמת גן, והציע לתרום סכום מסוים למוסד שייקרא על שמי. הצעתי לו להקים 'גמילות חסדים' לתועלתם של נצרכים במושבה, והאיש הסכים להצעתי ותרם 100 לא"י שהיוו את ההון הראשון של גמ"ח. באותו פרק זמן השיא בניה בני את בתו. הצעתי לו להימנע מעריכת חגיגה גדולה ולהקדיש את הסכום של הוצאות החגיגה למוסד גמ"ח, ובכך יכולנו אני ומשפחתי לתרום סכום של 1000 לא"י. מהם 500 לא"י לגמ"ח ו- 500 לא"י להשלמת בנין בית הכנסת. עשיתי זאת בכוונה, משום שידעתי שיימצאו רבים שיעשו כמונו, והכסף שהיה מתבזבז לצרכי אכילה ושתייה ישמש לחיזוקו של מוסד מועיל זה.

אגרא

עם גידול המשק החי במושבה, הלול והרפת, החריפה שאלת אספקת האוכל לבעלי החיים. השעה היתה שעת חירום - ימי מלחמת העולם השנייה, והיה צורך להבטיח מלאי מספיק להזנת בעלי החיים ולדאוג לכך, שלא תחול שום הפסקה בהספקת מזונות, משום שאי אפשר היה לסמוך על הספקים הפרטיים ולשלם מחירים ספקולטיביים - דבר שהעמיד בסימן שאלה את הרנטביליות של ענפים אלה בכלל.

החלטנו לעמוד בפרץ ולחפש דרך שתקל על סבלם של בעלי הלול והרפת אצלנו. בעזרתם של הסתדרות החקלאים הלאומיים מיסודו של ז'וכוביזקי, שאני הייתי חבר בהנהלתה, פנינו לסוכנות, למחלקה שטיפלה באנשי המעמד הבינוני. בראש המחלקה עמד באותם הימים ד"ר פינס. הוא נענה לדרישתנו, ובהמלצת הסוכנות העניק בנק אפ"ק סכום ניכר לצרכי ייסוד קואופרטיב שיספק מספוא, תערובת וכל סוגי המזון הדרושים בשביל

הבהמות ובעיקר העופות. קואופרטיב זה כונה בשם "אגרא". נבחרה הנהלה מיוחדת בראשיתו של מר אהרון המאירי.

וכך באה הרווחה ללולנים ולרפתנים שלנו.

כל זמן שאני עמדתי בראש העניינים ברמת השרון הקפדתי על כך ש"אגרא" תשמור על אופייה הבלתי מפלגתי. מעולם לא בדקנו בציציותיהם המפלגתיות של החברים, אלא שמנו לב למידת הצורך שלהם באספקה.

ועוד שיכונים: שיכון פקר

היה במושבתנו פרדס שהיה שייך לאחד ששמו פורטנוי. פורטנוי זה התגורר בפאריס, ובזמן המלחמה כשנותקו הקשרים בין הארץ ובין צרפת הוזנח פרדסו. לאחר המלחמה החליט פורטנוי למסור את אדמת הפרדס לקרן הקיימת, בתנאי שתשלם קצבה מסוימת לאשתו כל ימי חייה. כך נוצר שטח חדש במושבה, שאפשר היה לבנות עליו שיכון, אבל חסר היה האיש שיממן את בנין הבתים. והנה נמצא עשיר אחד בשם פקר, שקיבל עליו את המשימה. אותו פקר היה מיוצאי העיירה נובוסלצה, עיר הגבול בין רוסיה הצארית לבין בוקובינה שבאוסטריה. הוא תרם סכום של 50,000 דולר לשיכונים של יוצאי נובוסלצה שנמצאו בסביבה. הפרדס נעקר והשטח חולק למגרשים ועליהם השתכנו האנשים. וכך נוצר שיכון פקר ברמת השרון.

שיכון יוצאי ליטא

סמוך לאותו פרק זמן הוקם במושבה שיכון יוצאי ליטא. השיכון הזה היה קרוב ללבי במיוחד, כיוון שהמשפחה שלנו, בייחוד מצד אשתי, נמנית על יוצאי ליטא. וכך שמחתי מאד כשיכולתי, בסמכותי בתור ראש המועצה, לסדר בשבילם את רשת החשמל ולהלוות להם 4,000 לא"י. ההלוואה בוצעה באמצעות בנק הלוואה וחיסכון. הגשנו להם אותה העזרה, שהיינו מגישים לכל השיכונים במושבה.

את חטאי אני מזכיר

מידת הכנות מחייבת אותי, בשעה שאני מדבר על הצלחותי בהרחבת הבנייה במושבתנו, שלא להעלים כשלון אחד, שהגעתי אליו בטעות. כוונתי לשיכון "אָרְיִנָּה". באחד הימים באו אלי אנשים, שהציגו את עצמם כ"פרוגרסיביים" מארגנטינה, והציעו לי לערוך שיכון של פרוגרסיביים יוצאי ארגנטינה ברמת השרון. הם הציעו לסדר את שיכונם בבתים משותפים ענקיים, שכמותם לא נבנו עדיין ברמת השרון. מכיוון שאני נמנה על הציונים הפרוגרסיביים, ראיתי בפרוגרסיביים האלה, שבאו מארגנטינה הרחוקה, מעין אחים לדעה, ומילאתי את כל משאלותיהם. רק לאחר זמן, כשכבר הוחל בבנינם של הבתים, התחלתי לקבל המון מכתבים מארגנטינה, מהם אחד מחברי לשעבר, יוצאי ביאליסטוק כמוני, ובהם הובעה השתוממות על העזרה שהגשתי לאלה. מתברר שהפרוגרסיביים הללו אינם חברי לדעה כלל, אלא קומוניסטים שונאי ציון, שחבשו מסווה של פרוגרסיביים עוד בארגנטינה. הצטערתי צער רב על העניין, אך את הנעשה אי אפשר היה להשיב. הקומוניסטים השתכנו במושבתנו. הם גם רצו לסדר להם גן ילדים משלהם, אבל אנו חברי המועצה התנגדנו לכך, והגן ניתן להם מטעם המועצה וכחוקת כל גני הילדים במדינה.

אך מה שלא יעשה השכל יעשה הזמן: במשך השנים קשתה על הקומוניסטים שלנו ישיבתם במושבה, מטעמים בלתי ידועים לי התחילו "מהגרים" מרמת השרון לכרך תל אביב. רובם גם מכרו את דירותיהם לאחרים, וכיום "ארינה" איבדה את צביונה הקומוניסטי, ואינה אלא שיכון סתם ככל השיכונים. יושבים בה יהודים מכל הזרמים וכל המפלגות, וגם חלקם של הדתיים אינו קטן בשכונה זו. בא הזמן ותיקן את מה שעיוותנו בשוגג.

עצה טובה

זכורני: לפני שנים הרבה, כשיישר חיים בני את הוואדיות ברמת השרון, נוצר לנו שטח נוסף של קרוב ל- 70 דונם. החלטנו שעל חלק מהאדמה הזאת ניישב את הפועלים שעבדו במושבה. היה שם פועל אחד, שבמשך כל זמן עבודתו לא פסק להמטיר אש וגופרית על הבורגנות המנצלת, והירבה לדבר גדולות על המהפכה הקומוניסטית העתידה לפרוץ בקרוב בפלשתינה.

כשהגיע הענין של חלוקת המגרשים היססנו לתת לאותו פועל ממלל רברכן חלקת אדמה. חששנו שעל ידי כך נחזק את ידיהם של שונאי ציון.

סחתי את הדבר למר יהושע אקר. אמר לי הלה: אם יש ברצונך להרחיק את האיש הזה מהקומוניזם, יש לך רק דרך אחת: תן לו את המגרש, והוא יירפא מהקומוניזם שלו. מדבר הוא על קומוניזם משום שהוא מר נפש. תפיג את מרירותו על ידי מתן מגרש - והוא ייהפך לציוני טוב.

וכך היה: הפועל קיבל מידינו את המגרש, הכה שרשים במקום ופנה עורף לכל תורות המהפכה העולמית.

משק החלב מחדש נעוריו

באותו זמן שהמושבה הלכה והתרחבה, הלכה והתבססה, התחלנו לפתע להרגיש מחסור בחלב. הסיבה היתה פשוטה: "תנובה" היתה מעונינת לשלוח את כל החלב שלה לכרך הגדול, לתל אביב, ולא היתה מעונינת במשלוח כמויות מצומצמות למושבה שלנו, והחלב היה מגיע תמיד באיחוד זמן ונמכר במחירים מופרזים. וכך יצא, שאנו נהגנו לפי הפתגם: כל הסנדלרים הולכים יחפים. דווקא אנו, שהתמסרנו כל כך לענפים החקלאיים השונים, נשארנו בלי חלב ובלי תוצרת חלב.

נכנסנו בעובי הקורה והחלטנו שיש לחדש את ענף החלב ברמת השרון. פנינו, איפוא, למרכז החקלאי, למחלקה לענייני החקלאים הזעירים, והללו הסכימו להעניק כספים לצרכי רכישת פרות חלב. לא חסרו גם אנשים, שרצו לטפל בענף זה, וכך, לאחר שנים רבות חידשנו את משק החלב ברמת השרון.

בדרך כלל נהגתי תמיד לפי העיקרון שמי שרוצה לעזור לכלל עליו בראש וראשונה לעזור לפרט: שהרי הכלל אינו אלא סכום של כמה וכמה פרטים.

שמואל ז'וכביצקי וחקלאי השרון העברי

זכור לטוב אותו האיש ושמואל ז'וכביצקי שמו, שפעל רבות לטובת החקלאים בשרון העברי. היו לנו שלושה מכשירים לפיתוח השרון, וכולם הוקמו בסיועם הנמרץ של ז'וכביצקי

ושל אלה שעמדו לימינו. המכשירים הם: א) בנק החקלאים העבריים, מוסד כספי שפעל לטובת כל מושבות השרון. ב) ועד מושבות השרון, שהיה מורכב מראשי כל הועדים של כל המושבות שמעבר לירקון, מהרצליה ורמת השרון ועד לרמתיים ומגדיאל. ג) אפיקי השרון - חברה לפיתוח מקורות המים של האיזור. פחות מכל הצליחה זו האחרונה. לאחר זמן קצר נתברר, שהחברה היא מסורבלת מדי, מחייבת מנגנון פקידותי מיוחד ואינה מביאה את התועלת הדרושה למושבה שלנו, לרמת השרון. לעומת זה היה ועד מושבות השרון פעיל וגם יעיל למדי. היינו נוהגים להתכנס אחת לחודש לפי תורנו, כלומר - בכל חודש היינו מתאספים במושבה אחרת. כך הנהגנו שהמושבה המארחת את ראשי הועדים של מושבי האיזור תערוך להם מסיבה, שיש עמה גם אכילה וגם שתייה כדת. וכפי שאמרו חכמינו: "גדולה לגימה שמקרכת את הלבבות". כך סייעו הכירות שערכנו להידוק קשרי הידידות בין המושבות, ותוך כדי שיחה, היינו מקבלים גם החלטות לטובת המושבות שלנו. בין פעולותיו של ועד מושבות השרון אציין במיוחד את התערבותו בעניין רמתיים. באותו הזמן התפלגה רמתיים והיתה לשתי מושבות נבדלות. כל אחת מהן עם בתי ספר שלה, מוסדות כלכליים שלה וכו'. היה זה פילוג לפי הקו המפלגתי בין השמאל והימין. והנה הצליח ועד מושבות השרון להתערב בעניין ולאחות את הקרע. ועד מושבות השרון היה פעיל גם במלחמה לעבודה עברית. כשפרצו השביתות וסכסוכי העבודה בפרדסי פתח תקווה והוצבו משמרות ליד הפרדסים, שלח גם ועד מושבות השרון אנשים להשתתף במשמרות.

ועד מושבות השרון התקיים עד לתקומתה של המדינה. כשקמה המדינה, פנינו אל שר הפנים הראשון, מר יצחק גרינבאום, בענייני הוועד, והוא הודיע לנו, שהממשלה מוכנה להחליף את ועדי המושבות שלנו במועצות נבחרות, שתהיינה כפופות במישרין למשרד הפנים, אך אינה רואה צורך בהמשכת קיומו של מוסד ביניים, כגון וועד מושבות השרון. וכתוצאה מכך נתפזר הוועד לאחר שסיים את תפקידו.

הרבה שלוחות ירוקות מסתעפות ממרכזיה של המושבה למערב ולמזרח: רסקו, ארגון יוצאי ליטא, נווה מגן, מורשה וכו' - אבל אותו המאמץ שהשקענו במלחמה לשמירת אופייה של רמת השרון, כמקום ברוך ירק ונוף, לא היה לשווא, ובניגוד לשטחים המרובים של סביבת תל אביב, שנבלעו בתוכה ולא נודע כי באו אל קרבה, שמרה רמת השרון עד היום על ייחודה

ועל הנוי המיוחד שלה, המרהיב את עיניו של תושב ושל עובר אורח כאחד. המאמץ המרובה שהשקענו אני וחברי בטיפוח אופייה החקלאי של מושבתנו לא היה לשווא.

ייתן ד' שמושבתנו תוסיף לגדול ולפרוח, משובצת כפנינה בתוך מדינת ישראל.

נספחים

1. שיר ליום הולדת שבעים ושתיים של צבי בנימיני, חיבר המורה דוד מולק בשם חבר המורים, תש"ז
2. תעודת בגרות, חוברה על ידי בניה ואושר על ידי כל הבנים, תשי"ח
3. אני מגלה את רמת השרון, מאת אורי קיסרי, עיתון מעריב, 1953
4. ברמת השרון משלמים, מאת פפר, עיתון הבוקר, 1953
5. על צבי בנימיני איש ביאליסטוק, עיתון ביאליסטאקער שטימע, 1954
6. בשנת הגבורות, מאת אבירם, עיתון דבר, 1955
7. צבי בנימיני לגבורות, מאת י.ב., עיתון דבר, 1955
8. ליובל השמונים של ר' צבי בנימיני, מאת י.ב., עיתון השלטון המקומי, תשט"ו
9. מודעות ברכה של עשרים ממוסדות המושבה בעיתונים דבר והארץ, 1955
10. קטע מחילופי משמרות בשרון, מאת י. כץ, עיתון הארץ, 1955
11. צבי בנימיני מביט לאחור, מאת מ. גרטנר, עיתון הארץ, 1961
12. בנימיני- משפחה ופירמה, מאת גדעון סאמט, עיתון הנח"ל, 1962
13. דמות מופלאה של עסקן רב-מעש, מאת יהושע מרכוס. עיתון על המשמר, 1964
14. מורשתו, נכתב על ידי ברוך, 1964

15. ר' צבי בנימיני איננו, עיתון רמת השרון, 1964

16. עשרים וחמש שנה בראש המועצה, מתוך הספד של שמואל חכם, 1964

17. הערך צבי בנימיני בספר רמת השרון, תשכ"ד

18. צבי נחום בנימיני, מקצת אמרותיו

טבת, תש"ז

למר צבי בנימיני: מזכרת מחבר המורים למלאת לו 72

שיר ליום הולדת: מוקדש למר בנימיני בונה רמת השרון

1.	חג היום למושבתנו חברים! נישא ברכה! לישישנו - ידידנו נערוך המסיבה.	6.	ועתה פקחו עיניים וראו שם שתי ברכות: זו אל זו קורצות השתים מרוב מים הן גואות.
2.	מי הוא זה ואיזהו הידיד אשר זכה לכבוד ולתהילה? חברים, אל תשאלו.	7.	והומים הם הכבישים ושמח בלולים, בשדות ובגנים החיים בהם מפכים.
3.	זה האיש אשר היום שבעים ושתים לו מלאו כפר בנה הוא בשרון עינכם - הואילו שאו	8.	שם הטרקטור מטרטר פה האוטו מתנפח פועלים רצים מהר אורחים באים להתארח.

4. ותראו פלאי פלאים
השממה כולה פרוחה,
בין גנים ופרדסים
מתנשאה המושבה.
9. הנה שדרה רחבת ידיים
משקיפה בגאווה
מרחוק בארות המים
משקשקות בהמולה.
5. על רמה זו חשופה
בתים צמחו כפטריות
קשה היתה העבודה
אך יש במה להתגאות
10. הככר העגולה
זו אשר במרכזה
לנוי נטוע בה
מתביישת ככלה בלכתה לחופתה.
11. ואחיה על ידה,
בית הספר החדש
מתמוגג מאהבה
הן השניים תאומים ממש.
15. זה עשרים שנה ושתיים
לא ידע האיש מנוח
היום הוא בן שבעים ושתיים
ישיש - צעיר מלא הוא כח.
12. בית העם, זה הענק
קצת ירד מגדולתו
חיך הזמן עליו חזק
ותפיגה תפארתו.
16. שורשים מר בנימיני
הכה בכפר הזה עמוק
מושבת, נא האמיני
יש דואג לך פה כחוק.
13. כי גברו באורח פלא
בית הספר, המטבח...
לא ירחק מאד היום
תגדלי מנה אפיים...

למי ניתן תודה על אלה?
לאיש חכם ומבורך

17 חברים, אל נא נחלום
כוס הרימו, שתו לחיים.

14. אשר העמיס על כתפו
דאגות המושבה הזאת
אשר יסד בעוז רוחו
גם מסד וגם טפחות

לכבוד ידיד פעיל ותיק
עליו, פקח, טוב לב
אשר בלב שממה הדליק
ניצוץ בנין גדול ורב.

18

כוס נרימה ונברכו,
כי יזכה לראות ניניו
ממשיכים את מפעלו
מפעלו אדיר ורב.

רמת השרון, טבת תש"ז
בשם חבר המורים
דוד מולק

תעודת בגרות לרב-סבא צבי בנימיני

כולל דברי ערכה ומיפרט מעלות

יראת שמים: 'מתנגד' ולוזינאי, מחסידי האר"י,

ירא שמים מבית הלל.

מדיניות: ליברל שמרני ופרוגרסיבי בקלפי.

כלכלה: יישובניק עירוני, חרושתן חקלאי

קואופרטור מסויג.

פרדסן בטעות, בעל-בית בעל כורחו,

בנקאי למורת רוחו.

תורה: תלמיד חכם. חזק בפסוקים

מעקם לפעמים את הפשט

מלאכה: עקירת הרים - כמעט טוב,

יישור הדורים - מאה אחוז.

אופי: בעל רצון טוב, גזלן יהודי נוח לבריות,

גבאי שאיננו מטיל מרות, מסביר פנים

מדעים: בקי בחכמת הרפואה

מנוסה במיחושים

יחסי ציבור: אין כמוהו!

משפחה: מומחה לשלום בית, הצליח בעזר שכנגד

ספורט: הליכה קו ישר

קומה זקופה

יד פתוחה

האקטיב: 1. יישוב בישראל

2. בנים קולטים עליה

3. נכדים - עוד מוקדם להעריך

4. נינים - כן ירבו

הסך הכל: משביע רצון בהחלט!

עד מאה ועשרים

לסב-סבא ולסב-סבתא

התקבל במושב הבנים פה-אחד ומוגש באהבהחנוכה, תשי"ח, רמת השרון

חיבר: בניה בנימיני

מעריב, 20.11.1953, במדור: בכבישי היום ואתמול

אני מגלה את רמת השרון

מאת: אורי קיסרי

כקולומבוס בשעתו גיליתי אדמה. אני מודה כי כשאמר לי רעי, אולי השבוע ניגש לרמת השרון, השיבותי במשיכת כתפיים. רמת השרון? מה טיבה של זו? השעה היתה שעת בוקר ובכביש הישן של תל אביב הרצליה עוד נחו ערפלי הטל. מצד שמאל של הדרך עברנו על פני בית הקברות של קרית שאול. שתי נשים וגבר יצאו מתוכו ובכו קצת. הלאה השתרעה מעברה רחבת ידיים. אילו היו לה עיניים היתה בודאי בוכה גם היא. אבל מצד שמאל של הכביש לא בכו. כאן צהל "הכפר הירוק" שהזדקר אל לב החלל כתרועת חיים ונוער.

וכך נכנסנו לרמת השרון ואני גליתי את הפנינה הזו ונתאהבתי בה. כן זוהי אהבה ממבט ראשון. היא טובעת בירק, הרמה הזו, בתיה מוקפים ירק. פרדות, ילדים בהירים ונשים יפות. מניתי חצי מנין כאלו. היא נוסדה באיניציאטיבה פרטית. פלקט ענקי מכריז כאילו לא האדמה מובילה לאושר אלא הפיס. הפיס מוביל לאושר וגיל. כך הוא הדבר כשאת מקום הגורל תופשת ההגרה.

אנו עוברים על פני מספרה. היא ריקה. חנותו של הירקן מלאה. בחנות לנעלים ולהלבשה מתווכחים שני קונים ואינם קונים. הנה קולנוע, בית הפועלים מאכסן אותו ובקרבת מקום אתה יכול למסור לניקוי כימי את חליפתך. אם אתה צמא אתה יכול לאכול קרטיב ולא ארטיק. למרות ההתחרות הגדולה מצביעה רמת השרון עבור קרטיב. זוהי שאלה של הכרה, השקפת עולם וטעם.

מסתבר שהאוויר כאן מצוין ושנתם של בני אדם אינה נודדת. מקום בריא, אקלים בריא. יש שיכון של רסקו, שיכון של ליטאים ויש גם שיכון קומוניסטים. יהדות ארגנטינה היא שתרמה להקמתו. חששו שיהיו אלה פשיסטים בנוסח של אויטה פירון - לא אלו היו סטליניסטים-מיקוניסטים. ויש גם בנק ברמת השרון. מן החוץ זוהי בונבוניירה שתריסיה ירוקים ובפנים זהו סניף של "הלוואה וחסכון", סניף עצמאי אם אני יכול לומר כך. בתוך

הבית רק פקידה אחת. היא הקופאית, היא מנהלת החשבונות והיא למעשה בנק. והכל הולך על גלגלים. למעשה זהו לא בנק, זוהי צרכנייה כספית.

יש גם כאן ארבעה סנדלרים ובתי קפה שניים, ותמיד ריקים, רב אחד, שוחט אחד ומקווה, כמובן, עוד מלפני קבלת החוק החדש של הנשואים בכנסת. המועצה הקימה לפני שנתיים בית כנסת נאה ולידו מתנוסס צריף של קופת חולים. כך שוכנים זה בצד זה רפואת הנפש ורפואת הגוף. בקרבת מקום מקימים אחינו הספרדים יוצאי חלב בית כנסת משלהם. הם אינם מוכנים להתפלל תחת גג אחד עם האשכנזים. מחר יוגד לנו שדופקים את השחורים. יש לה לרמת השרון דואר חדיש, נקי, יפה, מצוחצח בעל 25 תיבות דואר, פקיד אחד, דוור אחד וחבילות נאות המחכות לבעליהן. תתפלא לשמוע כי את בית הדואר הקימה המועצה ולא המדינה וד"ר בורג הטוב משלם למועצה שכר דירה. המועצה עצמה שוכנת בבניין משלה. בכלל כל הבתים הציבוריים מרוכזים בבניין המועצה. זהו עקרון ראשון כאן. הגנים, ארבעה במספר ובכל אחד שתי גננות ושתי עוזרות, גם הן שוכנות בבניין המועצה. אלו הם גנים למופת ואני מאחל לרבים מן הגנים הפרטיים והיקרים של תל אביב שיזכו לשיכון פדגוגי כזה. מצויה במקום גם ועדת תרבות מקומית וספרייה המונה 3000 ספר וחדר קריאה. מה קוראים כאן? בעיקר ספרים עבריים. עיתונים אין מרבים לקרוא. חדר הקריאה ריק על פי רוב. הצרכנייה של הסתדרות הרבה יותר מלאה. אמרתי לכם שהאוויר כאן טוב, יש תיאבון.

מצבה של רמת השרון הוא טוב. החקלאים עוסקים בפרדסנות ובלול. הירקנים משווקים את תוצרתם והבנים לומדים בבית הספר החקלאי של כפר אונה. האין זו אידיליה? כך שומרת המושבה על צביונה החקלאי. לפני כשנוסדה ב-1923, קראו לה עיר שלום. על אף היות רוב המתישבים מעולי פולניה, הנה היה אחד בן שלום יעקב ברויאר הרוח החיה בהקמת המושבה שנקראה על שמו. זה היה תלמיד חכם שישב בנוה שלום ביפו ומשם אירגן את ההתבססות במקום. לימים בא אף הוא ונאחז בקרקע, זאת אומרת פתח כאן מסעדה עד שעצם לבסוף את עיניו.

המתישבים עשו את חשבון הנפש והמקום ובאו לכלל מסקנה שאין זו עיר, יש לשנות את שמה ומכיוון שהמקום גבוה 84 מטר מעל פני הים ומכיוון שמצוי הוא בשרון, וכיון שועד

הלשון, שאליו פנו בבקשה למצוא שם נאה, הציע רקון, קורא לו רמת השרון. כך אירע ללא תקדים שהעיר מתה וכפר נולד במקומה.

כיום כוללת רמת השרון אלמנטים בני גליציה ופולין, בני המעמד הבינוני כאשר גם יוצאי קיבוצים רבים שבאו לכאן והחלו לעבוד כשכירים, עד שהקימו להם לאט לאט משק, לול ובהיעזרם על ידי קרובים בחוץ לארץ היו לבעלי רכוש.

רמת השרון משמשת עד היום דוגמא טיפוסית לסיכוייהם של אנשים המשקיעים מינימום 1000 ל"י (בימי המנדט). אתה יכול לראות בני אדם חיים שרק לפני שנתיים יצאו מן הקיבוץ כשבכיסם אין פרוטה זולת האידיאולוגיה. ואילו היום הם בעלי נכסים. הם עשו את כספם מזבל, הדיינו: הם זיבלו אדמתם שהניבה ירקות ואז לא נשאר להם אלא לשווק אותן על ידי טנא, תנובה וחברות אחרות.

הירקות הללו נתגלו כמכרה זהב ופרדסנים החלו עוקרים פרדסיהם לא לשם פרצלציה כי אם לשם גידול ירקות והקמת לולים. כמובן שאיזור הפיתוח והתעשייה מצוי בקרבת מקום והוא בולע ומאיים על החקלאות. המועצה עומדת בויכוח עם הקרן הקיימת ואילו הקרן הקיימת מסכימה ליתן קרקע, אבל בתנאי שזו לא תוקדש לחקלאות אלא לתעשייה ולתיירות. המועצה (המורכבת מ: 2 מפא"י, 2 פרוגרסיבים, 1 מזרחי ואף ציוני כללי אחד) אינה מזדהה עם הקק"ל. אבל קשה להשפיע על מר בן שמש הטוען כי מי שרוצה לעסוק בחקלאות חייב לילך היום לנגב. ובינתיים חיה רמת השרון על עיקרון וחסכנות ועל כן מצבה טוב והיא בריאה.

רמת השרון לא היתה רמת השרון אלמלא היה לה ראש המועצה שלה צבי בנימיני. זהו אדם יקר ויהודי יקר. הוא יושב לשולחנו ומשוחח עם סגנו חבר וישנבסקי, איש מפא"י. אנו נכנסים ורואים כיצד ראש המועצה פותח בעשר אצבעותיו את המכתבים שהביא הדואר. הוא שותה תה. הסגן מיץ. ממזיגת שתי העליות הללו משוחים גלגלי הברכה של המקום והכול דופק. צבי בנימיני, אינו אוהב פוליטיקה ואינו עוסק בה. לא היה לו זמן לכך. מאז עלה ב- 1925 מביאליסטוק ולאחר שישב בירושלים שלוש שנים התנחל ב- 1929 ברמת השרון. הוא נבחר לראש הכפר. הכפר הופך למועצה אבל בנימיני נשאר בנימיני. מאז הוא יושב על הסוס, זאת אומרת, הולך על רגלים מוצקות ולמרות שבעים ותשע השנים הוא חזק ומוצק וזריז

וגמיש. באמת זוהי מהתלה לקרוא לו בהתאם למציאות זקן ראשי המועצות בישראל, כשהוא הולך בצעדים מהירים מבלי להישען על המקל שבידו. הוא מזכיר את דיזנגוף. כן גם בלבביותו, באבהותו, בפופולריות שלו ובקסמו האישי. הייתי אומר שזהו דיזנגוף כפרי. הוא בעל פרדס ולפנים היו לו גם פרות ועופות. בניו חקלאים ששמם ידוע בארץ. חמישה במספר. שניים מהנדסים ושלושה איכרים, כולם ברמת השרון, כולם נשואים. הנה כיצד משלמים מס במקום זה גם לבנימיני וגם לבן גוריון.

כשצבי בנימיני מהלך בשדרות ביאליק הנטוע דקלים וְ'קוֹרְנָדוֹת' הוא נעשה לירי. לירי ועצוב הוא גם ליד האנדרטה הנאה המוקפת גינה וברושים שהקימה המושבה ל-14 מבניה שנפלו, בטול כרם, בגוש עציון, בקסטל, בלטרון, בחוליקת, בצריפין, בקולא וברמת הכובש. אבל כשהוא נתקל באזרחיו ונכנס עימהם לשיחה, הופך המרץ שלו כוח נעורים והומור טוב ומיטיב. הוא מראה לנו בית נאה, ממש מהודר, זהו ביתו של האופה שלנו - הוא אומר לי. בקורטוב קנאה אני מעיר לו המ'... כנראה שמרבים לאכול לחם ברמת השרון. והוא: לא לחם - לחמניות.

כשאנו נפרדים ממנו ומביעים את התפעלותנו, הוא מעיר בפשטות: אנו לא נסענו לראות בכיבוש השממה. אני מרגיש אותה יום יום ממש באצבעותיי וחש כיצד היא הולכת ונכבשת. בצאתנו את המושבה, על אחד הקירות: "דאלס, לך הביתה", ובאמת, מדוע לא ילך, ברמת השרון הכל בסדר...
הבוקר, 27.1.1953

ברמת השרון משלמים...

מאת: י.פפר

"אצלינו משלמים משכורת לפקידים ולפועלים ב-1 בחודש ובהרבה מקרים משלמים אפילו יום יומיים לפני ה-1" - אמר לי ראש מועצת רמת השרון, מר צבי בנימיני הישיש, העומד לחוג בימים אלה את יום הולדתו ה-79.

בביקורי במועצת רמת השרון מצאתי את ראש המועצה עם סגנו מר מאיר וישניבסקי שקועים במספרים על התקציב החדש לשנת התקציב 54-1955. תקציב זה מסתכם ברבע

מליון לירות בקירוב. תקציב רגיל, לעומת 195 אלף בשנת התקציב השוטפת. חושבני שזוהי המועצה הראשונה בארץ, אשר על שולחנה כבר מוכן מבנה התקציב לשנת הכספים הבאה.

אינם רוצים עבודות דחק

השיטה של רמת השרון לא תמיד מביאה לה תועלת של ממש. מבחינה מסוימת אפשר לומר, שרמת השרון נענשת על שיטותיה ה"מוזרות". כך, למשל, אין מועצת רמת השרון רוצה להשתמש בכספים של משרד העבודה הנתנים כמתנה לכל רשות מקומית לביצוע עבודות דחק. מועצת רמת השרון טוענת, שאין ברצונה לעסוק בעבודות בלתי פרודוקטיביות, ובמקום זה דורשת היא הלואה לביצוע עבודות פרודוקטיביות בקשר לעידוד תעשייה במקום - אך הלואה זו אינה ניתנת לה. המדובר בשני שטחי קרקע ממזרח למושבה שהקרן הקימת הקציבתם למושבה לצרכי פיתוח תעשייתי, וישנם גם "בעלנים", תעשיינים המעוניינים להקים שם מפעלים אחרי שהמקום יוכשר לכך על ידי סלילת כבישים והתקנת רשת של צנורות מים. לצורך זה בקשה המועצה ממשרד העבודה הלואה בסך כ- 18 אלף ל"י. בעזרת הלואה זו תסופק גם "עבודת דחק" (פרודוקטיבית) זמנית בפעולות הפיתוח והקמת המפעלים וגם עבודה קבועה במפעלים שיקומו. אך משרד העבודה אינו מסכים לעקיפת העקרון של "עבודות דחק" אמיתיות ולהטות למטרות "אחרות" את הכספים המיועדים למטרה זו. אין משנים מצדקה לצדקה...

נקמה במורים...

סעיף בולט בתקציבה החדש של רמת השרון הוא: ברחבת רשת בתי הספר וגני הילדים. בבתי הספר במקום לומדים כבר 380 ילדים וגם בשנה האחרונה הורחבו בניני בתי הספר. גאוותו של מר בנימיני היא על העובדה, שבמשך כל שנותיה של המושבה לא היתה שם שביתת מורים אפילו יום אחד, מפני... שתמיד שלמו את המשכורת בראשון בחודש. מנהל בית הספר היה קובל בפני ראש המועצה וטוען: "תנו לנו אפשרות לשבות לפחות פעם... המורים נהנים מזה כיוון שהם מקבלים דמי שביתה". עתה טוען מר בנימיני למנהל: "מדוע לא תשבתו עכשיו? המשכורת למורים משתלמת על ידי הממשלה והיא מתאחרת בכל חודש".

18 חברות שיכון פועלות במקום

המניות של רמת השרון השקטה עלו מאז קום בולמוס השיכונים. כיום פועלות במקום לא פחות מ- 18 חברות שיכון. גם עתה מקימים במושבה 600 יחידות דיור חדשות. הדבר הביא לידי כך שמצב העבודה טוב בדרך כלל, וחוסר העבודה התחיל לתת אותותיו רק בזמן האחרון, ובעיקר בין אנשי המעברה שמבחינה מוניציפאלית אינה שייכת לרמת השרון, אך אנשיה באים לבקש עבודה משום שזוהי המושבה הקרובה במיוחד למעברה. האוכלוסייה במושבה גדלה פי כמה בשנים האחרונות והיא מונה למעלה משלושת אלפים נפש. שטח השיפוט הוא כתשעת אלפים דונם, בעיקר אדמה חקלאית. 2500 דונם שייכים לחברות השיכון השונות.

ביאליסטאקער שטימע, 9.1954

[חסר]

יום ההולדת
בן 80 - 9.1.1955
לפי שהוא מסר נולד בשנת 1874

דבר, 24.9.1955

בשנת הגבורות

מאת: אבירם

אשתקד חגג האיש את חג הגבורות וברכות לרוב הושמו על ראשו. הוא עצמו מלא מרץ ורצון להמשיך בעבודה ציבורית בה החל לפני 30 שנה במושבה אותה יסד, נטע, בנה ופיתח. בא יום ההכרעה ונפל הפור בישיבה הראשונה של המועצה המקומית. עדין ישב ראש כחוק. עתה פתח ואמר "עלינו לדון בדבר בחירת יושב ראש. אבל איני מכיר כאן איש ואינני יודע מי ראוי להצביע". נבחר מי שנבחר. האיש קם, מפנה לו מקומו ומברך את יורשו החדש והצעיר. בהצלחה של תשובתו לבחירתו צרף גם את קולו שלו. "עתה יכול אני לשבת בקצה השולחן", היתה תשובתו להזמנה לשבת ליד השולחן. ישב. לא חלפו אלא רגעים מעטים והאיש קם בשנית "הרשו לי לברככם בשנה טובה ומבורכת", ויצא. מיהרתי ללכת בעקבותיו כדי ללוותו בדרכו הביתה. אך כבר לא מצאתיו. האיש נעלם מעיני בחשכת הליל. מרחוק הבחנתי בצל אדם.

דבר, 6.1.1955

צבי בנימיני לגבורות

י.ב.

בימים אלו הגיע ר' בנימיני צבי, ראש המועצה המקומית רמת השרון, ומראשוני בניה לגבורות וראוי להעריך את אישיותו של אדם יקר זה. רב פעלים ועסקן ציבורי נאמן שזכויות מרובות לו בהתפתחותה ושגשוגה של רמת השרון.

עוד בעירו בביאליסטוק היה ר' בנימיני מחשובי העסקנים, ציוני ותיק, בר אורין ואיש אשכולות. בשנת 1925 השתקע בארץ, תחילה בירושלים ואחר כך ברמת השרון, בה בנה את משקו החקלאי ונטע פרדס.

מאז בואו לרמת השרון הקדיש בנימיני מיטב אונו לענייני המושבה ועמד בראשה. בנימיני דאג לביסוסו הכלכלי של כל פרט ופרט, בהלוואה, בעצה, בעידוד והדרכה. הוא יסד את המוסד הכספי, הלוואה וחסכון, שהוא עומד בראשו במשך 26 שנים רצופות. בעזרת מוסד זה פעל רבות להקמת משקי עזר והרחבת החקלאות והן בשיווק התוצרת. במשך כל השנים התחבב מאד על כל חוגי התושבים והעיקר, הוא עומד מעל לכל מחלוקת מפלגתית בתבונה ובטוב טעם, בליכוד כל חוגי הציבור ותיקים ועולים חדשים, בני עדות שונות, דתיים וחופשיים. את ענייני הציבור והמושבה הוא מנהל ברוח של הבנה הדדית, מתוך ותרנות ופשרה.

השלטון המקומי, שבט תשט"ו מס' 1(13)

ליובל השמונים של ר' צבי בנימיני

ראש המועצה המקומית

ברמת השרון

נכתב על ידי י.ב.

בימים אלו הגיע לגבורות מר צבי בנימיני ראש המועצה ומראשוני בניה. מהראוי לתאר את אישיותו של יהודי יקר זה, רב הפעלים ועסקן ציבורי נאמן, שזכויות רבות לו בהתפתחותה ושגשוגה של רמת השרון.

בעירו ביאליסטוק היה ר' צבי בנימיני מחשובי העסקנים בר אורין ואיש אשכולות, חובב ציון ותיק מהטיפוס הנעלה של המושג הזה. בראשית שנות העשרים ביקר בארץ ולמד תנאי הארץ על מנת להתיישב בה ובשנת 1925 השתקע בה. תחילה בירושלים ואחר כך בעיר שלום בה בנה את משקו החקלאי ונטע פרדס.

מאז בואו לרמת-השרון הקדיש ר' צבי בנימיני את כל מרצו ואת ניסיונו הרב לענייני המושבה ועמד בראשה. רבות פעל להתפתחות המושבה ולביסוסה הכלכלי. תושבי רמת-השרון היו ברובם ככולם בעלי אמצעים מצומצמים ובנו את משקיהם כמעט בלי אמצעים כספיים. רק מעבודה מפרכת. אחרי עבודת חוץ אצל אחרים ובסיוע מקורבים מחוץ לארץ. מר בנימיני דאג לביסוסו הכלכלי של כל פרט ופרט. בהלוואה, בעצה בעידוד ובהדרכה. אליבא דאמת לא היה צורך לפנות אליו בשעת מצוקה כיון שידע את מצבו של כל אחד ואחד והושיט עזרתו לכל נצרך עוד לפני שפנה אליו. לשם כך יסד את המוסד הכספי הלוואה וחסכון שהוא עומד בראשו במשך 26 שנים רצופות. בעזרת מוסד זה והודות לאמון הרב שרחשו לו פעל במוסד הזה רבות לביסוסם של החקלאים. להקמת משקי עזר והרחבת החקלאות. נוסף לכך היה ר' צבי בנימיני הרוח החיה ביסוד ובארגון מוסדות כלכליים שונים שעזרו לחקלאים, הן בהרחבת החקלאות והן בשיווק התוצרת החקלאית. מר בנימיני פעל גם הרבה במוסדות דתיים ולאומיים ואין מוסד במושבה שרבי צבי בנימיני לא היה מיוזמיו ומפעילי עסקניו.

במשך כל השנים ר' צבי בנימיני נושא בעול המושבה התחבב מאד על כל חוגי התושבים ללא יוצא מן הכלל. המתייחס אליו בכבוד ובאמון, ומעריכים את תכונותיו הנעלות. מזגו הטוב עממיותו, חריפות שכלו ומסירותו ללא גבול, והעיקר שהוא עומד מעל למחלוקות המפלגתיות, בתכונה ובטוב טעם ידע לקרב וללכד את חוגי הצבור, וותיקים ועולים חדשים. בני עדות שונות, דתיים וחופשיים, את ענייני הציבור והמושבה הוא מנהל ברוח של הבנה הדדית מתוך ותרנות ופשרה, מתוך פקחות והבנת החיים, והודות לכך אין שומעים על זעזועים ועל

משברים, בהנהלת עניני המושבה, לא על ריב מפלגות ולא על נצחנות, ועניני המושבה מתנהלים בצורה נאותה, וברוח מתקדמת.

הוא יצר את התנאים לביסוס החקלאות ולמתן אפשרות לעולים חדשים ולבעלי אמצעים מוגבלים להיאחזו בחקלאות ולהצליח בה. לצורך זה דאג להשגת שטחי קרקעות לעיבוד חקלאי, להספקת מים זולים, ולגיוון ענפי משק חדשים והרחבתם.

ביום חג זה אנו מאחלים לר' צבי בנימיני שיאריך ימים ויישר כוחו על מה שעמל למען תושבי רמת השרון ועל מסירות ללא גבול להתפתחות המושבה.

מודעה שנדפסה ב"דבר" וגם ב"הארץ" ביום 9.1.1955.

לאיש מועצתנו היקר והנלבב

ר' צבי בנימיני נ"י

אנו מגישים את מיטב ברכותינו מקרב לב

להגיעו לגבורות

אנו מאחלים לו בריאות, אריכות ימים טובים ויזכה להמשיך עוד הרבה שנים בעסקנותו
הציבורית מלאת המרץ ויעניק לנו מסגולותיו המבורכות ומניסיונו הרב.

חתומים: 20 מוסדות מקומיים.

הארץ, 9.11.1955

מתוך: **חילופי משמרות בשרון**

י. כץ

מר צבי בנימיני היו"ר היוצא של רמת השרון נמנה על ראשוני בונייה. את פעולתו
במושבה התחיל כחקלאי. אולם מאז בואו למקום הקדיש את כל מרצו ונסיונותיו הרבים
לקידום הישוב ופעל רבות בכל הפעולות הכלכליות והחקלאיות במושבה. בדאגה להקמת
מוסד אשראי ולהנהלתו. הרחבת החקלאות, שיווק התוצרת, הקמת משקי עזר ובקליטת
העלייה. מר בנימיני הצליח במידה ניכרת ללכד את החוגים השונים, לבסס את המשק הציבורי
ולרחיב את גבולות המושבה. מר בנימיני חגג לפני זמן מה את מלאת לו גיל הגבורות.
המושבה על כל שדרותיה הביעה לו אות הוקרה וכולם ציינו בהערכה את פעולותיו לטובת

המקום והתפתחותו. עם השינויים האלה שחלו בעקבות הבחירות האחרונות, עברו המועצות המקומיות בשרון כולן לידי מפא"י.

הארץ, 16.7.1961

צבי בנימיני מביט לאחור

מאת מ. גרטנר

את מר צבי בנימיני פגשתי בגן הציבורי הגדול ברמת השרון שקוע בהרהוריו. ברמת השרון אין לאנשים פנאי באמצע היום. כולם בשדות ובגנים. בצעירותו לא היה גם לו זמן. הוא עסק במשקו, במשקיהם של אחרים ובעסקנות צבורית. אז, בצעירותו, דאג לגן הגדול והיפה הזה והרים את התרומה הגדולה ביותר לנטיעתו.

26 שנים בראש רמת השרון

על אף 87 שנותיו, הוא ער ורענן ויודע על כל הנעשה במושבה. 26 שנה עמד בראשה. תחילה כראש הועד ואחר כך כראש מועצה, שנבחר לא על ידי קומבינציות קואליציוניות, אלא כבנימיני.

הוא יליד עיירה קטנה בסביבת ביאליסטוק ברוסיה. רוב שנותיו גר בביאליסטוק, בה ניהל עסקי בורסקאות. הוא היה פעיל בתנועה הציונית. מתנגדיה התייחסו אליו בסלחנות בזכות עשרו, אך בסתר לגלגו לחלומותיו.

בשנת 1925 ביקר בארץ בראשונה כחבר המשלחת מטעם החברה שקנתה קרקעות במפרץ חיפה. החברה הסתבכה במשפטים עם הערבים האריסים ולא הצליחה לקבל את הקרקעות. החוזה עבר לקק"ל. על חלק מקרקעות אלה עומדים כעת כמה מהקריות. אותו זמן בירר אפשרויות עליתו לארץ ובשנת 1925 עלה עם משפחתו. שנה גר בירושלים, אחר כך התישב ברמת השרון, בה הוא יושב עד היום. הוא עבר את כל גלגולי ההתיישבות החלוצית. עבד קשה כשאר האכרים. הענף העיקרי היה פרדסים, אולם עד שהניבו פרי, נשענו

המתישבים על הרפת (שלא הכניסה) ועבדו בעבודות חוץ, כדי לפרנס את המשפחה ואת המשק.

מר בנימיני דאג לא רק למושבה אלא לכל פרט בה: לזה פרה, לשני עז, לזה צינורות לגינת הבית. הוא לא חיכה לפניות, ידע את קשייו של כל מתיישב והוא פנה אליו. כראש הועד וכראש המועצה, שלא על מנת לקבל פרס, שכלל את הספקת המים, הבעיה העקרית אז, הקים מוסדות צבור ועיצב מושבה חקלאית.

מיסד "הלואה וחסכון"

ההתישבות במושבה היתה פרטית זעירה. בין המתישבים היו פועלים בעלי חסכוניות קטנים או שהתישבו בעזרת קרוביהם מחוץ לארץ. אלה בעיקר סבלו מחוסר אמצעים לביסוס המשק. לשם הקלה על המתישבים יסד מר בנימיני את בנק "הלואה וחסכון" ובעצמו ניהלו בלי לקבל משכורת. אין משק ברמת השרון שלא נעזר בבנק הזה. שנים רבות לחם מר בנימיני נגד סלילת כביש-קשר עם הרצליה מחשש ליסוד חברת "חל"ם" - חברה למכירת מגרשים.

כעת - אומר מר בנימיני - אני חושב שאולי טעיתי. מי מדבר עכשיו על חלוציות וחקלאות?

26 שנים - משנת 1929 עד 1955 - עמד בראש המושבה. אף הספיק לטפל במעברות. התחיל בשנת 1929 בתקציב שנתי של 600 לירות ועזב את ראשות המועצה כשהגיע התקציב ל- 700 אלף לירות (עכשיו התקציב הרגיל. עם תקציב הפיתוח - שני מליוני לירות). גם עכשיו בעצומו של המשבר בחקלאות, מבוססת חקלאותה של רמת השרון. חקלאים מומחים וגם ותיקים ממושבות אחרות לומדים מהם. הם תמיד ראשונים בשוק.

ביתו, בית רחב מידות בסגנון של הימים ההם. בית ועד לכל מי שזמנו פנוי להציץ ולחטוף שיחה על הימים ההם. מר בנימיני הוא ידיד לגדולים ולקטנים. הוא מוזמן לכל חגיגה משפחתית, אהוב ומקובל ומרגיש עצמו כחלק מכל משפחה במקום.

ניהול בית התרבות מעורר בעיות

כאשר התפרק בנק הלואה וחסכון ברמת השרון ובמקומו נפתח סניף של בנק לאומי, הסכימו ההנהלות של הלואה וחסכון ובנק לאומי שהאחרונה תקצה 40 אלף לירות להקמת

בית תרבות על שם צבי בנימיני יושב ראש המועצה המקומית ומי שהיה יושב ראש הלוואה
וחסכון שנים רבות שלא על מנת לקבל פרס.

בספטמבר 1960 החליטה גם המועצה המקומית להקים בית תרבות על שם בנימיני
בהוצאה של 60 אלף לירות. אם תתן הנהלת הלוואה וחסכון לשעבר למועצה את ה- 40 אלף
הלירות שקבלה מבנק לאומי, ירחיבו את בית התרבות.

המועצה החליטה אז לשלוש השנים הראשונות תהיה לבית התרבות הנהלה משותפת
שתורכב מנציגי ועדת התרבות של המועצה המקומית ומנציגי הנהלת הלוואה וחסכון לשעבר.
אחרי שלוש שנים תעבור הנהלת בית התרבות למועצה המקומית.

החלק האזרחי במושבה מתנגד לתנאי זה ותובע הנהלה משותפת, בלי הגבלת זמן.
אולם הנהלת המועצה המקומית אישרה תנאי זה מחדש בישיבה שנתקיימה בימים אלה.

הנחל זורם - מס' 2 (132) 1 בנובמבר 1962

בנימיני - משפחה ו"פירמה"

כתב גדעון סאמט

ארבעה אחים ואב ישיש מהווים חברה חקלאית (בע"מ) בעלת טמפרמנט, הישגים,

מפעלים והרגלי עבודה מיוחדים במינם.

מי גידל לראשונה בקנה מידה גדול תפוחי אדמה בארץ ישראל? ואורז? מי היה בין
הראשונים שהשקו בממטרות? ומי הביא ארצה את שתי המכונות הראשונות למנפטה של סיב
כותנה ארוך?

תשובות חוזרות ונישנות של "אנחנו" "אנחנו" תוכלו לקבל מפהם של ארבעה אחים, בנים למשפחה מיוחדת במינה, היושבים ברמת השרון, מנהלים רשת ענפה של מפעלים חקלאיים וזוקפים לזכותם פעילות חקלאית מגוונת זה למעלה משלושים שנה. הארבעה הם האחים בנימיני. יש להם סיפור מעניין, המתחיל בשנת 1925 ונמשך - אך רחוק מלהסתיים - גם כיום, כשהאחים ואביהם הישיש מאורגנים בחברה בע"מ, חברת "האחים בנימיני", ולה, כדברי אחד האחים, "מאזנים ורואה חשבונות מוסמך ומס הכנסה וויכוחים. אלוהים יעזור".

משפחה שהיא קיבוץ

בשנת 1925 הגיע ארצה מביאליסטוק צבי בנימיני, אבי המשפחה, שהיה אז בן 51. איתו באה כל המשפחה והצטרפה אל שניים מחמשת בניו של בנימיני, שעלו עוד ב- 1921. בניגוד לעולים צעירים רבים באותה תקופה, לא הייתה עלייתם ארצה של בני משפחת בנימיני צעד של מרידה בהוריהם ובריחה מן הבית. האופי הפטריארכלי המובהק של המשפחה, שנשמר עד היום, נתן את אותותיו במאמץ המשותף של כל בניה, בפעילות המשולבת "אחד למען כולם וכולם למען האחד". שניים מהבנים, אלה שהקדימו לבוא ארצה, עבדו בבנין ופרנסו את משפחתם, במידת יכולתם, עד שזו מצאה מקום להשתקע. המקום נמצא ברמת השרון של היום. אז נקרא השטח החשוף והבלתי מיושב - "עיר שלום" ועם כעשר משפחות לא הייתה ברורה עדיין דמותו העתידה של הישוב. דברו על פרדסנות, על גידולים חקלאיים וכיוצא באלה. גידולים שנראו כנוחים לשדות השרון הפוריים. בינתיים פעלה העזרה ההדדית. ארבעה אחים עבדו בבניין בירושלים והחמישי, יחד עם ההורים התחיל לפתח את המשק ברמת השרון - רפת ופרדס. אותו זמן באו הבנים מירושלים ובנו את בית המגורים של המשפחה, הניצב במקום עד היום ומשמש למגורי האב וכמשרד חברת "האחים בנימיני".

משפחת בנימיני ניהלה את משקה במתכונת של קיבוץ ("חקלאות אידיאליסטית" כפי שקורא לה יצחק, הבן השלישי בגילו): הם אפו בעצמם את הלחם, בנו ושיפצו את ביתם,

ביססו את משקם על אספקה עצמית לחלוטין והיו בשותפות מלאה. אז הובאו על ידם לארץ המטרות שהיו בין הראשונות שהופעלו בארץ. אבל ההכנסה העיקרית באה מעבודת בנין דווקא. ארבעת האחים המשיכו לעבוד בירושלים בקבוצת בניין קואופרטיבית וההכנסות הועברו לרמת השרון.

ניסיונות חדשים בבשור

אחרי מאורעות 1929 התרכזה כל המשפחה והשנים הבאות הוקדשו להרחבת המשק. ברוך, האח שני בגילו, יצא אותו זמן ללמוד בטכניון ומאז לא המשיך לקחת חלק בפעילות החקלאית של המשפחה, עבד במקצועו - מהנדס. אך למרות ההרחבה לא היתה דמותו העתידה של המשק ברורה עדיין. הרפת בת עשר החולבות היתה במצב קשה וההתחרות עם הערבים הכבידה אף היא.

בפרוץ מאורעות 1936-1939 התבהרה המגמה ומשפחת בנימיני החלה להתרכז בגידול ירקות. האחים היו הראשונים שגידלו בארץ תפוחי אדמה ומהראשונים בגידול גזר, סלק, בצל ותירס בקנה מידה רחב. הם עשו אף ניסיונות בגידול אורז.

מאז ועד שנות החמישים פותח ע"י בני המשפחה משק בקנה מידה גדול. הם עברו משטחים של 10 דונם לשטחים שהשתרעו בשנות ה-50 על 1500 דונם, כולם בהשקיה. לאחר קום המדינה ענו האחים ואביהם לדרישה החזקה לירקות טריים. המשפחה קיבלה שטח גדול עליו גידלו ירקות בשפע. כמו כן עשו האחים ניסיונות בגידול כותנה (מהניסיונות הראשונים בארץ), שומשום בהשקיה וכן שעועית לזרעים.

לאחר ארבע שנים קיבלה המשפחה שטח חדש והתאימה אותו לדרישות החדשות של המשק - גידולי תעשייה. גידולי הכותנה פותחו והיבולים הוזרמו למנפטה גדולה שהוקמה על ידיהם ברמת השרון. לשם הובאו מתורכיה המכונות הראשונות לעיבוד כותנה סיב ארוך. כן גידלו סלק סוכר ותירס. לאחרונה סיימו האחים את ניצולו של שטח זה והשלימו בתוך כך (בהתאם להסכם עם עיריית תל-אביב) את הכשרתו לפארק עירוני.

עתה עומדת המשפחה שוב בפרשת דרכים, כפי שניצבה כמה פעמים בדרכה. היא התבקשה להפנות את מאמציה לחבל הבשור החולי וזעום הגשמים, והביעה הסכמתה לכך. על

שטח של 1000 דונם הקימה המשפחה חווה בשיתוף פעולה עם הסוכנות כשהמטרה היא הפעם - גידולי תעשייה ליצוא וגידולים אחרים ליצוא: פקעות לפרחים, בוטנים, אספרגוס ועוד.

השנה שלח המשק 700 טון תפ"א חורפיים ו-150 טון בצל לאנגליה וכן בטנים ופקעות רבות לארצות אירופה ואמריקה.

כניסה לניסיון חדש כזה, הכרוך במאמצים מרובים, היתה כשלעצמה מעשה מפתיע מצידם של האחים, שהבכור שבהם הינו כיום בן 63 (אם היו שואלים אותי לפני שלושים שנה הייתי עונה ביתר שמחה, שאני בן 33).

ישיבות משפחה ללא תה

הצד המעניין במיוחד הוא אופן הפעולה המשולבת של האחים, שכן פעילות החקלאית כמו זו שתוארה לעיל אין בה מן המיוחד, להוציא מספר מבצעי ראשונים שדרשו מעוף ויוזמה. כל הפעילות מקבלת משמעות חדשה אם נזכור שהמדובר אינו בחברי גרעין בשנות העשרים של חייהם. האחים אינם ששים לדבר על גילם. אך הפרשי הגילים בין האחים אינם גדולים. ובגילם - מבצעים ראויים לשבח.

יצחק, למשל, נוסע פעמיים בשבוע לשטחים שבנגב (חמש שעות נסיעה) ומנהל שם יום עבודה גדוש, למרות הימצאותו של מנהל עבודה קבוע במקום. יום נוסף נמצא יצחק בעיר למגע עם משרדים שונים. יתר השבוע מנוצל ברמת השרון בגן הפקעות והפרחים ובגידולים האחרים (בעונה שעברה: תירס להקפאה, ועתה - גידולי חורף שונים).

אח אחר, שמחה, נמצא כל עתותיו במנפטה העובדת 24 שעות ביממה. כאשר תסתיים העבודה במנפטה, יעבור שמחה לענפי המשק האחרים: ריכוז הוצאת סלק הסוכר וכו' עד לפתיחת המנפטה שוב באוגוסט. המנפטה נמצאת על שטח של 500 מ"ר ויכולה לעבד כותנה משטח של 8000 דונם.

חיים, הבכור, מרכז את ענייני החוץ במשרד וכן את הנהלת החשבונות והכספים וממונה על המרכז לציוד של המשפחה הנמצא ברמת השרון והמונה שמונה טרקטורים עם כל הציוד הדרוש - קומביינים, קטפות וכד'.

צעיר האחים, אליהו, היה צמוד לגן הירקות בן 1000 הדונם ליד הירקון, שעבודו הסתיים לאחרונה.

צד מעניין נוסף בפעולות המשפחתיות היא הדרך בה מתקבלות ההחלטות במשפחת בנימיני. הצורך לקבל החלטות לגבי עתיד המשק הוא שכוח: האחים נפגשים כמעט יום יום בבית הוריהם הישישים. מלבד זאת נערכת ישיבה שבועית של האחים, בהשתתפות האב, שתפקידו בהתייעצויות אלה הוא, כדברי האחים, מתן "השראה פטריארכלית". מי מנהל את הישיבה? מה השאלה, האח הבכור כמובן, הן השתתפותו של האב הישיש בישיבה ומעמדו הפטריארכלי והן תשובה אופיינית זו בדבר זכות הבכורה של האח הבכור, מאפיינים את המשמעת הנהוגה במשפחה, את המסורת המשפחתית המגובשת ואת הכבוד ההדדי הנקוט בה. אופייני לא פחות הוא אי שיתופן של הנשים בישיבות ובהתייעצויות. נשים? חס וחלילה. להן יש עניינים משלהן, אומרים האחים.

בישיבות אלה מתעוררים לעתים חילוקי דעות טבעיים בין האחים, אבל מעולם לא התקבלה ע"י המשפחה החלטה שלא פה אחד. אם החלטה כזאת אינה מתקבלת בישיבה הראשונה, נידחה הדיון לשבוע ועד אז מתנהלים ויכוחים על הענין בין האחים שלא במסגרת "ישיבה" אלא ששיבת המשפחה אינה ככל הישיבות: אין תה ואין צרמוניות, אומרים האחים, מדברים בקיצור ולענין.

בעשור החמישי-צעד נועז

והאחים נפגשים גם שלא למטרות עסק ודיונים. המשפחה מונה 26 נפשות ("ראשים" כמו שאומר חיים בסגנון חקלאי) וכולם מתכנסים בחגים ובמועדים. פגישות של חלק מבני המשפחה נערכות כמעט כל יום בבית אחד האחים, או בבית ההורים. "כשיש אמא בת 86, עד 120, אי אפשר לא לבוא לבקר בלי שהיא לא תשאל "איפה הבנים שלך?"

כאשר מנסים האחים לספור את נכדי וניני המשפחה הם נעזרים באצבעות, מתבלבלים וחוזרים וסופרים עד שמתקבל המספר הסופי - 6 נכדים, 8 נינים ושני נינים בדרך, בינתיים ... הנכדים הלכו, לצער האחים בנימיני, בדרכים שונות, אך אף אחד מהם לא הצטרף למשק החקלאי. "ככה זה", אומר הבכור, "הבנים לא תמיד רוצים להמשיך בדרך ההורים".

אבל לאחים ישנה תקווה שהנכדים ישובו להתעסקות המשפחתית. למרות שהנכדים לא עוסקים בעבודה חקלאית ממש, כמה מהם לא נטשו את החקלאות לחלוטין. אחד מהם הוא מהנדס חקלאי, אחר כלכלן חקלאי ואילו השלישית פסנתרנית ואחת הבנות, כדברי האחים - "ז'ורנאליסטית".

האחים בנימיני אינם מעבדים בעצמם את אדמותיהם, לכן הצטרפות הבנים למשק לא היתה חיונית. בינתיים משתדלים האחים לשכלל את המיכון ובכך לחסוך ידיים עובדות וליעל את העבודה. כמו כן מפנים האחים סכום ניכר למחקר לקראת פיתוח גידולים חדשים. לאחר ניסיון של ארבע שנים כמעט בחבל הבשור חושבת המשפחה להעביר את המשק כולו מרמת השרון לנגב המערבי. לגבי משפחה, שבשנה שעברה נכנסה לעשור החמישי של פעילותה בארץ, יהיה מעשה זה צעד נועז ויוצא דופן.

9.2.1964

מורשתו

הוא ידע את הסוד של הגשת העזרה הקונסטרוקטיבית במועדה, ולהפעילה בתבונה ובלבביות, ישירות ללא כל חציצה של רשמיות, של העמדת פנים. הוא ידע את סוד "מחשבה תחילה", ניחן בכח שכנוע רב. לא בז לקטנות ובמידה שהמשימה היתה קשה יותר - כן קסמה לו יותר להתגבר עליה ויכול לה. שיטתו בבניין הארץ היתה חדורה אמונה ללא הסתייגות בכח היוצר של היהודים הפשוטים, אלה לא הכזיבו מעולם. הוא הורה דרך חדשה ביישוב הארץ, אשר עיקרה - אמונה בכוחות העם, לפתור בעצמו את בעיותיו הכלכליות, מבלי להזדקק להיות "מקבל", ליהנות מתמיכה וכדומה.

רגיל היה לומר: וכי יהודי הגולה לא בנו את חייהם הכלכליים בעצמם, לא הקימו מוסדות תרבות ודת, חינוך ואמנות, מוסדות מחקר וכיוצא באלה בתנאים על אנושיים, תחת לחץ ונגישות של כוחות עוינים כבירים, בימי שלטון הצאר הרוסי, בימי הכבוש הגרמני, תחת השלטון הפולני האנטישמי הארסי, בתקופות של מלחמות הרות עולם, בימי מהפכות עולמות, ששנו את פני העולם מקצה לקצה?

היהודים ניחנו בכושר הסתגלות למופת, יודעים את "סוד הצמצום", יודעים לצמצם את תביעותיהם מהחיים, בחינת "תוכו אכל - קליפתו זרק", ומאידיך עלו מעלה מעלה בכח ההתמדה הרב, בכשרון המחשבה, בתבונת הלב. הקימו תעשיות מפותחות, רשת מסחרית ענפה, פיתחו שווקים בינלאומיים בארצות מפרגרות וכל זה בתנאי קיום קשים, למרות הנגישות צרת העין של שלטונות עוינים ואם זה אפשר היה בגולה - הרי על אחת כמה וכמה נוכל לעשות זאת בארץ, שבה נהיה חופשיים מכבלי הנוגשים, בה נהיה אדוני הארץ ונוכל לפתח את כל כשרונותינו ויכולתנו.

הוא האמין בכוחו היוצר של העם, של היחיד, איש הרוח והתרבות. הוא שלל את האגדה שהופצה ע"י משנאינו מתוך זדון לב, שכאילו היהודי אינו פרודוקטיבי ואינו יוצר. אבא ז"ל למד קל וחומר - אם בגולה כך הרי לבנין הארץ אנו מוכנים לצמצם צרכינו פי כמה ואז הרי עשירים אנו מאד וכל מה שצריך להיעשות הוא להפעיל את עושרנו זה בתבונה לבנין העם והמולדת ובשביל עצמנו. מה שדרוש הוא עצה ותושייה במועד ועזרה קונסטרוקטיבית להפעלת היוזמה והמרץ הגנוז בנו. ולא יעבור זמן וגם כאן אנו נהיה הנותנים ולא הלוקחים, וביד רחבה ובסבר פנים יפות. ואכן ידע אבא לתת הרבה מאד כבר בצעדיו הראשונים בארץ כשבידיו היה רק רצון טוב, ניסיון חיים ולב יהודי.

אחרי פטירת אמא ז"ל - רשמתי לי את מורשתה, היא מורשת כבוד לאשה יהודית מעירות ליטא, אשר נשאה בעול פרנסת הבית וחינוך הילדים, למען יכול ראש המשפחה להתמסר לתורה ולעסקנות ציבורית. היא דאגה לפרנסת הבית ושלעולם לא יחסר בבית בין שהבעל הכניס ובין שאינו מכניס לכלכלת הבית. בלעדיה לא יכול היה אבא להתמסר כליל לעסקנות ציבורית.

סיסמתה היתה: אַלְיִין (לבד). בכוחות עצמיים, לעולם לא להזדקק לעזרה מהחוץ, אליין,
היא העוזרת ולעולם לא נעזרת במישהו. "אַלְיִין אִיז דִי נשמה רִיִין".
זאת המורשה אשר הנחילו לנו הורינו הבלתי נשכחים ואנו נלך בדרכיהם וננחילה
לצאצאינו.

ברוך

בעריכת מר י. ביאליק

על המשמר, 1.3.1964

דמות מופלאה של עסקן רב-מעש

שלושים למות צבי בנימיני

מאת יהושע מרכוס

עם מותו של צבי בנימיני, שעמד במשך שלוש עשרות בשנים בראש הנהלת ענייני רמת
השרון, הסתלקה אחת הדמויות המופלאות מבין העסקנים המוניציפאליים בארץ.
להערצת כל תושבי המושבה זכתה פעולתו המבורכת; תחילה - כחבר ועד "עיר שלום" (שמה
הראשון של המושבה) ואחר כך כחבר ועד המושבה ועד לבחירתו כראש הוועד, וכראש מועצת
רמת השרון, בה כיהן עד הגיעו לגבורות.
צבי בנימיני לא הסתפק בפעולתו המוניציפאלית; מתוך דאגה לחקלאים, שהיוו במשך שנים
רבות את היסוד העקרי של רמת השרון, יזם והקים את באגן "הלוואה וחסכון", כדי לעזור
לחקלאים, שסבלו באותן השנים מחוסר אמצעים לביסוס משקם.

בא לרכוש קרקע להתיישבות חקלאית

בשנת 1925 עלה צבי בנימיני ארצה מביאליסטוק. שם, בעיר מגוריו היה מהעסקנים הבולטים. חבר הנהלת הקהילה; מייסד קואופרטיבים למלאכה ולעזרה הדדית, ומעל לכול - ציוני בלב ונפש. וכשיהודי ביאליסטוק ביקשו לרכוש בארץ קרקע להתישבות חקלאית - הוטל הדבר על צבי בנימיני.

בבואו ארצה רכש קרקע, אולם שלא באשמתו נתבטלה הקנייה. לאחר תקופה קצרה של שהייה בירושלים, עבר עם משפחתו ל"עיר שלום" (רמת השרון).

מייד עם בואו למושבה, התבלטה אישיותו המקסימה והמצודדת, שחיבבה אותו על כל שכבות הציבור - מספר י. ביאליק, שכיהן במשך 25 שנה כמזכיר המועצה.

למרות גילו הקשיש הצטיין בנימיני ביוזמה ברוכה, ברוח עלומים; היה ער לרחשי הציבור, פעל במרץ וליכד את כל החוגים סביבו.

כל תקופת כהונתו בוועד המושבה, ואחר-כך כראש המועצה המקומית, הצטיינה בשיתוף-פעולה עם ההסתדרות ומפלגות הפועלים.

בנימיני לא היה זקוק לגיבוי מפלגתי או קואליציוני, כדי לקיים את מעמדו כראש-המועצה. מזגו הטוב, חריפות שכלו, יושרו הציבורי ויוזמתו הציבורית חיבבו אותו על כל הציבור. כל נזקק מצא אצלו אוזן קשבת ויד עוזרת.

הקים דור של חקלאים

בנימיני, שהתגאה בכל מפעל חדש שהוקם במושבה, גאה היה ביותר בדור החקלאים שהקים, אשר הנחיל לו כבוד רב. בסיפוק הוא מספר על השנים הראשונות להתישבותו ברמת השרון, כאשר עסק בחקלאות. זמן רב לאחר שנבחר לעמוד בראש המושבה המשיך לנהל את משקו החקלאי. אולם עם גידולה של המושבה השקיע עצמו בקידומה של רמת השרון. עסק רבות בכל הפעולות הכלכליות והחקלאיות, באירגון שיווק התוצרת, בהקמת משקי-עזר ובקליטת עלייה.

אזרח-כבוד במושבה

לפני 10 שנים החליט צבי בנימיני לפרוש מכהונתו. כאשר פרש מפעולתו הציבורית היה בן 80. בישיבת המועצה המקומית החגיגית, שנערכה אז לכבודו, בהגיעו לגבורות, השתתפו

מלבד חברי המועצה גם הממונה על המחוז, קצין המחוז, ראש מועצת הרצליה, נציגי הועד החקלאי, מועצת הפועלים, נציגי הוועד החקלאי, ותיקי המושבה, מורים ומחנכים. כולם עמדו אז על זכויותיו המרובות בהתפתחותה של המושבה, שלא מעט הודות לתכונותיו המבורכות וסגולותיו האישיות הגיעה רמת השרון לפריחה ושגשוג. באותה ישיבה נבחר בנימיני כאזרח כבוד ראשון של המושבה.

עירנות למתרחש במושבתו

מאז פרישתו הרשמית מהחיים הציבוריים. אפשר היה לפגוש אותו יושב בגן-הציבורי הגדול, שנטע לפני שנים; שקוע בהרהוריו, כולו קורן מנחת על ההתפתחות המזורזת, שחלה לאחרונה במושבה זו.

ב- 1960 החליטה המועצה המקומית להקים בית תרבות על שמו של צבי בנימיני; כן מקשטות את קירות ביתו תעודות ההרשמה הרבות בספר-הזהב של הקרן הקיימת, שהוענקו לו על-ידי מוסדות וגופים ציבוריים שונים.

כאשר הופיע ספר רמת השרון, לציון יובל הארבעים של המושבה, הוגש הטופס הראשון לצבי בנימיני. מקופל בספר זה פועלו של בנימיני במשך קרוב ל- 30 שנה.

בשנה האחרונה גבר עליו חוליו, אך בעירנות ובעניין האזין למתרחש במושבה, היה מגיב בבדיחות הדעת ומביע את שמחתו, שיש דור ממשיכים, העושים למען הרחבת המושבה ופיתוחה.

צבי בנימיני מת בשיבה טובה בגיל 90, כאשר מאחריו היסטוריה של יישוב, שהוא טיפח אותו. בכל פינה היתה ניכרת פעולתו המבורכת, וזו משמשת זכרון נאה לאישיותו, דמותו ופועלו.

רמת השרון מס' 2 26.2.1964

ר' צבי בנימיני איננו

מיסדה וראש המועצה הראשון של המושבה, ר' צבי בנימיני, נפטר ביום חמישי ט"ז בשבט תשכ"ד, והובא למנוחות ביום שישי, י"ז בשבט תשכ"ד. בן 89 היה במותו. בני משפחתו, ראשי מועצות מקומיות, ראשי המרכז החקלאי, נציגי מוסדות ציבור, עולים חדשים, ורבים ממוקריו ליווהו בדרכו האחרונה. ההלוויה יצאה ממשרדי המועצה. שם הספיד את המנוח ראש המועצה, מר חכם, שעמד בדבריו על פעלו הרב של המנוח, כראש המועצה המקומית - במשך עשרים וחמש שנים, וכמי שזכה להערכת ולהוקרת תושבי רמת השרון, וותיקים כעולים חדשים.

מבית המועצה יצאה ההלוויה אל מרכז המושבה. ליד בית הכנסת הספיד את המנוח הרב יעקב אדלשטיין. המנוח הובא למנוחות בבית הקברות של המושבה. צבי בנימיני עלה ארצה בשנת 1925, כשליח מטעם יהודי ביאליסטוק, לרכישת קרקע להתיישבות חקלאית. בשנת 1927, התיישב ברמת השרון, והקדיש את כל מרצו לקידום המושבה בשטח הכלכלי והחקלאי. היה המיסד והמנהל הראשון של בנק הלוואה וחסכון חקלאי. בגיל 80 התפטר בהמועצה המקומית, ונבחר כאזרח כבוד ראשון במושבה.

שמואל חכם/מתוך דברי ההספד

עשרים וחמש שנים בראש המועצה עד הגיעו לגיל שמונים

ציבור תושבי רמת השרון, חברי המועצה המקומית ועובדיה, אבלים על מותו של רבי צבי בנימיני בן אליהו.

רבי צבי בנימיני היה עסקן ציוני-חלוצי, אשר מזג בתוכו תורה וחכמת חיים, חנוך דתי עם השכלה. ידיעות מעמיקות, ותפיסה חדה, סגולות אלה קרבוהו אל כל יהודי ואל כל השקפה.

בביאליסטוק עיר מגוריו, היה מהעסקנים החשובים והבולטים, חבר הקהילה העברית.

רבי צבי בנימיני היה ציוני מסור. הוא חנך את בניו לעבודה ולחקלאות. לארץ עלה בשנת 1925 כשליח וציר מטעם יהודי ביאליסטוק, לרכישת קרקע להתיישבות חקלאית. מאז היה בארץ. תחילה בירושלים, ומשנת 1927 ברמת השרון. כאן התבלטה אישיותו המסקימה והמצודדת. עמד בראש הועד, ועשרים וחמש שנים, עד להגיעו לגיל שמונים, היה ראש המועצה המקומית הראשון של המושבה. בפעולותיו הצטיין ברוח עלומים, במרץ, עירנות, תסיסה, העזה וחכמה. מזג השקפות ודעות שונות, כבש לבבות. ידענהו בשם אדון בנימיני, או בנימיני הזקן, זקן אולי בגילו אולם ער וצעיר ברוחו. הוא אהב את הבריות, אהב את רמת השרון ואהב כל איש בה. ועל כך זכה להערכת ולהוקרת אנשי המקום, ותיקים כחדשים. צבי בנימיני לא חיכה עד שנזקק יפנה אליו לעצה ולסעד, אלא ידע למצוא דרך ולהקדים את עזרתו עדודו ויעוצו. מולו עמד תמיד האדם, הפרט. מדמות אצילית זו אנו נפרדים היום. רמת השרון מרכינה את ראשה בפני מיטתו של גדול בונה ואישיה. דמותו של בנימיני תאציל ותנחה אותנו בדרכנו עוד הרבה שנים. אנו, שקבלנו את דגלו של בנימיני, נמשיך בדרכו רמת המעש והחשיבות. יהיה זכרו ברוך ותצרור נשמתו בצרור החיים.

צבי נחום בנימיני

1875 - 1964 - ט"ז בשבט תשכ"ד

המקומות בהם מופיע הערך "צבי בנימיני" בספר "ספר רמת השרון", יצא לאור בשנת 1963 במלאת 40 שנה לרמת השרון, בעריכת ג.קרסל

עמודים: 54, 55, 61, 62, 70, 71, 73, 77, 78, 84, 86, 104, 114, 126, 127,
128, 136, 139, 140, 141, 143, 148, 150, 155, 158, 162, 169, 170, 171, 183,
184, 191, 216, 218, 231, 274, 267, 270.

מקצת אימרותיו השנונות של צבי בנימיני (רובן נאמרו בידיש)

1. "עני חשוב כמת". קרי: עני חשוב, כמת. עני הרואה עצמו לאיש חשוב ובוש לחזר על הפתחים ולקבץ נדבות, סופו למות ברעב.
2. אל תרבה שיחה עם אישה: כן (מסכימה?) אם לא - אז לא!
3. אין לסמוך רק על אלוהים, יש להגיד גם תהילים.
4. בבית הקברות אין יושבים. או עומדים או שוכבים ...
5. כן אכלנו, לא אכלנו, העיקר שארוחת הערב חלפה כבר.
6. לי חמישה בנים, ארבעה מהם מוצלחים ואחד לא. איזה מהם? בחר אשר תבחר.
7. יהודים אינם מפרגנים לעצמם: בחג סוכות, חג גמר האסיף, קוראים בספר קוהל: "הבל הבלים הכל הבל". בחג שבועות, ראשית הקציר, קוראים ב"מגילת רות", מעשה על שכול, אלמנות, גלות ורעב. חג הפסח, חג האביב, השיחרור מעבדות, קוראים ב"שיר השירים" והנה צרה צרורה: "אחות לנו קטנה ושדיים אין לה. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה?"
8. פעם היינו מחליפים כותנת רק פעם בשבועיים, אכן היה שם שמח ...
9. אל תפחדי שביתך קרוב לבית קברות, וגם לא מהמתים. לפחד יש רק מהמוות (מעשה שהיה).
10. כשנפטרה אשתו רחל, שלושה חדשים לפניו, והוא כבר ישיש, אמר: "איך היא עשתה לי זאת?!"

11. לירושלים בא תייר שהיה רופאו בביאליסטוק. סייר עימו בעיר העתיקה. כאשר הגיעו להר הזיתים סירב הרופא לעלות בהר. אמר לו בנימיני: "מותר לך, מותר לך, אין זו עבודה שלך..."
12. רופא בא לבדוק חולה ישיש: כואב לך הלב? "לא" השיב הישיש. כואבת לך הבטן? לא, עונה החולה. אתה סובל מגזים? לא, זה התענוג שנשאר לי.
13. כאשר היה כבר תשוש ולא היה מסוגל ללכת, אמר: "אני גורב להם גרביים, אבל הם מסרבות ללכת". (מפיה של גב' גניה לוינסון)
14. אל חשש, לא ימליחו אותך! תמיד ימצא עבורך ד' אמות.
15. לונה דומה לתינוק שהרטיב במכנסיו. בתחילה חם לו. אח"כ הוא בוכה כי קר לו (כאשר בא המועד לפרוע את ההלוואה).
16. "לא אוכל לתת לך הלוואה, כי איני מכיר אותך". תמה המבקש: אתמול הייתי בבנק אחר. שם סירבו לי כי הם כבר מכירים אותי ...
17. אחד בה לבנק שניהל בנימיני (הלוואה וחסכון חקלאי עיר שלום) וביקש שיתן לו "עפעס" (ביידיש: כלשהוא) השיב לו בנימיני: אתן לך ללא סימן הדגש באות פא: אפס! (מפיו של ישראל קנין).

מספרת גב' עדה קוהל, המזכירה של צבי בנימיני:

18. תינוקו של בנימיני בכה כל הלילה. האם טיפלה בו, הגיעה שעת חצות והיא מאד עייפה. העירה את בעלה שיקום ויחליף אותה על מנת שתוכל לנוח. אמר בנימיני "זה תינוקנו המשותף, בחצי הלילה שלי שיבכה..."
19. במלאת לצבי בנימיני 83 שנה, באתי לברך אותו, "מה את מתרגשת, שבעים עברו כבר, שיכחי אותם, עכשיו אני בר-מצווה, רק בן שלוש-עשרה.
20. בנינו את ביתנו בשלבים, לא הספיק הכסף לסיים את הבניה, וקרוב ובא החורף, פנה אלי מר בנימיני ואמר: אין משאירים בית והוא לא גמור, אתן לך בלוואה, הניחי להלוואה להתיישן, חוב ישן-נושן הרי אין משלמים!"

21. כאשר גזבר המועצה העיר לו שאת הכספים ממשרד הפנים הוא מעביר מסעיף לסעיף אחר, זה אולי יגרום להפסקת ההקצבות, ענה מר בנימיני: "אני מצפצף עליהם, עד אשר הם ישימו לב לכך, אני כבר לא אהיה כאן". אמר זאת בידיש: "איך האָב זיי אַין דרעַרד, ביז זיי וועלן מיר כאַפּן, וועל איך זיין אין דרעַרד).
22. הייתי באה לבקר אותו בביתו. היתה קוראת לו אשתו רחל: "קום כבר, הנה באה אליך אהובתך (דיין לובאַונִיצע)".
23. פגשתי ברחוב את מר בנימיני, ואני מצוננת וחיוורת, אמר לי: "ראי, איך נראה פרצופך". עניתי בצחוק: "זה פרצופי, אין לי אחר", למחרת כשבאתי לעבודה, אמר לי: "סעי לבית הבראה, ושובי בריאה ולא חיוורת, את הכסף אני נותן לך, תחזירי כשיהיה לך, העיקר הוא הבריאות".